

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КЕМІНЬ УЛЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.161.2'42:821.161.2-3Мат.09

ДИСЕРТАЦІЯ

**КАТЕГОРІЯ ЕМОТИВНОСТІ ТА МОВНІ ЗАСОБИ ЇЇ ЕКСПЛІКАЦІЇ В
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС**

035 – Філологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ У.В. Кемінь

Науковий керівник – **Шабат-Савка Світлана Тарасівна**, доктор
філологічних наук, професор

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Кемінь У. В. Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності – 035 Філологія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У дисертації досліджено категорію емотивності як присутній складник різнорівневих мовних засобів, що створюють емоційно-оцінну парадигму художнього дискурсу Марії Матіос.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою комплексного аналізу категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос, мовотворчість якої слугує багатим матеріалом для вивчення широкого спектру людських емоцій та почуттів, для дослідження стилістично довершених дискурсивно-жанрових форм української мови. Сучасне мовознавство потребує нового витлумачення категорії емотивності з огляду на ідіолект письменниці з його комунікативними інтенціями та різнорівневими мовними засобами вербалізації авторського задуму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ній *уперше* в українському мовознавстві здійснено ґрунтований аналіз різнорівневих мовних засобів, що реалізують категорію емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос; схарактеризовано екстралінгвальні чинники письменницького ідіолекту; визначено лексико-фразеологічний рівень як домінуючий у реалізації емоційно-оцінних інтенцій мовця; на широкому мовному матеріалі представлено граматичні засоби, що слугують ефективними маркерами для передавання емоційних реєстрів у письменницькому ідіолекті. *Новим* у роботі є системний аналіз категорії емотивності в аспекті окреслення експресивно виражальних потенцій синтаксичних одиниць у прозовому дискурсі Марії Матіос, у ракурсі визначення присутньої ролі авторської пунктуації у створенні емоційності мовного світу письменниці.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; сформульовано мету та

відповідні завдання; визначено предмет, об'єкт, методи та прийоми дослідження; описано джерельну базу дисертації; окреслено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи; представлено особистий внесок дисертантки; зазначено інформацію про кількість публікацій, апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг праці.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення категорії емотивності в контексті ідіолекту письменника» визначено місце категорії емотивності у практиці мовознавчих студій; окреслено термінообшир низки дотичних понять, зокрема з'ясовано, що *емоційність* – це психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини; *емотивність* – лінгвістична категорія, що її реалізують різнорівневі мовні засоби в художньому тексті; *оцінка* – прагмалінгвістична категорійна величина, що відбиває світосприйняття людини в аспекті «добре / погане»; *експресивність* – категорія, що інтенсифікує виразність та образність мовлення, підсилює сугестивність висловлення.

У дисертації акцентовано увагу на тісному зв'язку емоційно детермінованих мовних засобів з індивідуально-авторською манерою письма Марії Матіос. Ідіолект письменниці – це чітка система різнорівневих мовних одиниць, що оприявнюють почерк письменниці, передають регіональний колорит мовлення, адекватно втілюють авторську інтенцію.

Другий розділ «Лексико-фразеологічні маркери вербалізації емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос» присвячено аналізу лексико-фразеологічних маркерів категорії емотивності в мовотворчості письменниці; представлено класифікаційну схему емоцій за типологічними регістрами позитивного / негативного спектру в художніх текстах авторки. Йдеться про: емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами; емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, спогадами; емоції, пов'язані із конструктивними чи деструктивними вчинками людини; емоції, пов'язані з самооцінкою людини; емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти. Виокремлено емоційно-оцінну лексику, до якої належать: 1) лексеми, що позначають певні почуття і містять емоційний елемент у прямому значенні (*радість, страх, лють,*

гнів); 2) лексеми як вербалізатори несхвальної оцінки та негативного ставлення до адресата мовлення (*брехун, нахаба*); 3) лексеми, що містять чітку вказівку на якусь ваду співрозмовника, виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб, стану та почуттів персонажа (*дурень, причмелена*); 4) метафорично-образні лексеми, що репрезентують негативну оцінку адресата в метафоризований спосіб із відносною експресивністю (*двоногі пси, підпарканна гадина*); 5) інвективна лексика, яка вияскравлює широкий спектр негативних емоцій, увиразнює емоціогенність побутових моделей людської комунікації (*сука, курвега*); б) лексеми-оптативи, що слугують лінгвоментальними формами українців та оприявнюють сугестивну функцію української мови (*Щастя-здоров'я! Боже помагай!*).

На багатому фактичному матеріалі проаналізовано фразеологічні одиниці на позначення емоційних станів персонажів, представлених двома емоційно-оцінними регістрами негативного (страх, жах, неспокій, тривога, мука, страждання, відчай, безвихідь, горе, печаль, презирство, зневага, гнів, лють, сором, стид) та позитивного спектру (втіха, радість, захоплення, захват, любов, пристрасть). За нашими спостереженнями, регістри негативного спрямування превалюють у дискурсі Марії Матіос, що зумовлено прагненням авторки природно відтворити уснорозмовний дискурс, процес безпосереднього спілкування комунікантів.

У процесі аналізу діалектизмів як засобів увиразнення психоемоційного стану мовця виокремлено низку тематичних груп, що виражають емоції персонажів; експресивно насажені номінації осіб; номінації частин тіла людини, речей, дій, явищ, які мають забарвлення зневажливості; номінації ознак, властивостей та характеристик особи. Діалектна лексика у художньому дискурсі письменниці слугує важливим засобом творення психоемоційного стану мовця, вияскравленням емотивних та оцінних компонентів тексту.

У третьому розділі «Морфологічні аспекти аналізу категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос» проаналізовано морфологічні маркери, які виражають людські емоції, репрезентують суб'єктивність та експресивність

мовлення. До таких засобів належать іменники, у структурі яких наявні спеціальні афікси, зокрема зменшено-пестливі суфікси, що реалізують семантику позитивного емоційно-оцінного плану і передають значення зменшеності (*дідик, вдовичка, гадюченя*); збільшувально-згрубілі суфікси, що передають семантику негативного емоційно-оцінного плану і вербалізують значення згрубілості (*дівчинище, дідуган*). Зафіксовано, що ефективним засобом увиразнення інтенцій мовця слугують іменники – назви людей, що містять у структурі слова образний компонент значення (*ластів'ятко, зозулька*). Авторка застосовує суфікси у звертаннях та власних іменах, таким чином відтворює прихильне ставлення персонажів до адресата мовлення (*Гафійко-любко, кумко-душко*). Високий рівень експресивності передають суфіксів, які за своєю природною валентністю виражають зовсім інший змістовий план (*трунвоча, воріженьки*).

Дослідження мовотворчості Марії Матіос показало, що емотивні одиниці, виражені прикметниками, переважають, оскільки саме ця частина мови не тільки називає, а й виражає позитивну або негативну оцінку, увиразнює діапазон різноспрямованих емоцій. Отож прикметники репрезентують емоційно-оцінні реєстри позитивного (здивування, радість, щастя, задоволення) та негативного (страх, неспокій, тривога, відчай, смуток, горе, гнів, обурення, докір, огида, сором) спектру. Спостережено, що в мовотворчості Марії Матіос превалюють емотивні одиниці, що відображають колірну гаму, містять метафоричні ознаки зображального характеру (*чорна помста, червоні іскри, біла, як туман*). Відзначаються своєю оригінальністю та емоційною образністю ті прикметники, що вжиті в переносному значенні (*тугий клубок, гострий нестерпний ніж*).

До емотивних дієслів уналежнюємо: 1) дієслова, що експлікують зовнішній вияв емоцій (*хлипати, шморгати, фиркати*); 2) дієслова, які передають емотивне ставлення людини й описують характер поведінки з кимось (*плюнув би в очі, умертвляв черкеса*); 3) дієслова, які позначають емоційний стан, зображають психічне самопочуття об'єкта (*лютити, тішитися*); 4) дієслова, що відображають психічні стани і потребують певних зусиль (*дуже побивалася*); 5) дієслова, що позначають поведінку особи, яка вимагає певних дій і вчинків (*тремтіла по-*

злодійськи). Посутнім компонентом конотації в дієсловах є метафора, яка передає емоцію та оцінку, сприяє появі експресії та стилістично збагачує контекст (*всунулися в гори, серце штормить*). Уміле використання письменницею нечленованих комунікатів, що виражені вигуками й частками, дає змогу мовцеві адекватно репрезентувати свої інтенції, зреалізувати емоційність мовлення.

У четвертому розділі «Синтаксичні засоби увиразнення категорії емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос» репрезентовано емоційно-експресивний потенціал питальних речень, за допомогою яких авторка всебічно передає світ людських емоцій, зокрема реєстри негативного спрямування гніву, обурення, докору; обстежено емотивну семантику перепитів, що увиразнюють емоцію здивування, горя, страху.

З оперттям на багатий ілюстративний матеріал проаналізовано окличні речення, які створюють яскраву емоційність текстової комунікації, передають широкий спектр суб'єктно і об'єктно зорієнтованих емоцій людини; активізують увагу адресата, слугують маркерами конфліктності, виконують прагматичну функцію, реалізуючи негативні емоції роздратування, гніву, страху.

На нашу думку, незавершені конструкції як обірвані, недомовлені, усічені комунікати допомагають передати психоемоційні стани розгубленості та тривоги, відіграють важливу роль у створенні конфліктної комунікації, увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, вербалізують емоції обурення, докору, гніву.

Категорію емотивності сповна виражають індивідуально-авторські розділові знаки, які природно передають емоційно наснажений мовний світ Марії Матіос. Яскраво виражений емоційно-оцінний потенціал розділових знаків (графічна деструкція, поєднання кількох розділових знаків) формує додаткове тло художнього тексту, увиразнює синтаксичний почерк письменниці.

На багатому ілюстративному матеріалі встановлено співвідношення позитивних та негативних емоцій, виражених різнорівневими мовними одиницями лексико-фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів, що виформовують емоційно-оцінні реєстри позитивного плану від 10% до 51%:

цікавість (10%), задоволення (15%), здивування (34%), радість (43%), щастя (51%); та емоційно-оцінні реєстри негативного плану від 42% до 100%: горе (42%), відрaza (38%); страх (70%), зневага (68%), гнів (100 %). Такий дисбаланс, на нашу думку, зумовлений індивідуально-авторським сприйняттям світу самої письменниці, екстралінгвальними складниками мовної особистості, характером і темпераментом мовців-персонажів, прагненням авторки яскраво і правдиво відтворити реалії людського буття.

У висновках узагальнено основні результати дослідження функційних параметрів категорії емотивності та мовних засобів її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос, окреслено перспективи наукових спостережень мовотворчості письменниці в ракурсі жанрів та інтенційності, комунікативних стратегій і тактик художнього мовлення, стилістичного потенціалу різнорівневих мовних одиниць, що створюють упізнаваність почерку й ідіостилю неперевершеної української письменниці XXI століття – Марії Матіос.

Ключові слова: емотивність, емоційність, емоція, позитивна / негативна оцінка, ідіостиль, комунікативна інтенція, індивідуальна мовна картина світу, лексичні маркери, буковинська говірка, діалектизми, фразеологізми, морфологічний рівень, експресивний синтаксис, художній дискурс, Марія Матіос.

ABSTRACT

Kemin U. The category of emotivity and linguistics tools in its explication in the artistic discourse of Maria Matios. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of higher education of the Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities in the specialty – 035 Philology. – Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, Chernivtsi, 2023.

The dissertation studies comprehensively the category of emotionality as an essential component of multilevel linguistic means, creating the emotional and evaluative paradigm of Maria Matios artistic discourse.

The relevance of the dissertation's topic is realised due to the need for a

comprehensive analysis of the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios, whose linguistic creativity serves as fertile material for the study of a wide range of human emotions and feelings, for the study of stylistically perfect discursive-genre forms of the Ukrainian language. Modern Ukrainian linguistics requires a new interpretation of the category of emotionality in view of the idiolect of the writer with his communicative intentions and multi-level linguistic means of verbalizing the author's plan.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time in Ukrainian linguistics, a substantiated analysis of multi-level language tools that implement the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios is carried out; extra-linguistic factors of the writer's idiolect are characterized; the lexical-phraseological level is defined as dominant in the implementation of emotional-evaluative intents of the speaker; the broad linguistic material presents grammatical means that serve as effective markers for the transmission of emotional registers in the writer's idiolect. New in the work is a systematic analysis of the category of emotionality in the aspect of delineating expressively expressive potentials of syntactic units in the prose discourse of Maria Matios, in the perspective of determining the essential role of author's punctuation in creating the emotionality of the writer's linguistic world.

The introduction substantiates the relevance of the thesis topic; the purpose and objectives are formulated; the subject, object, methods and methods of research are determined; the source base of the dissertation is described; the scientific novelty, practical and theoretical significance of the dissertation work is outlined; the personal contribution of the dissertation is presented; information on the number of publications, testing of the results of the study, the structure and volume of labor are indicated.

In the first section «Theoretical foundations of the study of the category of emotionality in the context of the writer's idiolect» the place of the category of emotionality in the practice of linguistic studies is determined; the termino-range of a number of related concepts is outlined, in particular the that emotionality is a psychological category that reflects the mental state of a person; emotionality is a

linguistic category implemented by multi-level linguistic means in a literary text; evaluation - pragmalinguistic categorical value, reflecting the world perception of a person in the aspect of «good/bad» expressiveness – a category that intensifies the expressiveness and imagery of speech, enhances the suggestibility of expression. The dissertation focuses on the close connection of emotionally determined linguistic means with the individual author's manner of writing by Maria Matios. The idiolect of the writer is a clear system of multi-level language units that reveal the writer's handwriting, convey the regional color of speech, and adequately embody the author's intention.

The second section «Lexical-phraseological markers of the verbalization of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios» is devoted to the analysis of lexical-phraseological markers of the category of emotionality in the linguistics of the writer; presented is a classification scheme of emotions according to typological registers of the positive/negative spectrum in the author's artistic texts. It is about: emotions associated with positive phenomena, events, memories; emotions associated with negative phenomena, events, memories; emotions associated with constructive or destructive actions of a person; emotions associated with a person's self-esteem; emotions associated with stereotypes of the Ukrainian ethnic community. Allocated emotional-evaluative vocabulary, which include: 1) tokens, denoting certain feelings and containing an emotional element in the direct sense (joy, fear, rage, anger); 2) tokens as verbalizers of disapproving assessment and negative attitude to the addressee of speech (liar, insolent); 3) tokens containing a clear indication of a certain defect of the interlocutor, express a qualitative assessment of objects, phenomena of reality, persons, state and feelings of the character (fool, smelled); 4) metaphorically-shaped lexemes representing the negative assessment of the addressee in a metaphorical way with relative expressiveness (bipedal dogs, tarred gadin); 5) invective vocabulary, which highlights a wide range of negative emotions, exposes the emotionogenicity of everyday models of human communication (bitch, fucking); 6) tokens-optatives that serve as linguistic forms of Ukrainians and reveal the suggestive function of the Ukrainian language (Be Happy! God bless you!).

On the rich factual material, phraseological units are analyzed to indicate the emotional states of the characters represented by two emotional-evaluative registers of the negative (fear, horror, anxiety, anxiety, torment, suffering, despair, hopelessness, grief, sadness, contempt, neglect, anger, rage, shame, shame) and the positive spectrum (consolation, joy, admiration, delight, love, passion). According to our observations, registers of negative direction prevail in the discourse of Maria Matios, which is due to the desire of the author to naturally recreate the spoken discourse, the process of direct communication of communicators.

In the process of analyzing dialectisms as means of enhancing the psycho-emotional state of the speaker, a number of thematic groups expressing the emotions of the characters are distinguished; expressively inspired nominations of persons; nominations of parts of the human body, things, actions, phenomena that have a color of neglect; nominations of features, properties and characteristics of the face. Dialect vocabulary in the artistic discourse of the writer serves as an important means of creating the inner world, the character of the characters, their feelings and experiences, a demonstration of the emotive and evaluative components of the text.

The third section «Morphological aspects of the analysis of the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios» analyzes morphological markers that express human emotions, represent subjectivity and expressiveness of speech. Such means include nouns, in the structure of which there are special affixes, in particular reduced-caressing suffixes that implement the semantics of a positive emotional-evaluation plan and convey the meaning of diminution (old man, widow, viper in diminution version); magnifying-rude suffixes that convey the semantics of a negative emotional-evaluation plan and verbalize the meaning of roughness (*divchynyshche, didughan*). It is recorded that nouns – names of people containing in the structure of the word a figurative component of meaning (*finlet, cuckoo*) serve as an effective means of expressing the intentions of the speaker. The author uses suffixes in addresses and proper names, thus reproducing the characters' favorable attitude to the recipient of speech (*Hafiyko-lyubko, kumko-dushko*). A high level of expressiveness is conveyed by suffixes, which by their natural valence express a completely different content plan –

trumpettin, anamies (in smooth version).

The study of language-making by Maria Matios showed that the emotive units expressed by adjectives prevail, since it is this part of speech that not only names, but also expresses a positive or negative assessment, and enhances the range of multidirectional emotions. So adjectives represent the emotional-evaluative registers of the positive (surprise, joy, happiness, satisfaction) and negative (fear, anxiety, anxiety, despair, sadness, grief, anger, indignation, reproach, disgust, shame) spectrum.

We are independent of emotive verbs: 1) verbs explicating the external manifestation of emotions (*whims, schmorgs, snorting*); 2) verbs that convey the emotive attitude of a person and describe the nature of the treatment of someone (*spit in the eyes, killed Circassian*); 3) verbs denoting the emotional state depict the mental well-being of the object (*rage, rejoice*); 4) verbs reflecting mental states and requiring some effort (*very beaten*); 5) verbs that denote behavior, express the presence of a person in a mental state, accompanied by a certain set of actions and deeds (*trembling in a villainous way*). The positional component of connotation in verbs is a metaphor that conveys emotion and evaluation, promotes expression and stylistically enriches the context (*pushed into the mountains, the heart storms*). The writer's skillful use of non-articulated communications, expressed in exclamations and shares, allows the speaker to adequately represent his intentions.

In the fourth section «Syntactic Means of Introducing the Category of Emotiveness in the Artistic Discourse of Maria Matios» the emotional and expressive potential of interrogative sentences is represented, through which the author comprehensively conveys the world of human emotions, in particular, registers of the negative direction of anger, indignation, reproach; examined the emotive semantics of quail, which expound the emotion of surprise, grief, fear.

With the reliance on rich illustrative material, exclamation sentences are analyzed, which create a bright emotionality of textual communication, convey a wide range of subjectively and objectively oriented human emotions; activate the attention of the addressee, serve as markers of conflict, perform a pragmatic function, realizing negative emotions of irritation, anger, fear.

In our opinion, unfinished constructions as broken, unsaid, truncated communicates help to convey psycho-emotional states of confusion and anxiety, play an important role in creating conflict communication, embody the extremely bright world of human emotions and feelings, verbalize emotions of indignation, reproach, anger.

The category of emotionality is fully expressed by individual author punctuation marks, which naturally convey the emotionally inspired language world of Maria Matios. The pronounced emotional-evaluative potential of punctuation marks (graphic destruction, combination of several punctuation marks) forms an additional background of the artistic text, exposes the syntactic handwriting of the writer.

The rich illustrative material establishes the ratio of positive and negative emotions expressed by multi-level linguistic units of lexical-phraseological, morphological, syntactic levels, forming emotional-evaluative registers of a positive plan from 10% to 51%: curiosity (10%), pleasure (15%), surprise (34%), joy (43%), happiness (51%); and emotional-evaluation registers of the negative plan from 42% to 100%: grief (42%), disgust (38%); fear (70%), neglect (68%), anger (100%). Such an imbalance, in our opinion, is due to the individual author's perception of the world of the writer herself, the extra-linguistic components of the linguistic personality, the character and temperament of the speaking characters, the desire of the author to clearly and truthfully recreate the realities of human existence.

The conclusions summarize the main results of the study of the functional parameters of the category of emotivity and linguistic means of its explication in the artistic discourse of Maria Matios, outline the prospects for scientific observations of the writer's language-making in the perspective of genres and intentionality, communicative strategies and tactics of artistic speech, the stylistic potential of multi-level language units that create recognition of handwriting and idiosyncrasy unsurpassed Ukrainian writer of the 21st century – Maria Matios.

Key words: emotionality, emotion, positive/negative evaluation, idiostyle, communicative intention, individual linguistic picture of the world, lexical markers, Bukovinian dialect, dialectisms, phraseological units, morphological level, expressive syntax, artistic discourse, Maria Matios.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Кемінь У. В. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Current issues of Social studies and History of Medicine. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки»*. Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 25(1). С. 12–16.
2. Кемінь У. В. Реалізація емоційної оцінки у мовотворчості Марії Матіос: лексико-фразеологічний рівень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 6. Том 32 (71). С. 24–29.
3. Кемінь У. В. Фразеологізми як маркери категорії емотивності у контексті мовотворчості Марії Матіос. *Закарпатські філологічні студії. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»* Вип. № 21(1), 2022. С. 55–60.
4. Кемінь У. В. Реалізація емоцій на морфологічному рівні у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. №57 (2). С. 143–148.
5. Кемінь У. В. Конфліктні моделі реалізації категорії емотивності (на матеріалі роману «Букова земля» Марії Матіос»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. Одеса, 2023. № 59. Т. 2. С. 7-10.
6. Кемінь У. В. Питальні речення як маркери реалізації емотивності в мовотворчості Марії Матіос. *Нова філологія. Збірник наукових праць Запорізького національного університету: Видавничий дім «Гельветика»*, 2023. Вип. № 89. С. 122–128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Кемінь У. В. Емоційні вигуки у романі М. Матіос «Солодка Даруся». *Гуманітарний аспект підготовки молодших спеціалістів у контексті сучасних процесів реформування освіти в Україні: матеріали науково-практичної конференції, Чернівці, 24 січня 2019 р. С. 38–41.*

8. Кемінь У. В. Негативні емоційні модуси в творчості М. Матіос. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції: IV-та Міжнар. наук.-практ. конф., [редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал]. Варшава-Ужгород-Херсон: Просвіт, 2019. С.198–200.*

9. Кемінь У. В. Емотивність як антропозорієнтована лінгвістична категорія. *Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27-28 березня 2020 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2020. С. 19–22.*

10. Кемінь У. В. Категорія емотивності та засоби її вираження у творчості Марії Матіос. *ВМСО: збірник матеріалів Буковинського міжнар. медико-фармацевтичного конгресу студентів і молодих учених, м. Чернівці, 16 квітня 2020 р. С. 383.*

11. Кемінь У. В. Синтаксичні засоби вербалізації міжособистісного конфлікту в художньому дискурсі М. Матіос. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 11-12 грудня 2020 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 87– 89.*

12. Кемінь У. В. Синтаксична реалізація емотивності в поетичному тексті Лесі Українки: незакінчені висловлення. *Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс: матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від народження Лесі Українки. Чернівці, 23 лютого 2021. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С. 43–44.*

13. Кемінь У. В. Окличні висловлення як засоби реалізації емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний*

стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька. Чернівці, 16-17 червня 2022. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 115–116.

14. Кемінь У. В. Функційна роль прикметника в контексті реалізації емотивності у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 17-18 березня 2022 р. Буковинський державний медичний університет, 2022. С. 108–109.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДІОЛЕКТУ ПИСЬМЕННИКА	24
1.1. Емотивність як антропозорієнтована лінгвістична категорія.....	24
1.2. Термінообшир понять «емоція», «емоційність», «емотивність», «експресивність» та «оцінка».....	30
1.3. Типологія емоцій у лінгвопсихологічних наукових студіях.....	39
1.4. Категорія емотивності та індивідуально-авторська картина світу.....	43
1.5. Методологічні засади дослідження категорії емотивності в художньому дискурсі.....	49
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС	60
2.1. Лексичні маркери актуалізації емотивності в художньому дискурсі.....	60
2.2. Фразеологічні засоби актуалізації категорії емотивності.....	75
2.3. Діалектизми як засоби увиразнення психоемоційного стану мовця.....	96
Висновки до розділу 2.....	102
РОЗДІЛ 3. МОРФОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС	105
3.1. Емотивність іменника в художньому тексті М. Матіос.....	105
3.2. Особливості індивідуально-авторського вживання емотивних прикметників.....	112
3.3. Функційні можливості емотивних дієслів.....	122
3.4. Службові частини мови в контексті категорії емотивності.....	130
Висновки до розділу 3.....	139

РОЗДІЛ 4. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ УВИРАЗНЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС.....	142
4.1. Питальні речення – маркери експлікації емотивності.....	142
4.2. Окличні речення як засоби реалізації емотивності.....	152
4.3. Незакінчені висловлення в аспекті категорії емотивності.....	160
4.4. Емоційно-оцінний потенціал розділових знаків у художньому тексті...	167
Висновки до розділу 4.....	174
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	201
ДОДАТКИ.....	204

ВСТУП

Антропозорієнтований вектор сучасних лінгвістичних студій скерований на багатоаспектне вивчення мовної системи з опертям на людину як творця тексту, носія різноманітних інтенцій, емоцій та оцінок, репрезентанта української етнокультури й лінгвоментальності. Комплексне студіювання мови в безпосередній взаємодії з екстралінгвальними складниками дискурсивної практики мовця і текстової комунікації, у контексті письменницького ідіостилю детермінує появу наукових досліджень, зосереджених на виокремленні низки антропоцентричних категорійних величин та тих мовних одиниць, що вияскравлюють мовостиль письменника, відображають світ людських емоцій та почуттів, виформовують текст як завершений, цілісний, естетично довершений континуум.

Комунікативні інтенції, що реалізують прагнення мовця передати його емоційний стан або по-особливому відреагувати на побачене, вербалізують різнорівневі мовні одиниці – релевантні маркери категорії емотивності. Механізм формування цієї категорії ґрунтується на входженні мовних засобів лексичного, морфологічного, синтаксичного рівнів в той чи той текст, що увиразнює прикметні риси письменницького ідіостилю, репрезентуючи емоційно-оцінну парадигму художнього тексту Марії Матіос.

Питання категорії емотивності стало об'єктом численних наукових досліджень, що яскраво репрезентують праці таких відомих мовознавців, як: Ю. Апресян [2], Н. Бойко [12, 13, 14], М. Гамзюк [23], С. Гладьо [24, 25,], Я. Гнезділова [26], К. Городенська [33], Н. Гуйванюк [35, 36, 37, 38, 39], Ф. Данеш [182], С. Єрмоленко [52, 53, 54, 55], А. Загнітко [59, 60, 61, 62, 63], Т. Космеда [92, 93], І. Паров'як [109], О. Селіванова [124, 125], А. Стадній [133], Р. Філер [184], В. Чабаненко [150, 151], Є. Чайковська [152], В. Шаховський [170, 171], В. Шинкарук [172, 173] та ін.

Розглядаючи категорію емотивності, дослідники вказують на різноманітні підходи до її аналізу: *психолінгвістичний* (О. Потєбня [124]); *комунікативний* (Г. Верба [17], Г. Приходько [116], С. Шабат-Савка [155, 156, 157, 158, 159, 160,

161, 162, 163], В. Шаховський [170, 171]); *когнітивний* (А. Вежбицька [18, 19], М. Гамзюк [23], С. Гладьо [24, 25], Ф. Данеш [182]); *лінгвокультурологічний* (В. Школярєнко [174], О. Янова [179]).

Не втрачає своєї значущості й дослідження категорії емотивності на різних мовних рівнях, зокрема *фонетичному* (Е. Нушикян [106], Е. Вічмен [191]); *морфологічному* (О. Барановська [6, 7], М. Процик [67]); *лексико-фразеологічному* (М. Гамзюк [23], В. Школярєнко [174]); *синтаксичному* (С. Шабат-Савка [155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163], В. Шинкарук [172, 173] та ін.).

Незважаючи на значні напрацювання, у яких звернуто увагу на категорійний статус емотивності, багато проблем, пов'язаних із відтворенням емоційної сфери мовної особистості, так і залишаються нерозв'язаними. Особливий інтерес серед лінгвістів сьогодення викликають ті мовні одиниці, що вербалізують наміри комунікантів, стратегії і тактики мовленнєвої поведінки, реалізують різні інтенції та емоції в художньому дискурсі.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою комплексного аналізу категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос, мовотворчість якої слугує багатим матеріалом для вивчення широкого спектру людських емоцій та почуттів, для дослідження стилістично довершених дискурсивно-жанрових форм української мови. Сучасне мовознавство потребує нового витлумачення категорії емотивності з огляду на ідіолект письменниці з його комунікативними інтенціями та різноманітними мовними засобами вербалізації авторського задуму.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація пов'язана з науковими темами кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: «Антропоцентричні парадигми сучасних лінгвістичних досліджень» (ДР № 0116U001435), «Різнорівневі мовні одиниці в синергетичній парадигмі сучасної лінгвістики» (ДР № 0120U105245). Тему дисертації затверджено Вченою радою філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол №8 від 25 вересня 2019 року).

Мета роботи – здійснити комплексний аналіз категорії емотивності,

дослідити її експресивно виражальний потенціал у художньому дискурсі Марії Матіос.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) визначити місце категорії емотивності в мовознавчих дослідженнях; окреслити термінообшир понять «емоційність», «емотивність», «експресивність», «оцінка»;

2) умотивувати зв'язок емоційно детермінованих різнорівневих мовних одиниць із письменницьким мовостилем Марії Матіос;

3) виокремити емоційно-оцінні регістри позитивного / негативного спектру, спрямовані на втілення комунікативних інтенцій мовця;

4) проаналізувати основні засоби актуалізації категорії емотивності на лексико-фразеологічному рівні;

5) з'ясувати функційний потенціал морфологічних засобів вербалізації категорії емотивності в текстах Марії Матіос;

6) репрезентувати синтаксичні засоби експлікації емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос;

7) схарактеризувати експресивно-виражальний потенціал авторської пунктуації в художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – мовотворчість української письменниці Марії Матіос.

Предмет дослідження – лексико-фразеологічні, морфологічні та синтаксичні засоби вербалізації категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос.

Методи дослідження. Для досягнення загальної мети й розв'язання поставлених завдань використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування та систематизації – для відбору та інвентеризації фактичного матеріалу; *структурний* – для аналізу ідіолектних різнорівневих мовних засобів на лексичному, фразеологічному, морфологічному і синтаксичному рівнях; *контекстуально-інтерпретційний* – для увиразнення лінгвальних і позалінгвальних складників ідіостилю Марії Матіос, для визначення загальноприйнятих та індивідуально-авторських мовних одиниць у художньому дискурсі письменниці; *метод моделювання* для виокремлення домінантних мовних засобів вербалізації

категорії емотивності та екстралінгвальних чинників, що впливають на особливості репрезентації цієї категорії; *статистично-кількісний* – для встановлення співвідношення емоційно-оцінних реєстрів позитивного / негативного спектру; *інтеннт-аналіз* для реконструкції авторських інтенцій в художньому дискурсі; *дискурс-аналіз* для створення індивідуально-авторської стильової норми мовотворчості Марії Матіос.

Матеріалом дослідження слугує художня проза Марії Матіос, це зокрема: повісті «Нація», «Життя коротке», «Фуршет від Марії Матіос», «Бульварний роман», «Чотири пори життя», «Вирвані сторінки з автобіографії», «Армагедон уже відбувся», «Черевички Божої матері», «Кулінарні фіглі», «Приватний щоденник. Майдан. Війна», «Москалиця» та «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», романи «Солодка Даруся», «Щоденник страченої», «Містер і місіс Ю в країні укрів», «Майже ніколи не навпаки». Особливо варто вказати на новий роман письменниці «Букова земля», що вповні розкриває емотикон її впізнаваного ідіостилю. Експериментальна картотека становить понад 3000 мовних одиниць (емоційно-оцінна лексика, фразеологізми, діалектизми, морфологічні та синтаксичні одиниці), що вербалізують категорію емотивності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* в українському мовознавстві здійснено ґрунтований аналіз різнорівневих мовних засобів, що реалізують категорію емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос; схарактеризовано екстралінгвальні чинники письменницького ідіолекту; визначено лексико-фразеологічний рівень як домінуючий у реалізації емоційно-оцінних інтенцій мовця; на широкому мовному матеріалі представлено граматичні засоби, що слугують ефективними маркерами для передавання емоційних реєстрів у письменницькому ідіолекті. *Новим* у роботі є системний аналіз категорії емотивності в аспекті окреслення експресивно виражальних потенцій синтаксичних одиниць у прозовому дискурсі Марії Матіос, у ракурсі визначення присутньої ролі авторської пунктуації у створенні емоційності мовного світу письменниці.

Теоретичне значення дисертації полягає в поглибленні знань про

антропоцентричну парадигму української лінгвістики XXI ст., про категорію емотивності та репрезентацію її в художньому дискурсі Марії Матіос, у визначенні емотивного потенціалу різнорівневих мовних засобів, що відображають індивідуально-авторський світогляд письменниці, створюють її синтаксичний почерк і мовостиль.

Дисертаційні висновки посприяють розвитку деяких теоретичних положень дискурсології та комунікативної лінгвістики, послугують підґрунтям для подальших наукових студій із регіональної діалектології та фразеології, лінгвоперсонології та ідіостилістики.

Практичне значення одержаних результатів. Зібраний та проаналізований у дисертації фактичний матеріал може бути використаний на практичних заняттях із лексикології та діалектології української мови. Викладені концептуальні положення знайдуть застосування в теоретичних курсах з «Лінгвістики тексту», «Сучасної української мови», «Етнолінгвістики», у процесі написання підручників і посібників із фразеології, у підготові словника мови творів письменниці.

Особистий внесок дисертантки. Представлені наукові результати отримані авторкою самостійно. Статті, у яких викладено основні положення дисертації, написано одноосібно.

Апробація матеріалів дисертації. Матеріали дослідження викладено в доповідях на 8 наукових конференціях, серед яких «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції» (Варшава-Ужгород-Херсон, 2019); «Гуманітарний аспект підготовки молодших спеціалістів у контексті сучасних процесів реформування освіти в Україні» (Чернівці, 2019); «Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті» (Одеса, 2020); «ВІМСО» (Чернівці, 2020); «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львів, 2020); «Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс» (2021); «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (Чернівці, 2022); «Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини» (Чернівці, 2022).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження викладено в 6 публікаціях, опублікованих у наукових фахових виданнях України категорії Б.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (192 позицій), списку використаних джерел (17 позицій). Робота містить 2 рисунки. Загальний обсяг роботи становить – 207 сторінок, з них основного тексту – 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДІОЛЕКТУ ПИСЬМЕННИКА

1.1. Емотивність як антропозорієнтована лінгвістична категорія

Антропозорієнтована парадигма лінгвістики дає змогу нам апелювати до категорії емотивності як до однієї із категорійних мовних величин, що пов'язана з людиною та її емоціями. Ш. Баллі стверджував, що «в мові все зумовлене емоціями, а емоційні елементи властиві всім рівням мови» [4, с. 10].

Відомо, що мова виконує низку функцій: комунікативну, ідентифікаційну, емотивну, гносеологічну, мислетвірну, естетичну, культурологічну тощо. Серед них велике значення належить емотивній функції, яка слугує засобом вираження почуттів мовця, його психоемоційного стану, емотивна функція визначає місце емоцій у житті людини. Адже саме емоції тісно пов'язані з чуттєвістю, поведінкою, формами пізнання і концептуалізації. Вони поєднують у собі різні явища: емоційний стан, внутрішні переживання, емоційні реакції щодо побаченого чи почутого.

Антропозорієнтована лінгвістика все більше фокусує увагу на вивченні сфери емоцій у контексті мовної картини світу, розглядаючи емотивність як лінгвістичну категорію, що відображає переживання людини за допомогою різнорівневих мовних маркерів. Людина переживає те, що з нею відбувається, вона реагує на те, що її оточує.

«Мова та емоції – це дві синхронні системи, кожна з яких впливає на функціонування іншої, оскільки адресат добирає засоби вираження думок та почуттів залежно до своєї комунікативної мети, тому мовлення не може бути позбавленим емоційного забарвлення. І навіть нейтральне висловлення має почуттєвий контекст, тобто омовлена думка набуває емоційного забарвлення. Водночас емоції слугують екстралінгвальними чинниками, а емотивність містить інформацію про емоції людини, які виявляються на різних мовних рівнях у вигляді семантичних компонентів, притаманним цим рівням» [72, с. 7].

Ще на початку XIX ст. В. фон Гумбольдт зазначив, що мова, як і діяльність людини, пронизана почуттями. Вчений пише, що «душі, наймогутніші й найраниміші, найглибші й найбагатші у своєму житті, насичують мову своєю силою і ніжністю, глибиною та сердечністю» [40, с. 55]. Дослідник закликає розглядати мову в тісному зв'язку з людиною. Антропоцентричний підхід як один із провідних у сучасній лінгвістиці дає змогу розширити межі мовознавчих досліджень і побачити тісний зв'язок мови з усіма аспектами людського буття.

Унаслідок цього проблема вивчення емоцій у контексті мовознавства стала однією з пріоритетних. Це дало поштовх для багатьох лінгвістичних розвідок. Зокрема, ґрунтовні дослідження, присвячені категорії емотивності, представлені у працях: Ю. Апресяна [2], С. Гладьо [24, 25]; категорії емоційності – М. Гамзюк [23], С. Єрмоленко [54, 55, 56, 57], А. Загнітка [59, 60, 61, 62, 63], Т. Космеди [92, 93]. Експресивний компонент у значенні слова досліджували Н. Бойко [12, 13, 14], Н. Гуйванюк [35, 36, 37, 38, 39], В. Чабаненко [150, 151] та ін.

Висвітлюючи складність поняття «емотивність», вітчизняні дослідники вказують на існування різноманітних підходів щодо вивчення цього питання: **психолінгвістичний**, згідно з яким будь-яке мовне явище зумовлене лінгвістичними і психологічними детермінантами (О. Залевська, Л. Носенко, О. Потєбня); **комунікативний**, у рамках якого поняття емотивності розглядають як комунікативну категорію (Г. Верба, Г. Приходько, С. Шабат-Савка, В. Шаховський); **когнітивний**, представники якого емотивність витлумачують як когнітивну категорію, оскільки когніція та емоція перебувають у тісному зв'язку (А. Вежбицька, М. Гамзюк, Ф. Данеш, В. Кононенко); **лінгвокультурологічний**, який ґрунтується на сприйнятті людиною мовних явищ, що сгугують невід'ємною частиною мислення (Н. Багдасарова, В. Школяренко, О. Янова); **стилістичний**, де емотивність аналізують як стилістичну категорію, адже стилістично маркований спосіб передавання емоцій за допомогою емотивних засобів функціонує на всіх мовних рівнях.

Особливу увагу сьогодні приділено дослідженню категорії емотивності на різних мовних рівнях, зокрема: фонетичному, де емотивність виявляється

інтонаційно (Е. Нушикян, І. Пальянов); морфологічному, адже частини мови містять ті або ті емотивні семи (І. Калиновська, Г. Морченд, М. Процик); лексичному, на якому досліджується емотивно маркована лексика (М. Гамзюк, В. Кушнерик, А. Троцюк); синтаксичному, на якому вивчають емоційний потенціал синтаксичних конструкцій (С. Шабат-Савка, В. Шинкарук).

Науковці активно досліджують такі питання лінгвістики емоцій, як поняття «емотивність», «експресивність» та «оцінка», особливості мовного вираження емоцій різних культур, специфіку емотивного тексту тощо. Так, В. Шинкарук виділяє окрему категорію емоційних модусів у структурі речення [172, 173]; А. Загнітко визначає експресивні прийоми: парцеляцію, питальні конструкції в монологічному мовленні, номінативні речення, вставлені конструкції [60]; А. Вежбицька аналізує проблему «мовної експресії у світлі моделювання емоційних станів мовця» [18, 19]; А. Бурячок досліджує особливості вживання оцінної лексики в усному літературному мовленні [15]; С. Шабат-Савка досліджує комунікативну інтенцію емоційності, що пов'язана з «емоційно-почуттєвим станом мовця, його позитивним або негативним реагуванням на побачене, почуте, висловлене і вербалізує прагненням мовця відобразити емоційний стан мовної особистості» [156].

Вивчення емотивності актуалізує дискусія між лінгвістами щодо того, чи має мовознавство займатися дослідженням емоційних складників (Ш. Баллі, М. Бреаль, Г. Гійом, В. Гінекер, Е. Сепір). Деякі дослідники були неоднозначними у своїх розмірковуваннях. Зокрема, Е. Сепір та Г. Гійом стверджували, що основною функцією мови є когнітивна: «утворення ідеї для мови має більше значення, ніж вияв волі та емоції» [190, с. 56]. Цим твердженням учені заперечували вивчення лінгвістикою емоційного складника. Однак М. Бреаль та Ш. Баллі, навпаки, вважали, що «вербалізація емоцій – це одна з найголовніших функцій мови, проголосивши пріоритет афективного в мові: афективний чинник є обов'язковим компонентом будь-якого висловлення» [4, с. 11–16].

Французька дослідниця К. Кербрат-Орекіоні зауважує, що місце емоцій у лінгвістиці ХХ ст. мінімальне, оскільки проблема вираження емоцій не є

осовною [186, с. 7–23]. Професор Оксфордського університету Д. Ейчисон зауважив, що лінгвісти бояться емоцій і мало про них пишуть [180, с. 69]. Справді, мова насамперед слугує засобом передавання актуальної інформації, обробкою знань, міжособистісної комунікації, однак усі ці процеси не можуть не супроводжуватися відчуттями, переживаннями, бажаннями, тому почала зароджуватися нова лінгвістична парадигма, яка не може обійти сферу емоцій – основного людського чинника в мові.

Кінець 1980-х рр. окреслив глибше студювання емоцій у лінгвістиці. Вперше на XIV Міжнародному конгресі лінгвістів у Берліні 1987 р. заслухали доповідь Ф. Данеша, у якій чітко доведено тісну взаємодію когнітивної та емоційної компоненти в мовленнєвому процесі [182, с. 272–291]. Результатом посиленого інтересу лінгвістів, які працюють у цій сфері, створений Міжнародний центр з дослідження емоцій (Гарвардський університет, 1987), The International Grid Research Consortium (Швейцарія, 2005). Варто зазначити, що українські мовознавці теж створили дослідницький центр, що його очолив Ю. Прадід, у якому вчені розв'язують питання емотіології.

Такий інтерес ґрунтується на зацікавленні емоційним складником суспільного буття, адже, як стверджує німецький лінгвіст Р. Філер, «емоційно-афективний досвід не зводиться суто до внутрішніх переживань, що потребують вираження, натомість, вони активно обговорюються, інтерпретуються та аналізуються у процесі взаємодії, зазнаючи зрештою певної модифікації» [184, с. 85].

Як зауважують дослідники, у лінгвістиці емоцій закріплена загальноприйнята дихотомія вербального втілення особистісних переживань [184, с.86]. Утім, незважаючи на велику кількість наукових доробок, багато проблем, пов'язаних з вербалізацією емотивності в мові, залишаються ще не дослідженими. Так, у лінгвістиці останнім часом спостерігаємо скерованість досліджень до «виділення емотивності як окремої мовної категорії, що об'єднує різнорівневі мовні одиниці репрезентації емоційного досвіду людини. Власне, антропозорієнтована лінгвістична парадигма дає змогу нам апелювати до

категорії емотивності як до однієї із текстових категорій, яка безпосередньо актуалізується в тексті та має багату систему мовного вираження» [68, с. 12].

В. Шаховський веде мову про те, «що емотивність має два плани: план змісту і план вираження, через які маніфестуються емоційні стани мовця або його ставлення до ситуації чи події. У процесі дослідження лінгвіст з'ясував, що критерієм емотивної компетенції мовної особистості є її вміння продукувати емотивно коректні тексти; критерієм її емоційної зрілості слугує здатність адекватно сприймати емотивні домінанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур» [171, с. 11].

Дослідження категорії емотивності та засобів її експлікації у художньому дискурсі є актуальним з огляду на орієнтацію сучасного мовознавства на вивчення емоцій людини, її мови та мовлення. Адже «здатність текстів викликати переживання змісту, робити приємність, хвилювати, впливати завжди визначалася їхньою іманентною якістю» [154, с. 109].

Слушно зауважує С. Шабат-Савка, «в комунікації мовець не тільки передає предметні повідомлення про дійсність, реалізує конкретні пропозитивні смисли, але й намагається показати індивідуальне, емоційно-чуттєве сприйняття довкілля, вплинути на почуття та волю співрозмовника» [155 с. 203]. Також мовознавиця додає, що «художня комунікація, як результат індивідуально-авторського бачення світу, тісно пов'язана з емоційністю, людськими почуттями, мовними засобами відтворення суб'єктивних чинників у тексті (дискурсі, мовленнєвому акті, висловленні)» [155 с. 204].

Погоджуємось із твердженням Л. Марчук про те, що «репрезентація довкілля через образ залежить від мотиваційної сфери та емоційного стану суб'єкта. На вербальну комунікацію впливають потреби й емоції її суб'єктів, тому можливі випадки, в яких емоційно-вольові параметри сприйняття й спілкування можуть співпадати, у людини під впливом мотиваційного чинника порушуватимуться константи сприйняття й людина може завищувати / зменшувати якийсь об'єкт / суб'єкт, його розмір тощо залежно від його значимості, соціального статусу. Таким чином, людина передає власне розуміння довкілля» [99, с. 287].

С. Гладь звертає увагу на те, що «при дослідженні емотивності як категорії художнього тексту необхідно враховувати особливості текстової семантики, а також природу людських емоцій, найважливішими властивостями яких є їхня предметність та суб'єктивність» [24, с. 5].

Ще однією проблемою дослідження категорії емотивності на сучасному етапі є відсутність чіткої диференціації емотивного та емоційного дискурсів як різних видів мовленнєвої діяльності. Емотивний дискурс, на думку Я. Гнезділової, – «результат мовленнєвої діяльності, який мотивований заздалегідь спланованим монологічним мовленням, що реалізується в умовах емоційно-детермінованої ситуації, спрямованої на створення бажаного для мовця емоційного стану адресата» [26, с. 27], а емоційний дискурс, пише С. Шабат-Савка, як і сама емоція, спонтанний, незапланований, передбачає «взаємовплив двох визначальних субстанцій – мовця (адресанта) і співрозмовника (адресата) здебільшого в емоційно наснаженій комунікативній ситуації (дисбаланс стосунків, конфлікт, раптовий сплеск емоцій, неадекватне реагування на побачене тощо)» [156, с. 115].

Серед учених досі немає чіткої закономірності щодо функціонування класифікації емоцій у лінгвістичному аспекті. Здебільшого емоцію витлумачують як психофізіологічний стан, що базується на оцінній діяльності, об'єднує всі чуттєво-мотиваційні процеси (емоційні стани, переживання, почуття) і володіє здатністю до конструювання та має позитивну або негативну спрямованість.

У працях Ю. Апресяна визначено, що «емоційна система є однією з найскладніших систем людини, оскільки у виникненні, розвитку і вияві емоцій беруть участь практично всі інші системи людини – сприйняття, фізіологічні реакції, інтелект, фізичні системи (моторика, що охоплює міміку) і навіть мова» [2, с. 51].

Отже, у контексті антропоцентричної парадигми сучасний погляд на проблему зіставлення мовлення і мовця виходить за межі простого переліку мовних засобів та емотивних концептів, які виражають його емоційні чи інтелектуально-оцінні стани свідомості, комплексно відображають вчинки, когнітивні зміни та дії головного суб'єкта генерації висловлення.

1.2. Термінообшир понять «емоція», «емоційність», «емотивність», «експресивність» та «оцінка»

У лінгвістиці сьогодення популярною постає тенденція досліджувати мову в нерозривному зв'язку з емоціями. Варто зазначити, що емоції охоплюють усе життя та діяльність людини і реалізуються за допомогою мовних засобів.

О. Потебня писав: «...антиномія суб'єктивності та об'єктивності виявляється не лише в тому, що мова взагалі слугує посередником між людиною і світом, й у тому, як саме засвоює людина цей світ: у строкатому різноманітті чуттєвих вражень думка відкриває законність, згідну з формами нашого духу та пов'язану з нею чарівність зовнішньої краси» [114, с. 32].

Емоційність у лінгвістиці позначають термінами «емотивність», «експресивність» та «оцінка», у зв'язку з цим постає потреба в термінологічному уточненні цих категорій.

Насамперед варто розглянути тлумачення поняття «емоція». Сам термін «емоція» утворений від латинського дієслова «emovere», що в перекладі означає «збуджувати». На думку вчених, емоції слугують невід'ємною частиною людського життя, регулюючи процеси сприйняття дійсності. Одне з найбільш оптимальних визначень поняття «емоція» запропонував американський психолог К. Ізард. Емоція – це «почуття, яке мотивує, організовує і спрямовує мислення та дії. Вчений виділяє десять фундаментальних базових емоцій: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відраза, презирство, страх, сором і провина» [66, с. 130].

«Словник української мови» тлумачить поняття емоції як «переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого і навколишнього життя, душевне переживання, почуття людини» [130, с. 477].

Емоції – це «психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ та ситуацій, зумовленого відношенням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта. Емоції – невідмінні компоненти життєдіяльності, могутній засіб активізації сенсорно-перцептивної діяльності особистості» [164, с. 127].

«Емоції тісно пов'язані з почуттям, поведінкою, формами пізнання і

концептуалізації, вони поєднують у собі різні явища: емоційний стан, пов'язаний із внутрішніми переживанням, емоційні реакції, що експлікують особливості зовнішнього вияву» [73, с. 124].

Слушно зауважує В. Тесля, основні емоційні стани людини поділяють на емоції та почуття. Емоції виражають не об'єктивні значення, а суб'єктивні смисли. Почуттями називають стабільне емоційне ставлення, яке вирізняє в довкіллі ціннісні реальні та ідеальні об'єкти, пов'язані з основними інтересами, заняттями особистості [138, с. 333].

За спостереженнями науковців, на мовному рівні емоційність (психологічна категорія) трансформується в емотивність (мовна категорія). У процесі таких трансформацій постає необхідність розмежування понять «емоційності» та «емотивності». Однак варто зауважити, що поряд із терміном «емоційність» використовують дослідники термін «емотивність» як синонімічний.

На думку Я. Гнезділової, «потрібно чітко розмежовувати поняття емоційності та емотивності. Емоційність дослідниця трактує як «чуттєвий стан, викликаний певною ситуацією через непередбачені, спонтанні вибрані експресивні мовні одиниці, що створюють такий ефект, який призводить до втрати мовцем самоконтролю чи порушення його психічного балансу. Емотивність є мотивованою, заздалегідь спланованою, експресивною мовленнєвою діяльністю, ретельно продуманою у плані вибору мовних засобів та мовленнєвих стратегій і тактик, які розраховані на емоційний вплив адресата» [26, с. 17].

М. Степанюк убачає тісний зв'язок між емоційністю та емотивністю. На думку дослідниці, «емоційність пронизує всю мовленнєву діяльність людини і закріплюється в семантиці слова в якості визначення різних емоційних станів людини. Саме тому під час дослідження мови тексту, крім логіко-предметної семантики, яка відображає поняття людського мислення, важливо враховувати й емотивну» [134, с. 6].

Український дослідник О. Малиненко вважає, що «категорію емоційності можна розглядати в широкій та вузькій інтерпретації. У широкому сенсі – під емоційністю розуміють сукупність сфер вираження почуттів та емоцій суб'єкта. У

вузькому розумінні – емоційність трактують як відображене та закріплене у семантиці слова почуття того, хто говорить, його відношення до об'єкта мовлення. Мовознавець зазначає, що разом із терміном «емоційність» потрібно використовувати термін «емотивність» як синонімічний» [98, с. 188].

Цікавим також вважаємо визначення С. Шабат-Савки, яка зазначає, що «емоційність відображає поведінку суб'єкта комунікації в конкретний момент мовлення, тому характеризує передусім живе, динамічне, усно-розмовне мовлення» [156, с. 114]. «Емотивність – одна з лінгвістичних антропозорієнтованих категорій, що увиразнює складне переплетення об'єктивних і суб'єктивних аспектів у висловленні» [156, с. 194].

Нам імпонує думка В. Шинкарука, який співвідносить категорію емотивності з експресивною емотивною лексикою або ототожнює з конотацією, «вона розуміється як така, що охоплює всі мовні засоби, які виражають емоції, тобто реалізується одиницями різних мовних рівнів» [172, с. 30].

С. Гладьо визначає емотивність «як одну з основних категорій художнього тексту, за допомогою якої відбувається реконструкція вписаної в художній текст програми його інтерпретації в емотивному ракурсі та прогнозується ймовірний емоційний вплив тексту на читача. Реалізація емотивності в художньому тексті здійснюється через свої показники, ієрархічно організовані текстовими компонентами та пов'язані з експлікацією в тексті емоціогенних знань про мову та в мові (сигнали емотивності), про світ (емотивні ситуації) та про текстову дійсність (емотивні топіки)» [25, с. 17–18].

Цілком слушно зауважує В. Шаховський, що «емотивність – це характерна для мови семантична здатність виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції» [171, с. 24]. Дослідник також зазначає, що «емотивність можна окреслити подібними ознаками до емоційності, однак різниця між згаданими термінами полягає у сфері використання: якщо емоційність – ознака людини, психіки живої істоти, то емотивність – відображення емоційності, віддзеркалення емоцій на письмі, у мовному значенні, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження мовними чи

мовленнєвими засобами» [171, с. 24].

Емотивність слугує засобом мовного відображення емоцій, вона властива всім мовним рівням і має дискретний характер. Мова відображає кількісні та якісні компоненти емоцій. Емотивність може самостійно створювати значення мовних одиниць, виділяючи внаслідок логічних операцій аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, узагальнення з-поміж ознак об'єкта емотивне ставлення до нього [23, с. 29–30].

Багато лінгвістів витлумачують емотивність як когнітивну категорію, як особливу пізнавальну структуру мовної свідомості етнічної особистості, головною властивістю якої є емоційно забарвлене, національно зумовлене висловлення думки або стану, оцінки події чи спогаду. Є. Чайковська зазначає, «емотивність – це полістатусна когнітивна категорія, така що, здатна проявляти те чи інше категорійне значення (емотивне) на різних рівнях мовної системи, тобто у статусі різнорівневих одиниць» [152, с. 280]. Одна із фундаментальних властивостей мови як системи полягає в тому, що мова здатна виражати емоції мовця, тому емотивність як категорія лінгвістична, що містить семантичні компоненти емоційності як психологічної та антропологічної категорії, реалізує себе в різних мовленнєвих одиницях і на всіх рівнях мови у тексті, висловленні.

«Вербальне втілення емоційного переживання стосується міжособистісного та соціального рівня психіки, а отже, різнорівневі мовні одиниці починають уживатися на позначення симптоматичної сигналізації емоційного стану, розширюючи вербалізацію емоцій та створюючи додаткові можливості емотивних значень у мові» [72, с. 8].

Сучасні дослідники витлумачують категорію емотивності як «складник конотативного компонента в семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного» [126, с. 142]. Емотивність слугує невід'ємним складником конотації, адже емотивний компонент взаємопов'язаний з оцінним та експресивним компонентом.

Зазначимо, що автори наукових праць зчаста трактують поняття епістемічна модальність як ставлення мовця до повідомленої інформації і ступінь його

відповідальності за пропозиційний зміст від впевненості до сумніву. Це орієнтоване на істину відношення, яке модифікує істинність семантичної пропозиції [185, с. 146]. Емотивність – мовна категорія, яка слугує засобом репрезентації емоцій. Учені її витлумачують як конотативну модальність, яка формується над об'єктивно-оцінювальним значенням слова та виражає суб'єктивне ставлення мовця до предмета мовлення. Емотивність тісно пов'язана з модусом оцінки, їй приписують перлокутивний ефект, здатність викликати емоційний резонанс у адресата мовлення. Будь-який експресивний компонент містить явну або неявну оцінку, яка, очевидно, є універсальною категорією: адже не існує мови, де відсутнє уявлення про «добре / погане» [119, с. 662].

Отож, за нашими спостереженнями, **емотивність** – це антропозорієнтована лінгвістична категорія, у якій експлікується план змісту (широкий спектр людських емоцій та почуттів) і план вираження (різномірні мовні засоби). Основне призначення категорії емотивності – відображати світ почуттів автора та його персонажів і водночас упливати на адресата, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання.

Спектр людських емоцій – амбівалентний: з одного боку, це позитивні емоції (радість, щастя, задоволення, замилювання, зацікавленість), з іншого – негативні (докір, відчай, відраза, горе, сум, страх, тривога, обурення, гнів, лють). Ці емоційно-оцінні реєстри вербалізують різномірні мовні засоби.

Семантична інтерпретація емотивності слова неможлива без понять «експресія» та «оцінка». Це різні за своїм функціонально-семантичним завданням категорії, які в контексті об'єднані між собою, бо емотивність у тексті завжди виразний, тобто експресивний та оцінний.

О. Селіванова виокремлює три підходи оцінки: «1) складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначуваного за абсолютною шкалою (добре – нейтрально (байдуже) – погано) і відносною шкалою (краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше); 2) оцінка – це текстова категорія, підпорядкована інформативності або модальності, яка виражає ставлення

адресанта, його функції в тексті, дійових осіб, імовірного реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача до описуваних подій, явищ, осіб, їхньої поведінки за абсолютною шкалою (добре – нейтрально (байдуже) – погано) і відносною шкалою (краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше) з урахуванням інших різновидів аксіологічної модальності; 3) оцінка – це різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтеріоризованої події» [125, с. 525].

Н. Кондратенко розглядає оцінку за певним алгоритмом, що враховує лінгвокогнітивний, лінгвопрагматичний і власне лінгвістичний параметри. «На лінгвокогнітивному рівні тлумачимо оцінку як модель пізнання світу, що передбачає концептуалізацію світу в параметрі «хороше» – «погане» за відповідною градуйованою шкалою. На лінгвопрагматичному рівні враховуємо комунікативний намір мовця – прагнення висловити негативну або позитивну інформації щодо суб'єкта або об'єкта мовлення. Комунікативний намір встановлюємо на підставі загальної комунікативної ситуації і контексту спілкування. Власне лінгвістичний параметр передбачає аналіз експліцитних засобів вираження оцінки через лексико-граматичні маркери, окремі мовні засоби вираження категорії суб'єктивної модальності. Оцінні судження містять експліцитні показники позиції мовця – вираження його ставлення до повідомлення та наголошення на суб'єктивності власної позиції» [89, с. 108–109].

Оцінка – це «семантична властивість мовних одиниць, яка полягає у вираженні позитивного або негативного ставлення суб'єкта до позамовного явища. У категорії оцінки відображено широку сферу взаємодії людини з довкіллям, яка реалізує свою модальну характеристику через призму інформованості людини у світі за допомогою конкретних вербальних актів у вигляді конкретних суджень оцінного характеру про цей світ» [96, с. 139].

Такої думки дотримується І. Онищенко, «оцінка як лінгвістична категорія – це сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту повідомлення, спрямоване на

реалізацію певного комунікативного прагматичного завдання» [107, с. 17].

Переконливою видається думка С. Шабат-Савки: «Суть оцінки полягає в ставленні суб'єкта мовлення до певного об'єкта дійсності. Урахування ролі мовця в такому процесі безперечно, адже будь-яке явище чи будь-який мотив людської дійсності має одночасне естетичне значення і може бути оцінене мовцем, з одного боку, як прекрасне чи потворне, а з іншого – як добре чи погане. Тому оцінний аспект висловлення пов'язаний із відповідністю об'єкта, що підлягає оцінці, певному суспільному еталону, згідно з яким «добрий» ототожнюють із нормою, негативна ж оцінка сигналізує про відхилення від неї» [156, с. 120].

Т. Космеда наголошує, що «оцінка – це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації й позначення розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю» [92, с. 305]. Розглядаючи оцінку як текстову категорію, дослідниця додає: «оскільки текст виконує естетичну функцію, передбачається принаймні обов'язкова естетична оцінка цього тексту, проте, перш ніж читач її виробить, йому доведеться у процесі сприйняття цього тексту неодноразово оцінювати предмети, явища події, факти тощо завдяки тим мовним засобам, які пропонує автор» [92, с. 290].

Слушно зауважує А. Загнітко, «оцінка – аспект семантики мовних висловів; відображення в мовних структурах особливостей членування мовця об'єктивного світу за його цілісними параметрами – добро або зло, користь або шкода, позитивне чи негативне; судження мовця, його відношення – схвалення або несхвалення – як складник стилістичної конотації» [61, с. 349].

Погоджуємось з твердженням В. Шинкарука про те, що «оцінність набуває особливих прагматичних одиниць, якщо її об'єктом є учасник акту комунікації – мовець чи адресат або якщо об'єкт оцінки виходить до сфери інтересів того чи іншого: засоби експресивної функції або афективної оцінки використовують переважно в цих випадках; інтереси мовця щодо адресата мають на увазі, коли, наприклад, пом'якшують категоричність оцінки» [173, с. 10]. «В оцінці – додає дослідник, – семантичний і прагматичний аспекти неподільні, її функціонування

відображає злиття семантики (власного значення мовних одиниць, і речення в цілому) та прагматики умов реалізації процесу комунікації» [173, с. 10].

Оцінка «служить засобом вираження повідомлюваного про певну цінність предметів та явищ з погляду відповідності / невідповідності вимогам мовця, передає його ставлення має об'єктивно-суб'єктивний характер. Категорія оцінки передусім поєднана з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкта висловлення. Виражаючи оцінку, людина висловлює своє позитивне чи негативне ставлення за будь-якою ознакою. А отже, категорія оцінки пов'язана з емотивним компонентом конотації та охоплює раціональну й емоційну оцінку» [69, с. 25].

Експресивність найчастіше ототожнюють з емоційністю, що можна пояснити крізь призму емоційного стану мовця. Експресія – інтенсивна виразність мовлення, створювана певними фонетичними, лексичними, граматичними засобами, які стилістично, функціонально завжди перебувають поза межами мовленнєво-почуттєвої нейтральності [135, с. 26]. За влучним твердженням В. Чабаненка, експресивність та емоційність – два різні явища одного порядку. На думку дослідника, «усе, що існує в мові для вираження й викликання емоцій є експресивним (набирає експресивної форми), але не всяка мовна (мовленнєва) виразність передбачає емоційну реакцію. Експресивність можуть характеризувати вияви як емоціонального, так і чисто інтелектуального й вольового. Отже, експресивність, як лінгвостилістичне явище, значно ширше емоційності: емоційність – це один із різновидів, найважливіший складник частини експресивності» [151, с. 143].

«Експресивність – це ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема логічного змісту, оцінок та емотивності. Експресивність у цьому значенні вважають ширшою за емоційність через логічний компонент» [124, с. 149].

Експресивність – це «здатність мовної одиниці передавати експресію; властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних

засобів мовець передає своє ставлення до повідомлення та адресата» [41, с. 8].

Погоджуємось з думкою С. Шабат-Савки про те, що «експресивність як семантико-стилістична категорія виявляє зв'язок з емоційністю, оскільки здатна підсилити емоційну насагу висловленого мовцем, увиразнити його комунікативний намір. Експресивність, як і емотивність, – це властивість мовних одиниць, використання яких свідчить про спланованість мовленнєвих дій учасників та про навмисність впливу на співрозмовника» [156, с. 113].

Н. Бойко зауважує, «що експресивність – це семантико-стилістична суперкатегорія, яка виявляється в смисловій моделі слова через окремі складники, що входять до денотативного, конотативного або образного макрокомпонента, яку можна визначити й аналізувати тільки у зв'язку з ними» [13, с. 30]. Варто зауважити, що експресивність пов'язана з емоційністю, оцінністю, стилістичним значенням, проте не потрібно ототожнювати їх, оскільки ці поняття виражають мовний знак у персоніфікованому комунікативному акті. Експресивність як лінгвістична категорія, зазвичай типологічно і значеннево підпорядковується конотації лексичного значення висловлення і пов'язана із загальним тоном комунікативної єдності, настроєвістю тексту.

Як зазначає А. Загнітко, «експресивність – здатність мовної одиниці до виразності, її властивість підсилювати логічний та емоційний зміст висловлення, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови; стилістична властивість висловлення, що виявляє активну позицію автора щодо форми вираження смислових відтінків; виразний та емоційно-мистецький світовияв, образність подання людських знань і почуттів» [63, с. 255].

Отже, емоційність – це психологічна, когнітивна, антропологічна категорія, притаманна людині, мовцеві й реципієнту; емотивність – це лінгвістична, поняттєва категорія, яка передає емоційність респондентів та притаманна всім мовним рівням; оцінка – це дуальна прикладна категорія, яка проявляється в комунікативному акті та має спектр визначення явищ, суб'єктів і об'єктів від різко негативного до абсолютизації позитивного вияву; експресивність – властивість мовних одиниць підсилювати емоційний зміст висловленого,

увиразнювати його емотивне забарвлення, оцінне ставлення, образне значення. Це категорія, що забезпечує високий стиль мовлення, логічність змісту повідомлення.

1.3. Типологія емоцій у лінгвопсихологічних наукових студіях

Лінгвістика емоцій набуває статусу фундаментальної галузі науки, формуючись на межі нових дослідницьких теорій, що спрямовані на вивчення відображення емоційних станів людини в мові. Емоції є невід'ємним складником об'єктивної дійсності людини, а їхня багатогранність зумовлює велику кількість антропозорієнтованих студій. Емоції «народжуються в процесі відтворення дійсності у свідомості людини, а далі відображаються в її фізичній або мовленнєвій діяльності» [68, с. 12]. Щоб краще пізнати закономірність вербалізації емоцій, варто розглянути механізм функціонування цього поняття з психологічного та лінгвістичного аспекту.

На думку вчених-психологів, емоції – невід'ємна частина людського життя. Вони виникають у процесі життєдіяльності людини і визначають рівень інформаційно-енергетичного обміну та спрямованість поведінки. У сучасній науці немає єдиного критерію щодо поділу емоцій та почуттів. Учений П. Клейман розрізняє позитивні, негативні та амбівалентні емоції, «які відрізняються своєю силою та інтенсивністю (ступінь збудженості), реактивністю (чи легко виникають), центральністю (домінування над свідомістю, чи мають периферійне значення), ситуацією, яка викликає емоції. Дослідник додає, що саме стимули провокують фізіологічну активацію, яка породжує емоції, оминаючи когнітивний аспект» [83, с. 89].

Американський психолог К. Ізард розуміє емоцію як «почуття, що мотивує, організовує і спрямовує сприйняття, мислення та діяльність; емоція мотивує, керує мислячою та фізичною діяльністю, регулює та фільтрує сприйняття» [66, с. 34]. Учений запропонував класифікацію, згідно з якою виокремив 10 базових емоцій на основі таких критеріїв, як наявність виразних та специфічних нервових субстратів, вияв за допомогою виразної та специфічної міміки, створення

виразного усвідомлюваного переживання, поява в результаті еволюційно-біологічних процесів: *«радість* – позитивне емоційне збудження, яке виникає за можливості повного задоволення, це найбільш бажана емоція, що також може з’явитися в результаті послаблення дії негативного чинника; *інтерес* – позитивна емоція, яка мотивує розвиток навичок і вмінь, активізує процеси пізнання, стимулює допитливість; *горе, страждання* – емоція, зумовлена комплексом причин, пов’язаних із життєвими втратами; *гнів* – емоція на очевидне розходження поведінки іншої людини з нормами етики, моралі; *зневага* – емоція, що відображає деперсоналізацію іншої людини або групи людей, втрату їхньої значущості для індивіда; *відраза* – емоція, що часто виникає разом з гнівом, бажання позбутися когось або чогось; *страх* – найбільша негативна емоція, переживання, викликане отриманою прямою або непрямою інформацією про реальну або уявну небезпеку, очікування невдачі; *подив* – різке підвищення нервової стимуляції, яке виникає після несподіваної події; *сором* – виникає як переживання неузгодженості між нормою поведінки та фактичною поведінкою, прогнозування осудливої або різко негативної оцінки оточуючих на свою адресу; *провина* – емоція схожа на сором, оскільки виникає в результаті неузгодженості між очікуваною та реальною поведінкою, виникає через порушення морального або етичного характеру, причому в ситуаціях, коли людина відчуває особисту відповідальність» [66, с. 64].

За визначенням К. Оутлі: «Основні емоції – це такі, що явно виражені фізіологічно та мімічно і мають біологічну основу» [188, с. 82]. Дослідник виділяє п’ять основних емоцій: гнів, відраза, збудження, щастя та сум.

Утім, за якими б нормами не класифікувалися емоції, для мовознавства має значення їхня різнорівнева вербалізація. Антропоцентричний підхід до поняття мовних явищ дав змогу збагатити лінгвістичні дослідження і простежити взаємозв’язок мови з усіма аспектами людського буття, сформувавши прагматичний напрям у дослідженні емоційних явищ. Спроби класифікувати емоційні процеси з лінгвістичного аспекту здійснено багатьма провідними мовознавцями, які, орієнтуючись на характеристику мовних одиниць,

зараховували до категорії емотивності засоби всіх мовних рівнів.

Як свідчить Ю. Апресян, емоційна система є однією з найскладніших систем людини, оскільки у виникненні, розвитку і вияві емоцій беруть участь практично всі інші системи людини – сприйняття, фізіологічні реакції, інтелект, фізичні системи (зокрема, моторика, що охоплює міміку) і навіть мова [2, с. 201]. Дослідник визначає характерні риси емоцій. «По-перше, у різних емоціях домінантними можуть бути власне почуття або інтелектуальна оцінка. По-друге, емоції розрізняються за ознаками інтенсивності та глибинного переживання. По-третє, емоції можуть виявлятися зовнішньо, тобто через мовлення, поведінку, дію, жести або міміку» [2, с. 452]. Лінгвіст визначає алгоритм формування «емоцій у мові: 1) першопричина, тобто сприйняття, фізичне чи ментальне спостереження певного положення речей; 2) причина емоції – інтелектуальна оцінка цього положення речей; 3) власне емоція, яка зумовлена положенням речей, за якими спостерігала людина дає ту чи ту інтелектуальну оцінку; 4) зовнішній вияв емоції, який має неконтрольовані фізіологічні реакції тіла на причину, яка викликає емоцію, та контрольовані рухові мовленнєві реакції суб'єкта та фактор, який викликає емоцію чи його інтелектуальну оцінку» [2, с. 234].

Р. Плутчик виокремлює 8 фундаментальних емотивних станів, поділяючи їх на чотири пари, кожна з яких пов'язана з певною дією: «1) руйнування (гнів) – захист (страх); 2) прийняття (схвалення) – відкидання (відраза); 3) відтворення (радість) – позбавлення (смуток); 4) дослідження (очікування) – орієнтація (здивування). Кожній з цих емоцій, на думку вченого, відповідає певний фізіологічний і експресивно-поведінковий комплекс, який становить континуум, у межах якого змінюється інтенсивність емоції (роздратування – гнів – розлюченість)» [189, с. 45].

Цікавою є класифікація Е. Нушикян, яка пропонує класифікувати емоції за критеріями модальності: 1) позитивні емоції – радість, ніжність, схвалення; 2) негативні емоції – відчай образа, гнів, страх, обурення, докір, сором, смуток, погроза, підозра, зневага; 3) здивування, іронія. На думку мовознавиці, лише дві останні емоції мають нейтральне забарвлення, тобто можуть виражати як

позитивні, так і негативні риси [106, с. 207].

В. Шинкарук веде мову про «тип емоційної оцінки за шкалою протиставлення «схвалення / осуд», позначаючи як «+/-» оцінку, на думку дослідника «+» об'єднує: 1) ласку; 2) грайливість; 3) захоплення; 4) схвалення, співчуття; 5) жарт. Тип емоційної «-» оцінки представлено шістьма видами емоцій: 1) осуд; 2) зневага; 3) приниження; 4) презирство; 5) лайка; 6) образа. На думку вченого, цих назв емоцій достатньо, щоб висловити суб'єктивне ставлення людини до того, що вона сприймає в навколишньому світі, тобто її суб'єктивну оцінку» [173, с. 25].

З погляду польської дослідниці А. Вежбицької, усе різноманіття емоцій можна звести до універсальних та вроджених, що притаманні всім людям. Керуючись такими підставами, дослідниця доводить, що «деякі емоції є у всіх культурах (радість, сум), для деяких емоцій характерний певний вираз обличчя (огида, подив), а деякі емоції збільшують шанси на виживання (страх, біль)» [18, с. 38]. «Вчена класифікує типи емоцій у такий спосіб:

- 1) емоції, пов'язані з поганими речами (смуток, нещастя, горе, сум, відчай);
- 2) емоції, пов'язані з гарними речами (радість, щастя, задоволення, захват, збудження);
- 3) емоції, пов'язані з людьми, які зробили погані вчинки, викликають негативну реакцію (ярість, злість, гнів, лють, божевілля);
- 4) емоції, пов'язані із самооцінкою (каяття, провина, сором, приниження, зняковілість, гордість, тріумф);
- 5) емоції, пов'язані зі ставленням до оточуючих (кохання, ненависть, повага, жаль, заздрість)» [18, с. 39].

Як зауважують дослідники, «беземоційних текстів не буває, адже будь-який текст може певним чином впливати на свідомість та поведінку адресата мовлення (читача)» [70, с. 55]. Найвищий рівень емотивності мають художні тексти, фундаментальним складником яких є їхнє комунікативне призначення. Змальовуючи емоційне життя людей, певні емоціогенні ситуації, автор змушує читача переживати певні почуття та емоції, саме в цьому і виявляється

прагматичне спрямування художньої мовотворчості.

1.4. Категорія емотивності й індивідуально-авторська картина світу

Лінгвістику емоцій детермінує антропоцентричний підхід до вивчення мови, що увиразнює дослідження мовних засобів у тісному зв'язку людиною та її мисленням, світобаченням і світосприйняттям. Емотивні засоби з яскраво вираженими емоційно-естетичними відтінками функціують у різній стилістичній парадигмі мови (у текстах публіцистичного, епістолярного, уснорозмовного, релігійного стилів) і в багатоаспектній дискурсивно-жанровій практиці комунікантів. Утім, категорія емотивності найяскравіше представлена в художньому дискурсі, який втілює авторські інтенції, відтворює композиційно-сюжетний задум твору, відображає природність та динамічність людського життя.

Особливий інтерес науковців викликає індивідуально-авторська картина світу, відображена в художньому тексті. Комплексне дослідження мови художнього тексту базується передусім на лінгвістичній теорії індивідуального стилю письменника, у якому втілюється авторська позиція щодо вибору виражальних засобів.

Мова, як відомо, відображає концептуалізацію світу етносом, що вирізняється своїми цінностями, історією та культурою. Мовна картина світу слугує суб'єктивним образом об'єктивної дійсності у світобаченні мовця, автора, адресанта повідомлюваного. Іншими словами, письменник репрезентує індивідуально-авторську картину світу, яка зумовлена лінгвокультурою його народу і розумінням національного характеру.

Учені припускають, що від мовної картини світу, яка закріплена у свідомості, ніхто не в змозі звільнитися, але в межах цієї картини ми спроможні «відійти», що і робить нас індивідуальністю.

Власну концепцію інтерпретації категорії «мовна картина світу» створив В. Жайворонок: «все те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності» [56, с. 9].

На думку С. Шабат-Савки, «репрезентація картини світу залежить не тільки від чинників психофізіологічного володіння відповідними мовними знаками, а й від рівня пресупозитивно-когнітивних знань мовця, зумовлених національно-культурними та іншими екстралінгвальними чинниками, які впливають на вербальну модель світу конкретної мовної особистості» [156, с. 84].

Н. Шатілова говорить про те, що «суб'єктивний образ об'єктивного наявний у свідомості кожної людини, зокрема й у письменника, тому можемо вести мову про індивідуально-авторську мовну картину світу, що її репрезентує текстовий простір творів одного письменника як індивідуально-суб'єктивне втілення художнього задуму. Індивідуально-авторська мовна картина світу є фрагментом мовної картини світу, що формується в процесі пізнання та оцінки дійсності» [168, с. 517].

С. Єрмоленко констатує, що авторська картина світу – «суб'єктивна реальність автора, втілена в його творах і створена в результаті переосмислення об'єктивної дійсності. Її утіленням і реалізацією є, як відомо, індивідуально-авторський стиль (ідіостиль). «Письменник добирає мовні засоби відповідно до задуму, ідіолект письменника – сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших» [55, с. 6].

Індивідуальний стиль – це «сукупність засобів мови, що характеризують системну організацію індивідуального мовлення, відтворюють образне мовлення автора, увиразнюють його письменницький почерк» [103, с. 33].

Варто детермінувати ідіостиль як вербальну реалізацію індивідуально-авторської картини світу письменника в системі лексичних, фразеологічних, граматичних одиниць, що виражають світоглядну орієнтацією, сталі стильові ознаки мовця, що визначають специфіку художньої системи тексту, який належить цьому мовцеві. Поняття ідіостилю в такому тлумаченні пов'язане зі «світобаченням і мовомисленням письменника, адже через творчість словом митець розкриває себе, репрезентує власний світогляд» [168, с. 514].

Ідіолект – «сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих

мовленню окремого носія мови (індивіда), що пояснюється віком, фахом, місцем проживання, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини тощо; тобто неповторне, оригінальне мовне використання системи засобів та форм словесного вираження, зумовлене індивідуальним баченням світу, яке, у свою чергу, формується під впливом ряду чинників – епоха, соціально-історичний контекст тощо» [41, с.10].

Як зазначають С. Шабат-Савка і Г. Морараш, «ідіолект відображає сукупність своєрідних рис, що вирізняють мову окремого суб'єкта мовлення. Його вивчають у процесі аналізу будь-яких індивідуальних виявів мови у творчості того чи того письменника, і саме ідіолект є складником ідіостилю, репрезентує його характерні особливості» [157, с.103].

Художні тексти репрезентують індивідуально-авторський світогляд письменника як омовлене відображення світу з власних спостережень, із урахуванням національних особливостей. Утім, через мову художніх творів, сукупність зображальних засобів, що вирізняють майстра слова з-поміж інших, можна створити мовний портрет автора. Мовні засоби, марковані авторською індивідуальністю, стають домінантними компонентами, що детермінують основні характеристики мовотворчості письменника та виокремлюють його як митця.

Дослідження ідіолекту письменника має на меті виявити такі властивості мови: функційна спрямованість, творчий характер, відображення авторського світосприйняття. У свій текст автор вкладає власний світогляд, світосприйняття, внутрішні переживання, а отже, самого себе, що і слугує яскравим виразником людської свідомості.

«Художній текст є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності, і природно, відображає не просто світ, а світ, побачений очима автора» [94, с. 83]. Саме в художньому тексті відображається індивідуально-авторська картина світу, через мовний підбір зображувальних засобів, які становлять національний фонд мови, відбувається розкриття особистості письменника.

Слушно зауважує Н. Руснак, «художній текст, як і усний знаходить вираження у трьох основних функціонально-семантичних типах мовлення –

розповіді, описі й роздумі. Під впливом когнітивної лінгвістики роздум розглядають як концептуальне осмислення дійсності, зумовлене свідомістю автора, його художніми, естетичними, етнічними, науковими, оцінно-прагматичними поглядами та уподобаннями, тобто як своєрідний «потік свідомості» автора, і як спосіб впливу на свідомість, інтелект, погляди і поведінку читача» [122, с. 25].

О. Потебня зазначав, що «твір – акт словесного спілкування автора з читачем, комунікація однієї свідомості з іншою, слово не є зовнішнім додатком до готової вже в людській душі ідеї, воно є засобом, що впливає із глибин людської природи створювати цю ідею» [114, с. 35].

Художній текст пов'язаний з авторською позицією, метою автора та його інтенціями. Авторська інтенція, за словами О. Заболотської, – це «чинник, який зумовлює добір мовних одиниць, що реалізуються у тексті як одиниці художньої комунікації та слугують інтенціонально спрямованій концептуалізації художнього тексту» [57, с. 177].

У сучасному мовознавстві різноаспектні дослідження мови творі М. Матіос посідають вагоме місце. Значна кількість праць має лексико-фразеологічне та синтаксичне спрямування: (І. Беркешук, І. Гайдаєнко, Ж. Колоїз, Н. Руснак, М. Цуркан та ін.), проте емотивність крізь призму авторських інтенцій проаналізовано спарадично.

Вивчення ідіолекту М. Матіос передбачає розгляд низки категорійних величин, що мають відношення до категорії емотивності, до авторської модальності, до глобальних інтенцій тексту, власне, до аналізу тих понять і явищ, що увиразнюють індивідуально-авторську картину світу. Адже письменниця змальовує свій неповторний мовний світ відповідно до свого світосприйняття та власної психології мовотворчості.

Індивідуально-авторська картина світу – складник художньої картини світу, яка «виникає і розвивається за інаментними законами, це об'єктивна картина в її суб'єктивному відображенні шляхом авторизації» [146, с. 299]. Митець спрямовує зміст художнього тексту на ймовірного читача, враховує соціальний, культурний і

освітній рівень, а обов'язково – мовну компетенцію.

На нашу думку, категорія емотивності «є однією з текстових категорій, яка слугує засобом вираження ставлення автора та персонажів тексту до дійсності, що змальовується в тексті» [68, с. 13]. На переконання С. Гладьо, «емотивність як одна із базових категорій художнього тексту актуалізується через ієрархічно організовані показники – текстові компоненти різного рангу, що характеризуються формальною, семантичною та лінгвокогнітивною неоднорідністю. Така неоднорідність показників емотивності первинно задається їхньою лінгвoseміотичною специфікою, яка виявляється у здатності емотивно навантажених компонентів тексту різноманітним чином виражати емоційні інтенції автора й моделювати емоційне реагування читача на текстову дійсність» [25, с. 3]. На думку дослідниці, «емотивність актуалізується в художньому тексті за допомогою сукупності текстових компонентів – показників емотивності, тобто вплетених у текстову тканину емотивно насажених слів, фраз, речень тощо, які прямо або опосередковано вказують на характер авторських інтенцій, експліцитно виражених або імпліцитно окреслених у тексті, моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність та опредметнюють фрагменти знань про світ, що є чи стають емоціогенними. Ці текстові компоненти експлікуються в тканині художнього тексту своєю особливою знаковістю, завдяки якій первинно задається їхня семантико-когнітивна неоднорідність, що виявляється в орієнтованості показників емотивності на різні типи знань, опредметнених у художньому тексті, а також у різноманітному характері їхнього ймовірного впливу на емоційну сферу читача. Показники емотивності характеризуються симптоматичністю, тобто здатністю вказувати на відхилення від мовної та мовленнєвої норми й, таким чином, стимулювати емоційні реакції читача, іконічність або символічність» [25, с. 6].

Мова творів М. Матіос настільки жива та різноманітна, що кожне слово відчувається на смак, вона неодноразово ставала об'єктом наукового осмислення, дослідники виокремили особливий статус художньої майстерності мисткині як атрибутивну ознаку індивідуального, завжди впізнаваного почерку. «Я транслую

власний творчий голос, бо я його маю, як, зрештою, кожна людина має свій тембр. Назвіть це стилем... А я люблю, коли мене впізнають по голосу» – описує себе письменниця [137, с. 4].

Тексти М. Матіос, за нашими спостереженнями, слугують своєрідними мовно-естетичними знаками національної культури. Залюбленість письменниці у світ, до рідного народу, Буковини і буковинців, краси природи й гірських просторів переповнює всі твори. Її стиль багатогранний, досить солодкавий з дивовижно «заколисуючим ритмом», її оповідну манеру сучасні критики порівнюють з В. Стефаником, адже вона, як стверджує Я. Голобородько, «від природи є психологом емоцій і прагне зазирнути в безодню людських станів. Вона проникливо, щемно, глибинно передає психологічні перипетії своїх персонажів, цілком традиційно практикує психологічне розроблення фабули, композиції характеру з тим, щоб довести інтонаційні, настроєві реєстри до максимуму, до найдраматичніших нот напруги» [28, с. 67].

Р. Харчук акцентує на тому, що «...письменниця пише про межові стани ефектно, але не ефективно. Таке письмо можна назвати психологічним із великими застереженнями». Щодо якостей творчості мисткині, то літературознавиця визначає такий сюжет і мову: «...авторка використовує окремі діалектні слова, фрази, синтаксичні конструкції задля передачі буковинського мовного колориту...» [147, с. 71].

Зацікавлення мовотворчістю М. Матіос закономірне, адже вона, як стверджує С. Шабат-Савка, «неперевершена письменниця, яка за допомогою добірної української мови майстерно відтворює в художньому тексті філософію буття людини, чуттєво і всебічно передає весь багатогранний світ людських емоцій та почуттів» [162, с. 87].

«Читач захоплюється стилем авторки, а саме експресією розповіді. Він може існувати поза сюжетом та композицією. Він легкий як гірське повітря, із запахом трав і дерев, сповнений людської мудрості й нелюдської містики, ошатно оформлений у лаконічні фрази» [153, с. 31].

За словами видавця В. Гутковського, «у творах письменниці описані великі

пристрасті звичайних людей, «багатоярусний» сюжет, ненав'язливі роздуми над вічною дилемою любові – ненависті, гріха – спокути, дивовижне мовне багатство – ці неодмінні атрибути стилю М. Матіос спонукають до глибокого думання, неприхованого захоплення й викликають потребу зануритися в багатоликий і колоритний світ письменницької уяви й реальних знань» [42, с. 172].

М. Матіос художньо модифікує специфіку народного світосприйняття, створюючи авторську самобутню картину світу, що неодноразово підкреслювала сама авторка в численних інтерв'ю: «Усі трансформації, які відбуваються в мені, моему світогляді, оцінка тощо, зв'язані винятково на моїх горах, на гуцульській Буковині» [82, с. 5]. Авторка робить акцент на тому, що її внутрішні переконання, погляди, ідеї нерозривно пов'язані із життям її роду, її краю. У мовотворчості письменниці світ постає крізь призму психологічного паралелізму як результат зіставлення дивовижних картин природи з душевними, емоційними переживаннями людини.

З-поміж екстралінгвальних чинників, що детермінують емоційно-оцінну парадигму мовотворчості М. Матіос, треба виокремити:

- історичні наративи (насильство, репресивні дії влади, реакція супротиву населення, життєві реалії);
- родинно-побутові складники, які впливають на появу міжособистісних конфліктів, агресії, емоційного дисбалансу в стосунках між батьками і дітьми, чоловіком і дружиною тощо;
- особистісні характеристики (депресивний стан мовної особистості, тривога, постійні переживання), що загалом увиразнюють домінування негативно-емоційних реєстрів у художньому дискурсі письменниці (див. Рис. 2).

За нашими спостереженнями, ідіолект письменниці реалізують мовні одиниці різних рівнів: *лексичного*, оскільки лексична система, зокрема емоційно-оцінна лексика охоплює гаму почуттів і виражає позитивне або негативне ставлення суб'єкта (об'єкта) мовлення; фразеологізми репрезентують експресивність та емоційну наснагу висловленого, відображають досвід народу, його світосприйняття; діалектизми слугують важливою ознакою ідіолекту й

відображають особливості буковинських говірок; метафорично-образні засоби та порівняння віддзеркалюють авторське бачення світу, допомагають створити мовну естетику й репрезентують ментальну сферу мовної особистості; **морфологічного**, оскільки частиномовна належність слова дає змогу автору адекватно вербалізувати ту чи ту інтенцію; **синтаксичного**, на якому всі мовні одиниці реалізують свою функційну довершеність і вербалізують емоції людини.

Безумовно, М. Матіос створює власний індивідуальний підхід, який відображає авторську мовну свідомість, специфіку мовної поведінки, формує ідіолект. Лейтмотивом творчого акту мисткині визначаємо проблему цінності людини, якою вона постає у всесвіті безмежних можливостей. Заглиблюючись у кризові ситуації своїх персонажів, авторка ніби розкошує у психічних та філософських нетрях людських душ. А отже, у мовотворчості буковинської письменниці представлено інтелектуальні, моральні, вольові, емоційні риси персонажів. Ідіолект мовотворчості М. Матіос – це чітка система різнорівневих мовних одиниць, що увиразнюють почерк письменниці, передають регіональний колорит мовлення, втілюють авторську інтенцію, вияскравлюють категорію емотивності.

1.5. Методологічні засади дослідження категорії емотивності в художньому дискурсі

Дослідження категорії емотивності того чи того художнього тексту здійснюють за допомогою сучасних підходів до з'ясування та оцінювання авторського тексту як триєдиного явища дискурсу твору: комплексу емотіологічного набору значень, вираження категорії емотивності, авторського ідіостилю з одного боку; культурологічного, етнолінгвістичного і психологічного аспектів художнього тексту – з іншого; а також художнього дискурсу, що об'єднує стиль, сюжет і образну систему.

Досить широкий предмет студій скеровує до уживання як загальнонаукових методів, що їх використовують у різних науках, так і лінгвістичних, спрямованих на дослідження мови. Слушно зауважує С. Єрмоленко «методика емотіологічних

досліджень ґрунтується на глибинних зв'язках стилістики з поетикою, історією літературної мови, історією культури» [53, с. 234]. Художній текст є об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, а й інших гуманітарних дисциплін, оскільки в ньому фіксується світосприйняття людини, її мислення, почуття та емоції. А отже, лінгвістичний аналіз передбачає залучення як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження категорії емотивності в тексті, наприклад інтент-аналіз, дискурс-аналіз.

Метод «(від грец. *methodos* – шлях дослідження) кваліфікують в широкому розумінні як спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки; або у більш звуженому значенні як система процедур вивчення об'єкта дослідження або перевірки отриманих результатів» [124, с. 48].

Для досягнення загальної мети й розв'язання поставлених завдань використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування та систематизації – для відбору та інвентеризації фактичного матеріалу; *структурний* – для аналізу ідіолектних різнорівневих мовних засобів на лексичному, фразеологічному, морфологічному і синтаксичному рівнях; *контекстуально-інтерпретційний* – для увиразнення лінгвальних і позалінгвальних складників ідіостилю М. Матіос, для визначення загальноприйнятих та індивідуально-авторських мовних одиниць у художньому дискурсі письменниці; *метод моделювання* для виокремлення домінантних мовних засобів вербалізації категорії емотивності та екстралінгвальних чинників, що впливають на особливості репрезентації цієї категорії; *статистично-кількісний* – для встановлення співвідношення емоційно-оцінних реєстрів позитивного / негативного спектру; *інтент-аналіз* для реконструкції авторських інтенцій в художньому дискурсі; *дискурс-аналіз* для створення індивідуально-авторської стильової норми мовотворчості М. Матіос.

Методологія аналізу мовних засобів експлікації категорії емотивності в художньому дискурсі М. Матіос передбачає шість етапів дослідження.

Зокрема, на **першому етапі** за допомогою методу аналізу науково-

теоретичних джерел проаналізовано теоретичні засади дослідження емотивності як однієї з категорійних величин, яка тісно пов'язана з автором художнього тексту, а також окреслено термінологічну базу дослідження. За допомогою дефініційного аналізу окреслено сутність ключових понять «емоційність», «емотивність», «експресивність», «оцінність». На цьому етапі складність роботи полягала в неоднозначності визначення категорійного статусу емотивності в українському мовознавстві, а також відсутності чіткої закономірності функціонування класифікації емоцій в лінгвістичному аспекті.

Другий етап дослідження передбачає введення екстралінгвальних складників, що впливають на особливості репрезентації категорії емотивності у мовотворчості М. Матіос. Основним методом на цьому етапі для нас був контекстуальний аналіз. Слушно зауважує О. Селіванова, що в різних типах текстів, особливо в художньому «використано контекстуально-інтерпретаційний метод як сукупність процедур, спрямованих на з'ясування статусу тексту відносно інших текстів, його значущості в соціокультурному контексті, а також на реконструкцію задуму адресанта, мотивів і цілей, загального змісту, рецептивної спрямованості тексту» [124, с. 288].

Оскільки контекстуальний аналіз забезпечує вивчення мовної одиниці в контексті, то активізація впровадження цього аналізу, безумовно, пов'язана із розвитком теорії контексту: «Для такого аналізу потрібно враховувати контексти породження (світогляд, індивідуальну свідомість, лексикон адресанта, занурення до універсуму культури й відповідного часу і простору) і рецепції (світогляд, індивідуальну свідомість, лексикон адресата, його занурення до певної культури, світу дійсності), комунікативний контекст, макроконтекст цілого текстового масиву і мікроконтексти фрагментів тексту» [124, с. 289].

Дослідження категорії емотивності в художньому дискурсі М. Матіос базується не тільки на мінімальних різновидах контексту, а й на максимальних, оскільки ми вважаємо, що на творення емотивного змісту твору впливають різні екстралінгвальні чинники, зокрема факти біографії, авторський світогляд, індивідуально-психологічні особливості письменниці та фонові знання читачів.

Отже, проведений на цьому етапі аналіз дав нам змогу встановити, що мовотворчість М. Матіос слугує репрезентативним матеріалом для дослідження категорії емотивності.

На **третьому етапі** за допомогою інтент-аналізу обґрунтовано доцільність дослідження авторської інтенції, текстових концептів художнього дискурсу М. Матіос. У розумінні О. Заболотської «під час інтент-аналізу тексту беремо до уваги його якісне наповнення, тобто не те, про що каже автор, а те, що він намагається донести. У такий спосіб цей метод дає змогу реконструювати авторські інтенції на основі прозового тексту» [57, с. 174].

За визначенням С. Шабат-Савки, «інтенція – важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів мови вона експлікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації. З одного боку, це своєрідний психічний денотат, а з іншого – мотивувальна, цільова настанова впливу та взаємодії з адресатом» [156, с. 19].

Письменниця, намагаючись розповісти про суб'єктивну реальність, за допомогою підібраних мовних засобів вербалізує свій задум в контексті, доступному для сприйняття читачем. У процесі якого – читач намагається проникнути в глибинний смисл, закладений у суб'єктивну реальність, тобто повинен зрозуміти, що має на меті автор. Постмодерна стилістика, авторська невимушеність, безпосередність та розкутість, що легко накладається на базову матрицю читацького сприйняття, поєднується у її текстах із цілим набором популярних тем, які водночас не виходять за межі смаку і стилю.

Метод інтент-аналізу представлено на матеріалі прозових творів а саме: «Нація», «Життя коротке», «Фуршет від Марії Матіос», «Бульварний роман», «Чотири пори життя», «Вирвані сторінки з автобіографії», «Армагедон уже відбувся», «Черевички Божої матері», «Кулінарні фіглі», «Приватний щоденник. Майдан. Війна», «Москалиця» та «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», романи – «Солодка Даруся», «Щоденник страченої», «Містер і місіс Ю в країні укрів», «Майже ніколи не навпаки», сучасної української письменниці М. Матіос.

Такий метод дав можливість виявити авторську інтенцію, зокрема: нагадування (про контрасти високо і буденного, про особливі якості, мрії і реалії), активізація уваги на важливі деталі, (обов'язки і відповідальність, особливий статус чи призначення), філософія екзистенціалізму (почуття суму, ностальгії, втрачених можливостей), а також відповідні реакції (захоплення, симпатія, огида, відраза та ін.), завдяки яким письменниця прагне привернути увагу читача до вагомих деталей, які можуть змінити хід подій, а також зосередити увагу читача на призначенні цих понять, які слугують попередженням або підказкою.

На цьому етапі ми використовували і дискурс-аналіз для дослідження текстів автора та реакції читача на них. І. Бехта виділяє два головні напрями цього методу – «від автора (дослідження формування задуму і творення тексту, моделювання процесів побудови (породження) дискурсу) – модель творення дискурсу, і від читача (аналіз сприйняття тексту і його задуму адресатом, моделювання процесів розуміння дискурсу) – модель інтерпретації дискурсу» [8, с. 228].

За допомогою дискурс-аналізу звернули увагу на такі елементи мови письменниці: контекст, спосіб організації тексту (синтаксична, семантична структура тексту, мовні засоби), а також графічні, фонологічні, лексичні і граматичні аспекти. Дійшли висновку, що М. Матіос у своїх творах порушує екзистенційні питання, зосереджує увагу на душевних та психологічних зіткненнях, стосунках з найближчим оточенням, ставлення людини до навколишнього світу, таким чином, формує сферу почуттів та емоцій, що передає яскравий психологізм її мовотворчості.

На **четвертому етапі** роботи методом зіставлення ми з'ясували, який саме відбір мовних одиниць застосовує М. Матіос для відповідності ефективного мовлення. За словами Л. Мацько, «метод зіставлення дає змогу з наявних у мові засобів виділити ті, що можуть дати відповідно до певного типу спілкування найкращий стилістичний ефект і таким чином задовільнити інтелектуально-комунікативні та емоційно-естетичні потреби мовця» [102, с. 15]. Схожої думки дотримується І. Білодід, зауважуючи, що цей метод дає збагнути, «чому автор вибрав саме цей стилістичний варіант слова, словосполучення, образного виразу

із ряду інших можливих. При цьому ми пізнаємо як багатство стилістичних засобів мови, так і творчу працю митця слова, входимо в його словесно-художню лабораторію» [9, с. 32].

Сучасний погляд на проблему зіставлення мовлення і мовця виходить за межі просто переліку мовних засобів та емотивних концептів, які виражають його емоційні чи оцінні стани свідомості, комплексно відображають вчинки, когнітивні зміни та дії головного суб'єкта генерації висловлення.

За допомогою цього методу на багатому ілюстративному матеріалі буковинської письменниці вдалося визначити функційну роль різнорівневих мовних засобів, які слугують ефективними засобами для передавання емоційної реакції мовця на щось побачене, почуте чи висловлене, обстежено емотивність у контексті співвідносних категорій емоційності, експресивності, оцінності детермінованих лінгвокреативністю мовної особистості. Категорію емотивності репрезентують у художньому дискурсі лінгвістичні засоби – наявні ознаки емотивності у словах, фразах, реченнях, що дає змогу підсилювати емоційну насагу висловленого.

П'ятий етап дослідження полягає у визначенні домінантних засобів експлікації емотивності на всіх мовних рівнях. Основним методом на цьому етапі є описовий – один із найдавніших і найпоширеніших у лінгвістичних дослідженнях. Застосовуємо його для того, щоб дати точний і повний опис емотивних мовних одиниць мовотворчості М. Матіос. Дотримуючись певної послідовності цього методу, ми здійснили: 1) інвентеризацію – вибірку емотивних мовних одиниць для аналізу; 2) сегмантацію – поділ емотивних одиниць на емоційно-оцінні реєстри з (позитивною та негативною семантикою); 3) таксономію – класифікація емотивних одиниць; 4) інтерпретацію – виявлення спільних ознак, які об'єднують класифіковані одиниці.

За допомогою описового методу нам вдалося систематизувати картотеку прикладів різнорівневих емотивних мовних засобів (лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних) і представити зібраний фактичний матеріал у II–IV розділах дисертації. Також на цьому етапі використано *компонентний аналіз*.

О. Селіванова зазначає, «компонентний аналіз – це методика опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожен з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями» [124, с. 230]. Це дає змогу досліджувати емотивний компонент значення слова, який взаємопов'язаний з оцінним та експресивним компонентом. На цьому етапі з опертям на обстежений ілюстративний матеріал, дібраний із мовотворчості М. Матіос, запропоновано класифікацію емоційних станів персонажів, які базуються на оцінній діяльності, об'єднують усі чуттєво-мотиваційні процеси та мають позитивну або негативну спрямованість.

Метод кількісного аналізу «дає можливість досягнути кількісні характеристики об'єкта дослідження, побачити за кількісними ознаками якісні, розкрити одну з рис діалектики у мовних явищах – перехід кількісних показників у нову якість» [102, с. 18]. Звернувшись до цього методу дослідження, ми виявили, що в художньому дискурсі М. Матіос відчутне домінування спектру емоційних інтенцій негативного характеру, що виформовують такі емоційно-оцінні реєстри: горе, туга, розпач, тривога, страх, розчарування, гнів, докір, обурення, ненависть, відраза, огида, іронія; водночас проаналізували та зафіксували вербалізацію емотивних одиниць за частиномовною належністю (іменники, прикметники, дієслова). З опертям на кількісні параметри складено діаграми для унаочнення висновків.

Класифікаційна схема емоцій за типологічними реєстрами охоплює 5 типів емотивних спектрів: емоції, пов'язані з *позитивними явищами*, подіями, спогадами; емоції, пов'язані з *негативними явищами*, подіями, образами, спогадами; емоції, пов'язані з *конструктивними чи деструктивними* вчинками людини; емоції, пов'язані з *самооцінкою* людини; емоції, пов'язані зі *стереотипами* української етноспільноти, що містять назви емоцій, станів персонажів та авторки з різним ступенем вияву ознаки, позначеної градієнтом кольору. Так, позитивні емоції від замилювання до щастя зображені в червоній гамі від рожевого до червоного кольору, а негативні – від суму до горя в синій гамі з градієнтом значень. На схемі представлені також амбівалентні емоції,

пов'язані з вчинками людини (у градієнті зеленого кольору), емоції, пов'язані з самооцінкою людини (у градієнті фіолетового кольору), емоції, пов'язані з традиціями, звичаями та стереотипами (у градієнті блакитного кольору) (див. Рис.1).

Ми побудували діаграму статистично-кількісного уживання емотивних номінацій у текстах М. Матіос. На рис. 2 зображено стовпчикову діаграму, де по осі X показані наближені до 10 базових емоцій та станів (5 позитивних, 5 негативних), а по осі Y – абсолютна частотність їх вжитку, показана у відсотковому еквіваленті. На основі 3000 одиниць зібраного фактичного матеріалу встановлено відношення позитивних і негативних емоцій, виражених різнорівневими мовними одиницями, відповідно до зібраної картотеки фразеологічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних емотивно забарвлених одиниць текстів М. Матіос, що складає від 10% до 51 % для емотивних одиниць позитивного спектру та від 42 % до 100 % для емотивних одиниць негативного спектру, причому за 100 % приймаємо кількість уживань емоції «гнів» у абсолютному еквіваленті (кількість слововживань) (див. Рис. 2). У формулі підрахунку взято до уваги абсолютний кількісний показник (негативних емотивних конструкцій 2560, позитивних – 440) і якісний показник (за частотністю вживання кожної з представлених емоцій).

Шостий етап полягав у підбитті підсумків дослідження із застосуванням описового методу та методів індуктивного та дедуктивного аналізу задля узагальнення отриманих результатів дослідження та формулювання висновків.

Отже, поетапний аналіз уможливив цілісне дослідження категорії емотивності та мовних засобів її експлікації в художньому дискурсі М. Матіос, яке здійснювалося за допомогою загальнонаукових та власне лінгвістичних методів.

Висновки до розділу 1

Антропозорієнтована лінгвістична парадигма фокусує увагу на вивченні сфери емоцій як репрезентанта мовної картини світу. На нашу думку, саме

емотивність слугує лінгвістичною категорією, оскільки спектр людських емоцій та почуттів вербалізуються за допомогою різнорівневих мовних маркерів. Завдяки багатьом дослідженням філософів, психологів, культурологів, мовознавців, незаперечним став факт, що формування емоцій у житті індивідуума слугує найважливішою умовою розвитку людини як особистості, що і засвідчує антропоцентричність наукових парадигм сьогодення.

Проблема емоцій із лінгвістичного аспекту тісно переплетена з проблемою функції мови, у плані вираження емоцій у процесі мовного спілкування. Складність такого явища як емоція зумовила наявність в мовознавстві низки дотичних понять – «емоційності», «емотивності», «експресивності», «оцінки». Їхній аналіз дав змогу встановити спільні та диференційні ознаки: емоційність – психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини; емотивність – лінгвістична категорія, властивість мови виражати системою різнорівневих мовних засобів емоційність мовця; оцінка – виражене за допомогою мовних засобів ставлення до певного феномену за шкалою «добре / погано»; експресивність – підсилення мовного вираження емоції або оцінки.

На сучасному етапі дослідження категорії емотивності велику увагу приділено особливостям функціонування емоцій у художньому дискурсі, оскільки текст відтворює емоційне життя людини. Художній текст характеризує найвищий рівень емотивності, фундаментальним складником якого є його комунікативне призначення. Змальовуючи емоційне життя людей, певні емоціогенні ситуації, автор змушує читача переживати певні почуття та емоції, саме в цьому і виявляється прагматичне спрямування художнього тексту.

У процесі дослідження фіксуємо систему різнорівневих мовних засобів, здатних оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку, відтворити справжність місцевого колориту. Мовно-естетичні доміанти художнього дискурсу М. Матіос перебувають у безпосередньому зв'язку зі знанням історії та культури українського народу, із патріотичним почуттям, з усною народною творчістю, з мовною креативністю, глибокою фаховою обізнаністю, що засвідчує важливість екстралінгвальних чинників у процесі

аналізу мовотворчості письменниці.

Основними методами наукового дослідження є: метод аналізу науково-теоретичних джерел, контекстуальний метод, метод зіставлення, описовий, кількісний метод, метод інтент-аналізу та дискурс-аналізу, у результаті застосування яких здійснено відбір релевантного теоретичного матеріалу дослідження категорії емотивності, встановлено термінологічну базу дослідження; виокремлено екстралінгвальні чинники емотивного ідіолекту

М. Матіос

Основні положення першого розділу апробовано в публікаціях авторки: [68, 69, 72, 76, 77].

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

2.1. Лексичні маркери актуалізації емотивності в художньому дискурсі

У центрі сучасної антропозорієнтованої парадигми лінгвістики перебуває людина, якій властиво відчувати та виражати емоції в мовленні. Досліджуючи психоментальний та емоційний простір мовленнєвої особливості, вчені дійшли висновку, що пізнання людини, її мовлення, поведінка – це основний напрям сучасного мовознавства, у межах якого розглядаємо передусім проблему лексичного складу, оскільки слово посідає важливе місце в мові й тісно переплітається з одиницями всіх мовних рівнів. Функція лексичного шару полягає у вираженні багатогранної палітри емоцій, почуттів, оцінок – усього, що пов'язане з емоційно-психологічною діяльністю людини.

В. Чабаненко наголошує на тому, що «експресивний фонд нашої мови надзвичайно багатий і різноманітний, його елементи функціують на різних рівнях мовної системи і становлять сукупність семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, які слугують засобами суб'єктивного ставлення мовця до змісту або адресата мовлення. Активно виявляючись на рівні мови і мовлення, лексична експресивність належить до найпродуктивніших, оскільки основне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовця пов'язане з суб'єктивним баченням й оцінюванням фрагментів картини світу, виконують лексичні одиниці та їх лексико-семантичні варіанти, належні до лексико-семантичного рівня» [151, с. 11]. А отже, у сучасному мовознавстві емоційну лексику розглядають як важливий компонент системи виражально-забарвлених засобів мови та мовлення. «Емоційні засоби виконують функцію посередника між об'єктивною реальністю та внутрішнім світом людини, тобто між мовою і мисленням, тому основний аспект лінгвістичної інтерпретації вираження психічного й емоційного стану мовця особливо яскраво демонструє емоційно-оцінна лексика» » [13, с. 67].

Слушно зауважує Л. Грижак, що «мовним корелятом емоційно-чуттєвого

стану людини є категорія емотивності, яка може бути основним значенням слова або одним з компонентів конотативного значення. Коли мовець висловлює емоційне ставлення до предмета референта об'єктивної дійсності, він експліцитно чи імпліцитно оцінює його, оскільки будь-яка усвідомлена емоція – це насамперед ставлення, тобто оцінка» [34, с. 65]. Цілком переконливою виглядає думка Н. Гуйванюк про те, що «емотивність пов'язана з емоціями, почуттями людини, її реакціями та оцінками суб'єктивного сприйняття дійсності. Категорія оцінності означає думку, судження про позитивні або негативні якості, властивості особи, предмета, явища, а через них – ознаки чи дії, узагальнюючи це ставлення до предмета мовлення. Оцінка може мати як суб'єктивний характер, так і виражати колективну суспільну думку. Це ставлення (оцінка), як правило, часто супроводжується появою певних почуттів (суму і радості, печалі і втіхи, смутку й урочистості, гордості й гніву тощо), бо дуже часто гордість і схвалення, гнів і зневага стоять поряд. Саме вияв емоції в тій чи тій ситуації спілкування викликає оцінку. Тому ми схильні вважати, що емоційні слова завжди оцінні. У процесі актуалізації наявності емоційності передбачає оцінність. Це твердження дає нам право оперувати термінами «емоція», «емоційно-оцінна лексика» та «емоційно-експресивна лексика» як взаємозамінні» [37, с. 88].

Оцінка є універсальною категорією, яка має особливості вираження на всіх мовних рівнях. Багато досліджень доводять те, що «вибір мовних засобів, їх організація в тексті, вираження певних емоційних станів набуває все більшого значення. Аналізуючи емоції в художньому дискурсі, варто сказати, що вони передають ставлення людини до певної ситуації та показують емоційну реакцію на них» [14, с. 7].

Не можна не погодитись з Н. Бойко, яка вважає, що «розкриття особливостей мовно-образного й художньо-символічного вимірів, актуалізація виражально-зображальних засобів, моделювання емотивно-аксіологічних значеннєвих планів, декодування яких значною мірою пов'язане з об'єктивністю різнорівневих виражально-зображальних засобів. У межах таких засобів передусім привертають увагу лексико-семантичні експресиви, що беруть участь у формуванні змістової

структури тексту, слугують засобами увиразнення, посилення емотивно-оцінного потенціалу нейтральних лексичних одиниць і належать до стилетвірних компонентів художніх просторів» [14, с. 7].

Українська дослідниця А. Коваль зауважує, що «емоційною називається та категорія слів, яка, крім об'єктивного лексичного значення, містить і значення суб'єктивне – ставлення мовця до висловленої думки. Коли людина, користуючись певним типом лексики, виражає свої позитивні чи негативні емоції, в цьому їй завжди допомагає експресія, яка обов'язково супроводжує вияви почуттів» [85, с. 98]. Такої ж думки дотримується А. Стадній, «емоційно-оцінна лексика – це лінгвістичний феномен, особливий компонент, за допомогою якого виражається психічний стан мовця, його ставлення до предмета, об'єкта, адресата мовлення, тобто все те, що складає мету емотивної функції мови» [133, с. 321].

Емоційно-оцінна лексика – це «особливий компонент, що містить закріплену в лексичному значенні інформацію про емоційне ставлення до позначуваного предмета чи явища. Лексика з емоційно-оцінними конотаціями – це відкритий ряд, який безперервно поповнюється за рахунок оцінного переосмислення нейтральних слів і вторинної номінації, а також комбінування мовних елементів» [177].

Цікаві спостереження щодо емоційно-оцінної лексики постулює Л. Лисиченко, стверджуючи, «що людина пізнає об'єктивну дійсність, закріплює результати пізнання в слові безвідносно щодо себе. Насправді ж у процесі пізнання людина не тільки вивчає явища, але й відношення між собою і ними, оцінює їхню роль у своєму бутті: добре і зле, корисне і шкідливе, приємне і огидне» [97, с. 27].

Як бачимо, у сучасному мовознавстві вказана група лексики становить проблемне питання, оскільки не існує єдиного терміна, єдиної класифікації та розуміння її сутності.

А. Бурячок уперше в українському мовознавстві дослідив вживання емоційно-оцінної лексики в усному літературному мовленні. До того ж автор обґрунтовує співвідношення емоційної та оцінної лексики. «Лексика, яка виражає

тільки оцінку – оцінна, а та, яка, крім оцінки, містить ще й емоцію – емоційна» [15, с. 83]. Усю емоційну лексику автор поділяє за таким принципом:

1) слова, які використовують для передачі своїх або чийось почуттів, емоцій, настроїв, вираження свого ставлення до повідомлених фактів, для характеристики людини загалом або тільки з якогось боку;

2) слова, що їх уживають дорослі в розмові з дітьми;

3) інтимні звертання;

4) вигуки;

5) слова із суфіксами зменшеності, пестливості, згрублості;

6) слова, які вживаються у непритаманному їм стилі мовлення;

7) підсилювальні і спонукальні частки;

8) слова, що вживаються оцінюванні ступеня вияву ознаки, дії тощо з боку мовця;

9) модальні слова [15, с. 77].

Розглянемо класифікацію емоційно-оцінної лексики, запропоновану авторами першого українського словника лінгвістичних термінів Є. Кротевича та Н. Родзевич, які вказують, що така група лексики – «це слова, які служать для вираження почуттів та настроїв людини» [95, с. 58].

До складу цієї групи входять:

1) слова, що безпосередньо означають почуття: любов, ненависть, радість, жах, покору тощо;

2) слова, у значенні яких дається оцінка явища, предмета: хороший, поганий, жахливий, чудовий тощо;

3) слова, у яких емоційне ставлення до предмета або явища виражено граматичними способами, особливими суфіксами та префіксами [95, с. 58].

Справедливо зауважує В. Чабаненко: «щодо сучасної української загальнонародної мови, то в ній функціують емоційні слова двох типів: 1) такі, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції; 2) такі, що виражають і поняття, і емоції водночас». У межах поданого твердження мовознавець додає, що «емоційні лексеми з чіткою понятійною основою розподіляють на: 1) ті, що

називають (позначають) певні емоції та переживання; 2) слова, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент» [151, с. 148].

Українська дослідниця Л. Лисиченко «розглядає слово як мовний знак, що є двобічно визначеним. До загальних елементів лексичного значення науковиця зараховує: 1) семантичні компоненти, зумовлені позамовними чинниками: предметно поняттєву віднесеність слова та емоційно-експресивні елементи; 2) семантичні компоненти, зумовлені позамовним та внутрішньомовним чинниками: стилістичну характеристику слова, його властивість сполучатися з певним колом слів та словотвірні зв'язки» [97, с. 13–17].

Н. Бойко вказує на такі ознаки емоційно-оцінної лексики: «полікомпонентність семантичної структури; наявність формальних ознак та неформальних показників експресивності слова; особливості контекстуального оточення» [12, с. 5].

У практиці наукових студій емотивну лексику дослідники диференціюють на п'ять груп:

1) слова, що можуть викликати емоції та почуття або тільки відповідають про «стан душі» не виражаючи і не передаючи їх (*любов, радість, ненависть, сумувати, веселитися*);

2) слова, що виражають, передають і викликають емоції та почуття (*матусенька, бабій*);

3) слова, що можуть викликати емоції та почуття, але не виражають і не передають їх (*війна, смерть, вітчизна*);

4) нейтральні, неемотивні в словниковій презентації слова, які набувають властивості виражати, передавати і викликати емоції та почуття тільки в мовленні (в певному контексті, сполученні слів з іншими словами, внаслідок набуття словом суб'єктивного забарвлення);

5) слова, що виражають, але не називають емоцій та почуттів (емоційні вигуки) [112, с. 131].

В. Шаховський визначає лексичні вербалізатори емоцій, які виконують функцію емоційного самовираження, так реалізується функція впливу. Крім того,

до функції емотивної лексики належить і функція оцінки. Для визначення емотивної номінації автор виокремив три типи лексики, які репрезентують емоції в мові: «1) лексика, що називає емоції; 2) лексика, що виражає емоції; 3) специфічна експресивна лексика» [170, с. 52].

Утім, слушно зауважує Н. Гуйванюк, «поняття емотивності мовних одиниць не є однозначними у трактуванні. У лінгвістиці ця категорія традиційно вважалась основним елементом конотації, незважаючи на те, що проблема співвідношення емотивного та нейтрального, емотивного й експресивного в лексичному значенні слова вирішувалась досить суперечливо» [37, с. 88].

Категорія емотивності найяскравіше представлена в художньому дискурсі, адже його основним складником є комунікативна спрямованість. Автор, «дбаючи про втілення своїх художніх задумів, забезпечення оригінальності в змалюванні персонажів і стосунків між ними» [37, с. 91], нерідко звертається до емоційно забарвлених засобів, «кожен з яких стає деталлю, яка репрезентує національні чи індивідуальні погляди, переконання, риси характеру автора або персонажа тексту» [37, с. 92].

«Емотивна лексика слугує важливим джерелом отримання інформації про емоції та емоційні явища певного етносу. Регулярність її використання в мовленні свідчить про той факт, що в ній закарбовані актуальні психічні поняття того чи того етапу історико-культурного й духовного розвитку відповідної лінгвоспільноти» [178, с. 201].

У художньому дискурсі М. Матіос фіксуємо два типи емоційно-оцінних реєстрів, що вербалізують складний світ людських почуттів, емоцій, оцінок позитивного (**радість, щастя, задоволення, замилювання, зацікавленість**) та негативного (**докір, відчай, відраза, горе, сум, страх, тривога, обурення, гнів, лють**) спрямування. Якщо позитивна емотивність (радість, блаженство, ейфорія, задоволення, насолода, щастя) спрямована на добре, приємне відчуття, то негативна (лють, сказ, розпач, горе, тривога, ляк, побоювання, пиха, зловтіха, презирство), за нашими спостереженнями, та що домінує у художньому дискурсі М. Матіос, спрямована на створення конфліктної атмосфери комунікації,

експлікації гніву, докору, обурення тощо. Напр.:

– «*Живи-и-и-й! – повисла зі схлипами у нього на шиї. – Боже, який день! Яке щастя!*»(2, с. 583); «*І Уля чула, що серце стає в грудях від радості й захоплення*» (9, с. 76).

«...Він бив її, як б'ють норовисту худобину: мовчки, не клянуци і не шляхтуючи, але вкладаючи в кожен удар усю силу своєї **ненависті й злості**» (13, с. 169); «*Е-е-е... дурне прийшло тобі Гавриле в голову **спересердя!***» (7, с. 86).

З опертям на класифікацію емоцій А. Вежбицької та обстежений мовний матеріал, почерпнутий із художнього дискурсу М. Матіос, ми встановили **5 типів емоційно-оцінних реєстрів**, які репрезентують категорію емотивності в мовотворчості письменниці (див. Рис. 1):

- емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами (радість, щастя, ейфорія, замилювання, задоволення, прозріння, осяяння);
- емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, образами, спогадами (сум, пригніченість, відчай, горе, страх, тривога);
- емоції, пов'язані з конструктивними чи деструктивними вчинками людини (любов, повага, підтримка, жаль, докір, зневага, обурення, злість, лють, гнів);
- емоції, пов'язані з самооцінкою людини (тріумф, гордість, самовдоволення, зніяковілість, сором, провина, приниження, каяття);
- емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти (схвалення, заспокоєння, підбадьорення, погроза).

Критеріями виокремлення таких емоцій слугують різні лінгвістичні параметри:

- лексичне значення як базова характеристика розуміння прямого і переносного значення слова;
- контекст, який дає змогу однозначно визначити ту чи ту емоцію;
- комунікативна ситуація, у якій розвивається людська інтеракція та адекватно втілюються емоційно-оцінні інтенції;

- потенційна здатність різнорівневих мовних засобів вербалізувати ту чи ту емоцію, вияскравлювати її позитивний або негативний реєстр у художньому дискурсі.

Отож радісний, збуджений стан героїв, їхнє позитивне ставлення до певних предметів чи явищ вербалізують лексеми, ужиті в прямому значенні, як-от: (*радість, щастя, втіха, інтерес, захоплення*), вони експлікують емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами, напр.: «...*задихається від радості, коли втирає мої сльози...*» (17, с. 68); «*Слухала себе й тепло, що розливалось в середині душі, – й укотре беззвучно повторювала: щаслива, я щаслива*» (11, с. 103). Лексеми, що виражають почуття, які переживає сам мовець або інша особа, в яких певний відтінок почуттів репрезентовано у значенні слова, авторка передає за допомогою різних частин мови.

Високий рівень емоційного задоволення виражають епітети як художні означення. «Один із основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом» [22, с. 78]. Як епітети в мовотворчості М. Матіос переважно вжито прикметники, як-от: *Несказанна радість, солодка радість, тепла радість, дика нестяма радості, дикі radoці, безтямна радість, чудо чудесне, несказанна утіха, утішні любоці*:

Напр.: «...*солодка радість* незнаної досі розкоші гостро прорізала...» (8, с. 15); «*Несказанна утіха* розриває жили. І я п'янію від *радості*, що нарешті бачу його...» (14, с. 166); «*Ніколи не мала таких розкішних пестоців, таких утішних любоців*» (16, с. 20); «*Ти моє чудо чудесне...*» (16, с. 26).

Емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, образами, спогадами (*страх, сум, відчай, горе, відраза*) слугують яскравими вербалізаторами художнього дискурсу М. Матіос і мають широкий виражальний діапазон.

Так, щоб передати емоцію *страху*, авторка, описуючи емоційно напружені ситуації та почуття, які переживають герої в тих чи тих ситуаціях, створює синонімічні субстантивні лексеми *тривога, ляк, жах, острах, побоювання*,

моторош, напр.: «**Страх. Жахкий страх** стинає раптово так, що, здається ще трохи – і настане повний параліч» (12, с. 118); «**Тривога** ссе її погід груди...» (7, с. 139); «**Цей ляк, цей холодний параліч** усіх думок і почувань асоціювався тільки з сином» (8, с. 33).

Порівняння в художньому дискурсі М. Матіос вражають своєю оригінальністю, несподіваністю та психологічною глибиною. Це «посутній мовно-виражальний засіб художнього тексту, що репрезентує майстерність автора експресивізувати цілісні образи засобами асоціативного зіставлення. Порівняння індивідуального характеру яскраво презентують індивідуально-авторську мовну картину творця художнього тексту. Побудовані на індивідуальних асоціаціях, суб'єктивних естетичних уподобаннях, вони мають значний прагматичний потенціал» [169, с. 95]. Страх своїх персонажів авторка порівнює таким чином: «Обкладені люди **страхом, як щури трійлом**» (11, с. 22); «...**проковтнула слину, так ніби проковтнула бритву**, й опустилася на лавку, чуючи, як сповільнюється кров у жилах і дрібна пропасниця народжується під колінами» (11, с. 16).

Лексичні засоби вербалізують психологічні реакції, що супроводжують емоцію страждання: *розчарування, розпач, горе, скорбота, сум, відчай, туга*. Напр.: «Так **тужи́ла** за Петром, що думала – **стратиться від туги**» (2, с. 635); «Даруся з **відчаю** вже, цієї хвилини, дала б голову на відтин» (13, с. 32); «...а я **лежала й дивилась в стелю...з горя...**» (8, с. 29).

Почуття **відрази**, душевної неприязності чи недоброзичливості, яку переживають персонажі, авторка описує такими синонімічними емотивними лексемами: *неприязнь, огида, відраза, брідливість, обридження, блювотиння, млість, гідота, осоружність*. Напр.: «Я чую в собі **відразу й огиду** до самого себе» (14, с. 60); «Северині подеколи від **обридження ригати** хочеться» (10, с. 60).

До емоцій, пов'язаних з конструктивними вчинками людини, зараховуємо *любов, повагу, підтримку, жаль*. Оповідуючи про *любов, кохання* головних героїв, їхні особисті переживання, М. Матіос досягає високої емоційної напруги за допомогою таких іменникових лексем, як: *пристрасть, турбота, ласка,*

лагідність, пестоці, кохана, та дієслівних лексем *любувати, кохати*. Напр.: «Так що правдива **любов** і гаряча **пристрасть** наздогнала Катінку...» (2, с. 76); «Ти чудова, **кохана** моя...**кохана**...» (16, с. 11).

В ідіолекті М. Матіос художні персонажі зрідка переживають емоційний стан **насолоди, ейфорії**, які авторка передає за допомогою прислівників **ніжно, люб'язно, збуджено, лагідно, палко, смачно, пестливо**, напр.: «Та так **пестливо**, так смертельно **палко** й **ніжно**, так нечувано **смачно** й **заклично**, що Теофілові ноги не могли знести **тортур**...» (7, с. 157); «Він знову то **грубо**, то **лагідно** втискав її в оборіг, чуючи, як ззаду коле і кришиться сіно, а тоді розвертав, мов палаючу скінку, круг себе, боячись **задушити** в **нестерпних** від жаги **обіймах**, аж поки його оголена гаряча **плоть** не торкнулась оголеного – **пахкого**, що **жар**, – **стегна Естер**» (11, с. 55).

До епітетів, що надають смислового відтінку і збагачують концептосферу кохання яскравим емоційним змістом, уналежнюємо: **божевільне й фантазійне кохання, наша любов безсмертна, любив мене мовчки, любити легко і без пам'яті**, напр.: «А ти давно нікого не любила. Якщо й любила – то **монотонно. Прісно. Як би сказати, звично**» (3, с. 132); «...відчувати якусь, та ще таку **ненормальну, любов**» (5, с. 40).

Зрідка письменниця підсилює епітети поширеними порівняннями, надаючи образності висловленню, напр.: «Я ж хотіла **піднесеного, тріпотливого, мов пташка у жмені, кохання**» (3, с. 21).

Емотивна лексика створює динамізм у художньому дискурсі М. Матіос увиразнює баланс стосунків між комунікантами. Динамізм позначає напруження мовної системи, пов'язане з варіативністю засобів вираження думки та відношень між окремими комунікативним сферами [31, с. 8]. Напр.: «Його **поцілунки – палкі і нестримні**» (16, с. 7); «А на всі землі і континенти **вирвався стогін пізної жаги і пристрасті**» (16, с. 49).

Емотивна лексика природно входить у метафоричні словосполучення. На думку Т. Гуцуляк, «добирання образних лексем, що позначають процеси мовлення, підпорядковане таким чинникам: намаганню автора художнього твору

відтворити невимушену атмосферу спілкування та передати комунікативні наміри мовця. Тому образне позначення певної ситуації пов'язане зі спробою подати її експресивну та емоційно-оцінну характеристику» [43, с. 174].

До яскравих прикладів індивідуально-авторських метафоричних утворень у художньому дискурсі М. Матіос уналежнюємо: *любов – це вісь, любов – це найбільший егоїзм*, напр.: *кажуть, любов облагороджує* (5, с. 16); *«ще нікого любов не розірвала на шматки»* (5, с. 39). Часто авторка метафори підсилює іншими засобами образності таким, як епітети та порівняння, напр.: *«А може, якусь чудну любов утихомирила смертю?»* (5, с. 25); *«Нікому в житті я не встигла віддати свою любов. Вона зібралась у мені, як магма...»* (5, с. 30).

У художньому дискурсі М. Матіос відчутне домінування емоційних інтенцій, пов'язаних з деструктивними вчинками людини, що виформовують такі емоційно-оцінні реєстри: **докір, зневага, обурення, злість, гнів**.

Емоційний стан **люті, гніву**, який протікає у формі афекту та спричиняється раптовим виникненням значної перешкоди на шляху задоволення, має своє відображення у наступних емотивних лексемах **злість, лють, бунтарство, невдоволення, драгуватися, злоститися, сердитись**, як-от: *«Ото й злоститься потайки Василина на невістку мало не з першої днини»* (7, с. 12); *«Гаврило на якусь мить зачув у собі злість»* (7, с. 89).

Нашарування емотивної лексики створює емоціогенність комунікативної ситуації. Напр.: *«Всю ніч розлючена, заплакана і стривожена Оксана висиділа в темному вікні»* (11, с. 261); *«Лють свою люту і нутряний вогонь свій непогашений топтав. Мсту свою чорну. Ненависть загнуждану убивав тоді Кейван у Варварчуковій хаті»* (7, с. 162).

Емоція гніву породжує агресивну поведінку, прояви люті персонажів, які супроводжуються вираженням фізичної агресії, авторка змальовує за допомогою емоційної лексики з агресивною семантикою, напр.: *слина бризкала, захлиналася слиною, крицьнув зубами, геннув кулаком, лускав кулаком, кидається з кулаками, місив ногами, бив у плечі*. Напр.: *«І йому хочеться вити. Або місити жінку ногами. А тепер нема за що. Іван лускає кулаком по столі»* (7, с. 117); *«– Я*

вам сам розкажу, як нас хотів обвести круг пальця цей недорізаний кнур! – **бризкав слиною на людей Дідушенко**» (13, с. 184).

Негативні емоції – це відчуття, які викликають негативну реакцію людини, призводять до підвищення тону спілкування, неадекватної реакції на почуту інформацію. У мовотворчості М. Матіос низку емоцій негативного спектру **докір, обурення, зневагу** вербалізує емоційно-оцінні лексика.

Яскраву емоційність текстової комунікації створює емотивна лексика, що втілює негативну оцінку опонента в загальний доступний спосіб з абсолютною експресивністю. Сюди вналежнюємо лексику, яка відповідає стилістично зниженій категорії літературної мови: **приблуда, падлюка, нахаба, мерзотник, дебїл, нечисть, шельма, чернь, смерд, нелюд, мантелена, лахудра, бовдур, бидло, голопунниця**. Ці вербалізатори демонструють несхвальну оцінку та показують негативне ставлення до особи, напр.: «**Вертайся, смерде, тобі кажу!**» (2, с. 63); «**А все одно, дебїли!**» (12, с. 35); «– **Краще би була струїла в утробі таку нечисть чи родила німою...**» (13, с. 195); «**Я таки егоїстка, якщо так довго люблю одного і того самого негідника і падлюку**» (17, с. 114). За умови використання такої лексики наявний емоційний дисбаланс між співрозмовниками. Із системи емоційно-оцінних реєстрів експлікуємо образу, яка спричиняє агресію як до себе, так і до адресата мовлення.

Спалах неконтрольованого гніву передають лексеми, що відбивають негативну оцінку співрозмовника. Серед емоційних слів виокремлюємо лексеми, які містять чітку вказівку на якусь ваду опонента, виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб і стану та почуттів людини: **дурень, слабий, збожеволілий, здуріла, причмелене, зайда, інтелектуальна каліка, сліпа істеричка, глуна, тупі, бездумні**. Напр.: «**А ця Дуся також причмелена**» (11, с. 33); «–**Та чи ти здуріла, Домніко...?!**» (2, с. 463); «– **Ти самозакохана сліпа істеричка!** – раптово закричав, замахнувшись пакунком, ніби мав намір ударити» (17, с. 137); «**Та ти слабкий на голову, Михайле!**» (13, с. 202).

Деструктивні емоції вербалізують звертально-вокативні конструкції, напр.: «**Ховається, дрантя**» (17, с. 83); «**От, дурепа...**» (17, с. 35); «**От, зараза...**» (17,

с. 32); «...то скажи мені, **глупа жєницїно**, чи воно тобі треба ...» (17, с. 123); «**Що ти тут, дурню**, язика розпускаєш?» (13, с. 97).

Односкладні номінативні речення, які мають у своєму складі емоційно-оцінну семантику, напр.: «**От нахаби!**» (12, с. 216); «**Падлюки!**» (12, с. 134); «**Якийсь баняк!**» (17, с. 88); «**Ця мара-переслідувачка**» (17, с. 41).

Мовотворчість М. Матіос насичена словами з переносним значенням. Висловлення, у яких фіксуємо лексеми, репрезентують негативну оцінку адресата в метафоризований спосіб із відносною експресивністю, напр.: **двоногі пси, мисливці на двох ногах, шуліка на двох ногах, псяча то кістка, гадюка на двох ногах, червона гадина, отруєна миша, стара ворона, недорізаний кнур, свиня, крїлиця, огир, видра, шур, короста, воші, щенюк, телиця, песиголовець, ослиця, лошиця, худоба, крук, курка, собака, корова, бугай** напр.: «— **А той двоногий пес** плював на неї й обзивав її сукою» (11, с.125); «**Щенюку**, ти мене будеш учити про мого Бога?!» (15, с. 203); «— **Що вам, бугаї**, від нас двох треба?» (13, с. 73); «**Марш, свиня**, до шпиталю, а їсти собі шукай сам між хатами» (2, с. 222); «**Ну, не задушити таку гадюку?!**» (12, с. 254); «...**кобра** в жовтих шортах...» (17, с. 45); «...**патрати себе як недорізану курку...**» (17, с.11). Об'єкти та явища живої й неживої природи «проектуються передусім на людину, оскільки мова за своєю суттю глибоко антропоцентрична, вона повністю належить тільки людині, а тому вся вербальна категоризація фрагментів концептуальної картини світу орієнтована саме на неї та її національний характер» [19, с. 34].

Як засвідчує ілюстративний матеріал, на лексичному рівні емотивну функцію мови реалізує інвективна лексика, що вияскравлює широкий спектр неконтрольованого гніву, увиразнює емоціогенність побутових моделей людської комунікації. С. Форманова вважає, «що інвектива – це вербальна агресія, яка вживається замість фізичної сили, але яка має властивість образи й агресії, що виявляється в мотиві мовленнєвої діяльності та конкретній мовній ситуації» [144, с. 25]. Це, як стверджують деякі лінгвісти, – творчий прийом, що полягає у гостросатиричному викритті певних осіб чи соціальних явищ [135, с. 32]. Напр.: «—**Обдури**в, товаришу майор! **Обдури**в, як останню **хвойду...**» (2, с. 829); «**Без**

тебе кров з серця капає, холеро ти така...» (2, с. 169); *«...шмаркач познуцався наді мною, як над останньою шльондрою»* (16, с. 120); *«Що ота люба не одного губила, то це правда, але ж то не якась фойда, а вінчана жінка!»* (13, с.147); *«Впізнали, що за блядь носила їсти цьому бандері? Але мені тепер байдуже, хто ця лярва»* (13, с. 183); *«Су-у-ука...– зашипів Воронін. – Ти що, сука, граєшся зі мною?»* (10, с. 42); *«Давай, курво, їсти»* (11, с. 172); *«Йоб вашу мати...»* (11, с. 33); *«– Ідіть, бляха-муха, я вам кажу, додому!»* (12, с. 28); *«Поцілуй мене в сраку, супостате проклятий»* (12, с. 216); *«Цей австрійський йобар...»* (13, с. 184); *«А може, ця недотрахана комсомольська курвочка мала намір ще раз запросити тебе у круїз?!»* (14, с. 258); *«Серу вашій матері! І татові вашому, якщо їх маєте!...»* (15, с. 149); *«До сраки тепер твій цукор, а не до серця, жиде порхатий!»* (15, с. 203).

У художньому дискурсі М. Матіос виявлено використання емоцій, пов'язаних з самооцінкою людини. Самооцінку формує самопізнання і самоставлення людини: позитивне при високій самооцінці (**тріумф, гордість, самовдоволення**), що забезпечує самосприйняття; негативне при низькій самооцінці (**знякковілість, сором, провина**), що може провокувати заперечення й автоагресію, які в художньому дискурсі письменниці домінують.

Пряма номінація базової емоції **сором** у текстах М. Матіос формують такі лексеми **ганьба, скутість, сором, сором'язливий, встидатися, соромитися**. Напр.: *«Скільки кулаків дісталось їхнім донькам-нареченим від чоловіків, на яких також падала половина ганьби від ганьби їхніх молодих дружин!»* (7, с. 91); *«Якби встидалася... а то боїться чути його... й говорити боїться»* (11, с. 26).

Почуття **провини** та невгамованого болю експлікує лексема **каяття**, напр.: *«...її тіло – зазнало стільки болю, неслави, а тепер – волає до неї голосом неминучої смерті, але при цьому не чує в собі каяття?»* (7, с. 148); *«Можеш почувати в церкві, колінкувата, каятися, денно й нічно бити поклони, а воно не відпускає, як задавнена грудна жаба»* (11, с. 167).

Зрідка простежуємо в художньому дискурсі письменниці почуття **тріумфу, самовдоволення** персонажів. Напр.: *«На людях підтверджена молодим честь*

його дружини підтверджує не стільки **гонор** сьогоднішньої молоді, скільки **гордість** і **честь** її батьків» (7, с. 91).

Емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти – привітання, побажання, прощання, схвалення, слугують засобами продукування експресивів, що виражають емоційно-оцінне ставлення адресанта до адресата (похвалу, комплімент, лестощі, образу, негативне побажання).

Культурологічна інтерпретація мови передбачає добір мовних засобів, опертих на ментальність народу, оскільки в мовних формах відбиваються особливості світогляду, психічної будови й поведінки, зумовлені національною належністю й етнічною спільністю способів характеристики та самооцінки. Беззаперечною є думка Н. Шатілової, що «усталені вислови, уживані в певних ситуаціях, маркують мовну картину світу українців, відображають специфіку їхнього національно-мовного світобачення. Як вербальні репрезентанти української етнокультури такі структури цікаві й в аспекті дослідження ідіостилю письменника, оскільки ідентифікують своєрідність менталітету автора, надаючи його художнім текстам національного й регіонального колориту» [166, с. 160].

Однією із характерних ознак ідіостилю авторки є використання лексем-оптативів для вербалізації інтенцій **привітання** та **побажання** напр.: «**Щастя-здоров'я, із святим Василієм! Христос народився!**» (11, с. 10). До найпоширеніших компонентів форм привітання належить прикметник «здоровий», що засвідчує люб'язне ставлення до співрозмовника, побажання доброго здоров'я: **будь здоровий, доброго здоров'я, будьте здорові, приходьте здорові**, напр.: «**Будь здоровий, татку**» (11, с. 206). На нашу думку, комунікативні тактики привітання, подяки, побажання, похвали, спрямовані на відображення позитивного оцінювання адресата, створюють добродушний настрій, надають мові творів невимушеності, колорит простоти, фамільярності, передають дух народної мови.

Усю емоційно-оцінну лексику в художньому дискурсі М. Матіос можна згрупувати на: слова, що їх використовує письменниця для передавання своїх або чийхось почуттів, настроїв, емоцій; вираження свого ставлення до

повідомлюваних фактів та характеристик персонажів. Емоційно-оцінна лексика вербалізує складний світ людських емоцій та почуттів, виражає інтенції позитивного (радість, любов, щастя, сум, захоплення, тугу, відчай) та негативного (страх, гнів, ненависть, зневагу, обурення, образу, докір, приниження) характеру. Оцінні судження та емоції, репрезентовані М. Матіос в художньому тексті, відображають індивідуально-авторське бачення світу.

2.2. Фразеологічні засоби актуалізації категорії емотивності

Емотивність як лінгвістична категорія може виражати переживання людини через одиниці мови й мовлення. Реалізації емоцій містять особливий набір емоційно-забарвлених лінгвістичних засобів, серед яких важливе місце належить фразеологічним одиницям. Саме вони слугують важливим складником мовної картини світу й передбачають визначення загальнонародного та індивідуально-авторського в мовотворчості письменника.

Л. Ткач зауважує, що «одним із виявів мовної самобутності є неповторне поєднання денотативних та конотативних компонентів лексичної та фразеологічної семантики, що створює вертикальний рівень образних засобів мови. З-поміж них саме фразеологічні звороти та фразеологічно зв'язані лексичні значення слів характеризуються цілісністю відтворення в суспільно-мовній практиці. Стабільність суспільно-мовної практики є запорукою збереження фразеологічного фонду мови» [139, с. 10].

Фразеологізми – це «активний образотвірний чинник авторської оповіді. Через них письменник передає ставлення до зображуваних подій, акцентує смислову та стильову позиції мовних засобів» [1, с. 70].

Використання в художньому тексті фразеологічних одиниць відображає індивідуально-авторське світосприйняття дійсності. Відомо, що фразеологізми не тільки називають предмети, явища, дії, але водночас й оцінюють їх. Як стверджує Т. Космеда, «події, які відбуваються в довколишньому середовищі, відбиваються й у фразеології. Цей процес здійснюється крізь призму категорії оцінки. Мова постійно поповнюється новими лексемами та фразеологічними одиницями з

семантикою оцінки, відбувається переусвідомлення старого світу і старого мовного матеріалу» [93, с. 227].

Цілком переконливою виглядає думка С. Шабат-Савки про те, що «фразеологізовані комунікати становлять індивідуально сформовані ідіоматичні побудови, особливі формули-реалії, специфічні маркери національної мови, які потужніше та яскравіше увиразнюють інтенції мовця, оприявлюють релевантні ознаки українського менталітету та мовної ідентичності» [161, с. 366].

«Емотивність може виникати внаслідок суспільного ставлення до об'єкта номінації, вона може бути наслідком входження до складу фразеологізмів емотивно маркованих слів чи синтаксичних конструкцій, у результаті алогічного поєднання емотивно нейтральних мовних одиниць, у тому числі одиниць, що належать до різних функціональних стилів, унаслідок дії фонетичних чинників (інтонації, алітерації, асонансу), опису емоціогенних ситуацій» [23, с. 32].

Безсумнівно, фразеологізм – це окремий мовний феномен, якому притаманна емоційно-експресивна забарвленість, що збагачує наше мовлення, робить його колоритним, емоційним, виразним. Сьогодні в лінгвістиці надзвичайно актуальним є дослідження питання функціонування фразеологічних одиниць у художньому дискурсі, адже в тексті фразеологізми реалізують свої емоційно-експресивні конотації, слугують присутнім маркером емотивності.

Безперечно, у своїх творах М. Матіос порушує складні моральні та екзистенційні питання, що створює яскравий психологізм її мовотворчості. Фразеологічний фонд ідіостилю письменниці формують як загальноприйняті, кодифіковані фразеологічні одиниці, про що свідчить «Фразеологічний словник української мови» [145], так і етномарковані, зафіксовані на Буковині, що передають дух народної мови і місцевий колорит [132].

У художньому дискурсі М. Матіос за ступенем семантичної єдності компонентів виокремлюємо такі групи фразеологічних одиниць:

- фразеологічні зрощення, ідіоми – «абсолютно неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не впливає зі значень їх компонентів» [143, с.145]: «байдики бити» – 1) «бути без діла, весело проводити час; 2) нічого не робити,

марнувати час, ледарювати» [145, с. 27], напр.: «*Хто тут байдики бив? Я чи ти?*» (1, с.14);

- фразеологічні єдності – результат образного метафоричного переосмислення словосполучення. «Здебільшого це вирази, які складаються зі слів конкретного значення та мають помітне експресивне забарвлення» [143, с. 152], напр.: «**кров з молоком**» – «здоровий, рожевий, рум'яний» [143, с. 80]; «*Парасочка біленька, **кров з молоком...***» (11, с. 97); «**дати ногам волю**» – «тікати, швидко бігти» [145, с. 22]: «*Бо полінуєшся встати, коли другий півень запіє, припізнишся **ногам дати поля** – і вже, дивись, якась біда (зведениця, вдовиця, байстриця чи чортиця) перейде тобі дорогу*» (7, с. 32);

- фразеологічні сполучення – «фрази, умотивовані прямим значенням» [143, с. 159], напр.: «*Бо не штука – **мати голову на плечах**, а думати, що то баняк*» (11, с. 97); «*Головою треба думати, а як думаєш ногами, то хай голова страждає*» (13, с.195);

- фразеологічні вирази – це «стійкі поєднання слів, які не мають цілісного значення» [143, с. 159]. До них належать прислів'я, приказки, крилаті слова, мовні кліше, напр.: Недурно кажуть: «*Яке їхало – **таке здибало...***» (13, с. 69); «*Непусто люди кажуть: **нема щастя змалку, то й до останку***» (13, с. 112); «*Людська зависть – **гірше, як слабість***» (13, с. 205); «Недурно кажуть: ***півсвіту скаче – півсвіту плаче***» (11, с. 153); «*Мертві сорому не мають*» (11, с. 249).

За нашими спостереженнями, фразеологічні одиниці, що називають або виражають ту чи ту емоцію, зберігають усі лінгвістичні знання про довкілля, фразеологічні одиниці характеризують передусім людину, її почуття, емоційний стан тощо.

Т. Гуцуляк стверджує, «що усталеність асоціативно-образного сприйняття певних елементів дійсності знайшла відображення в закріпленні компаративних зв'язків як основи у формуванні образних мотиваційних відношень, що лягли в основу фразеотворення та появи морфологічних дериватів з образним компонентом змісту – дієслів, прикметників, іменників, прислівників» [44, с. 103].

Емоційні фразеологічні одиниці у художньому дискурсі М. Матіос становлять таку систему:

- субстантивні фразеологічні одиниці;
- ад'єктивні фразеологічні одиниці;
- дієслівні фразеологічні одиниці;
- адвербіальні фразеологічні одиниці;
- вигуківі фразеологічні одиниці.

Отож субстантивні фразеологічні одиниці допомагають авторці по-різному характеризувати своїх персонажів, виділяючи деталі їх зовнішності, фізичні та психічні особливості. Вони називають особу і вказують:

1) на її соціальне становище, напр.: «**на широку ногу**» – «розкішно, багато, без будь-яких обмежень» [145, с.439];

2) людські взаємини, напр.: «з **відкритим серцем**» – «щиро, без упереджень відверто ставитись до кого-небудь, робити щось» [145, с. 141]; «**крутив хвостом**», що означає «хитрувати, лукавити, лицемірити» [145, с. 402]. Дієслівні соматичні фразеологізми, у ролі залежних компонентів яких слугує іменник в різних граматичних формах із пояснювальним словом;

3) на фізичні особливості, напр.: «**затуманена голова**» – «хто-небудь утрачає ясність думки, здатність виразно сприймати все навколишнє» [145, с. 871]; Субстантивні фразеологічні одиниці в певних контекстах можуть набувати адвербіальної семантики, напр.: «**при пам'яті**» – «у свідомому стані» [143, с.730];

4) на вдачу особи, напр.: «**кишка тонка**» «не вистачає сил, здібностей, уміння, рішучості для виконання, здійснення чогось» [145, с. 295];

5) на психічні особливості особи: «**скрегіт зубами**» «видавати, неприємний звук» [143, с. 701]; «**гаряча голова**» «запальна, нестримна людина» [143, с. 30].

На зразок: «...і сам хотів би бути президентом, але **кишка тонка**» (3, с.146). У реченні субстантивні фразеологічні одиниці виконують роль підмета, іменної частини складеного присудка або додатка.

Ад'єктивні фразеологічні одиниці – називають певні ознаки, притаманні

особі: *кров з молоком* «здоровий, рожевовидний, рум'яний (про людину та її обличчя)» [145, с. 315]; *не в тім'я битий* «розумний, тямущий, кмітливий» [143, с. 30]; *не мати смальцю в голові* – «бути дурним» [130, с. 152]. Напр.: «*Молодий, а добрий, як кавалок хліба*» (11, с. 256); «*Ти мудра як Соломон*» (11, с. 30). У реченні ад'єктивні фразеологізми виконують функцію неузгодженого означення або іменної частини складеного присудка.

Адвербіальні фразеологічні одиниці – характеризують дію, стан чи ознаку: «*кров холоне в жилах*» означає «викликати почуття страху» [115, с. 183]. Напр.: «*А тут ще таке – нова влада селом спацірує та лиш кров холодить в жилах*» (13, с. 145); «*Дехто цілими сім'ями перебирався у гори, де хіба що лиш дідько каже «добраніч» – подалі від того, що неминуче повинно було прийти з війною*» (13, с. 78). Такі фразеологічні одиниці виконують у реченні функцію обставини.

Досліджуючи художній дискурсу М. Матіос, ми простежили, що дієслівні фразеологічні одиниці слугують найчисельнішою групою мовлення персонажів авторки. Вони мають виразне емоційне забарвлення, їх уживають для позначення різноманітних дій і станів: *молоти язиком, морочити голову, хапатися за голову, голову ламати, дати голову на відтин, шукати пригод на свою голову, стискати зуби, дати ногам поля, обвести круг пальця, грати на нервах, порахувати ребра, бити себе в груди*.

Напр.: «*То сьогодні зранку ломили голову в сільраді – ким замінити Хромого...*» (11, с. 70) – означає «напружено працювати над розв'язанням якогось складного питання; робити щось» [145, с. 327]; «*– А ця, – показав пальцем на Дарусю, – німа. І не мороч їй голову*» (13, с. 63) – «завдавати кому-небудь клопотів, турбот; заважати, набридати» [145, с. 408]; «*...гляне на Йвана, стисне плечима, та й прикусить язика*» (13, с. 35) – «утриматись від висловлювань» [145, с. 563]; «*А ви такий поважний чоловік, то що тут дивного, що вам великий гонор роблять?*» (11, с. 98). У реченні виконують функцію присудка, або обставини.

У досліджуваних текстах фіксуємо вигуківі фразеологічні одиниці, напр.: «*агій (ігі) на твою голову (на вас, на тебе)*» – «вираз несприйняття,

незадоволення, злості» [130, с. 30], напр.: «– *Агій на цих дурних людей, що з розумного дурного роблять, – і спльовував раз по раз під ноги*» (13, с. 67); «– *Агій на вас, небого, – хочете дитину перепудити*» (13, с. 85); «– *Агій, на біду, молодице, – невдоволено спинив її Михайло*» (13, с. 153).

У процесі дослідження фразеологічної палітри художнього дискурсу М. Матіос зафіксовано, що персонажі творів буковинської письменниці часто апелюють до Бога, що і засвідчує їхню побожність, а також характерні комунікативні традиції, напр.: *Бог знає, Божка його знає* – «ніхто не знає, невідомо» [145, с. 36], напр.: «*Та Божка його знає, що з моїми квітками приключилося?*» (13, с. 28).

Особливу увагу дослідженню емоцій людини на фразеологічному рівні приділив Ю. Прадід, який у своїй праці «Російсько-український і українсько-російський фразеологічний тематичний словник: Емоції людини» [115] здійснив поділ фразеологічних одиниць на основі емоційних реакцій організму людини. У словнику подано 414 українських фразеологізмів, об'єднаних у 13 тематичних груп, а саме: «Відраза. Огида; Втіха. Радість; Гнів. Лють; Захоплення. Захват; Любов. Пристрасть; Страждання. Мука; Неспокій. Тривога; Подив. Здивування; Презирство. Зневага; Сором. Сид; Страх. Жах; Сум. Печаль; Відчай. Безвихідь» [115, с. 97–197]. На основі класифікації мовознавця ми здійснили власну вибірку фразеологічних одиниць на позначення емоційних станів персонажів у художньому дискурсі М. Матіос.

Добір емотивних фразеологізмів, які вербалізують стани персонажів, засвідчив, що за кількістю позитивних та негативних емоційно-оцінних реєстрів переважна більшість належить до стійких словосполучень із негативною семантикою. Вони домінують в художньому дискурсі М. Матіос.

Щоб зрозуміти специфіку емоції **страху, жаху**, авторка описує експресивну поведінку й специфічне переживання своїх персонажів, пропонуючи такі синонімічні фраземи, напр.:

- «**волосся дибки стає**» – «хтось знаходиться в стані страху» [115, с. 173],
напр.: «*Бо так дві доби біднятко без цицьки плаче – **волосся на голові дйба стає***»

(13, с. 143); «...Від такої картини у людей, здавалося, **волосся також ставало дибки**, бо деякі чоловіки раз по раз пригладжували простоволосі голови долонями» (13, с.183);

- «**мурашки бігають**» – «хтось відчуває страх, жах» [115, с. 180], напр.: «А вона чула, як її тіло **вкривають мурашки...**» (7, с. 72); «Що ви такого зробили в суботу?! – питає Зіся і чує, як **мурашки повзуть тілом**» (15, с. 183).

Підсилює емоцію семантична єдність метафори з ключовою лексемою страх та синонімічними фразеологічними одиницями. Напр.: «**Огидний страх** сковував її ноги, **мурашки повзли по спині, волосся ставало дибки...**» (15, с. 52);

- «**обходити десятою дорогою**» – «боятись когось, чогось» [115, с. 178], напр.: «...Северина обходить свою батьківщину **десятими дорогами**, лугами понад річкою, коли спускається в село до церкви» (10, с. 14); «Три рідні брати розсварилися так, що обходять здалеку один **одного третьою дорогою** й уже ондечки скільки не говорять одне з одним» (7, с. 68);

- «**вбирати / ввібрати голову в плечі**» – «трохи нахилившись, піднімати плечі від страху» [115, с. 185]: «Той стояв посеред хати, **втягнувши голову в плечі**, і тримав руки вздовж тіла майже наструнко» (13, с. 188);

- «**все обривається / обірвалось всередині**» – «хтось відчуває страх, жах» [115, с. 182], напр.: «Лиш почув, як у ньому **обірвалося все живе й застигло**» (7, с. 119); «– Дякую за слово добре! – відповів схилений над деревиною Михайло, чуючи, як різко **обривається щось всередині**» (13, с. 164). Фразеологізми такого розряду характеризують емоційний стан персонажів, що відчувають велику тривогу, душевне переживання перед якоюсь небезпекою.

Щоб передати почуття, коли відчувають емоцію страху, стан тремтіння від боязні, авторка застосовує фраземи:

- «**дрож пробігає / пробіг по спині**» – «хтось тремтить від страху» [115, с.184], напр.: «Мариньку **б'ють дрижаки**, ніби в гарячці» (7, с.140); «...Даруся лежала із заплющеними очима, слухала Івана – і враз по тілу її **пішла дрозж**» (13, с. 91). Такі фразеологічні одиниці пробуджують уяву та викликають переживання в читача.

Емоцію страху М. Матіос передає гіперболічно: «*Серце їй вилітає з грудей, але Петруня притискає його лівою рукою, а тоді зверху накриває ще й правою*» (11, с. 106); «*Дихати стає легше – тільки серце б'ється, як дурне, чи нібито тікає від кого*» (2, с.719) – «хто-небудь раптом відчув сильне хвилювання або переляк» [145, с. 797].

Емоція неспокою, **тривоги** слугує комбінацією чи шаблоном різних емоцій (страх, печаль, сором, провина), кожна з яких впливає на соціальні стосунки людини, її соматичний стан, сприйняття, думки й поведінку. Душевний стан героїв як наскрізний мотив мовної картини світу М. Матіос супроводжується вживанням синонімічних фразеологізмів, на зразок:

- «**кинуло / кидає в жар (в жар і в холод, то в жар то в холод, в гарячку)**» – «надзвичайно хвилює, тривожить» [115, с. 149], напр.: «*Іниша секунда кинула Василину в жар: в селі казали, що Маринька-богодуха пропала минулої, Вербної, неділі після служби Божої*» (7, с. 50);

- «**не давати / не дати спокою**» – «дуже тривожити, хвилювати когось» [115, с.150]: «– *А що та нечиста сила, робить, Василюк, що вам спокою не дає?*» (13, с. 94); «*...навіть по смерті Кирило також не дає Олексі спокою*» (7, с. 169);

- «**не знаходити місця**» – «бути дуже схвилюваним» [115, с. 151], напр.: «*Ходить Фрозина, зігнута вдвоє, то перед сільрадою, то перед конторою, куди викликають одне за одним Слижуків, Петрюків, Тораків, Гулеїв – десять фамілій нарахувала за раз – і так, ніби колють її кольки чи переймають пологи, – не знаходить собі місця*» (7, с. 91).

Негативна емоція **хвилювання** у мовотворчості письменниці репрезентована стійким висловом:

- «**стояти / стати поперек горла**» – «дуже непокоїти, хвилювати когось, не давати спокою комусь» [115, с. 153], напр.: «*Чує, що тугий клубок **стоїть уперек горла**, а попід груди розливається холод і щипає кожну клітину*» (7, с. 117).

Сильне хвилювання авторка порівнює із рухом крові в голові, фразема:

- **«кров бухає в голову»** – «хто-небудь перебуває в стані сильного збудження, хвилювання» [145, с. 399], напр.: *«Вона тоді глухне начисто. Лиш чує, як бухає кров у скроні та в серце»* (7, с. 131); *«...кров ударила у скроні»* (15, с. 132).

Емоційний стан передчуття як компонент хвилювання асоціюється з діяльністю серця, напр.: *«Ой, чує моє серце, це нам так не минеться»* (13, с. 115); *«Чує моє серце, що тут нечисто...»* (7, с. 166), що означає «хто-небудь передбачає щось, підсвідомо здогадується про що-небудь» [145, с. 797].

Коли хтось чи щось завдає людині душевних гризот та переживань, М. Матіос передає фразеологізмом:

- **«стискувати / стиснути серце»**, що означає «хвилювати, непокоїти когось» [115, с. 157], напр.: *«Лиш стискається серце...Так, як би в холодну воду заходила...»* (7, с. 82); *«У Йванки стиснулося серце від кривавого виду Якова Капетутера»* (15, с. 178).

Як бачимо, змальовуючи душевний неспокій героїв, створюючи образність, емоційність висловлень, письменниця має на меті донести до читача свій задум, зумовлений очікуванням загрози чи небезпеки.

У мовотворчості М. Матіос зафіксовано функційно значущі фразеологічні одиниці, які репрезентують емоційні стан людини, що переживає тяжкі душевні та фізичні муки, страждання, зокрема:

- **«душа (серце) розривається»** – «хтось дуже страждає від чогось, переживає за щось» [115, с. 135], напр.: *«Серце йому зараз рвалося, немов ота попечена свинським їдлом тонка кишка в Стринадових руках, яку різник щойно викинув у помийне відро»* (7, с.81); *«Бо серце тут може урватись від жалю»* (7, с. 68).

Переживання душевного болю викликає асоціації з фізичним розчленуванням, напр.:

- **«як ножем по серцю (серце) полоснути (краяти)»** – «завдати болю, страждань» [115, с. 140]: *«А Даруся лишалася з розірваною від болю головою у порожній хаті доти, поки щось не вдарило їй ножем у серце – і тоді вставала і*

йшла, куди очі дивилися» (13, с. 33); «Лише подеколи робило так, ніби **ножем по серці** хто штрикав» (10, с. 47);

- «**різати без ножа**» – «ставити кого-небудь в скрутне, безвихідне становище, завдавати кому-не будь великих неприємностей» [11, с. 598], напр.: «А сьогодні Михайла **зарізали без ножа** і застрелили без карабіна...» (13, с. 168);

Тяжкий душевний стан людини як наскрізний мотив мовної картини письменниці супроводжується фразеологізмом:

- «**ні живий ні мертвий**» – «сповнений горя» [115, с. 137]: «...а Петруня стояла посеред хати снопом – **ні жива ні мертва**, лиш нагла думка біла в скроні: «Звідки вона знає, що я за ним умираю?!» (7, с. 108);

- «**серце плаче**» – «хтось страждає, охоплений тугою» [130, с. 141], напр.: «– Наперед, Михайлюню, плачу... наперед моє **серце плаче**...» (13, с. 150); «...зайдеться тобі **серце і плачем**, і співом одночасно, і не зрозумієш, де ніч, а де сонце...» (13, с.62);

- «**зціпити зуби**» – «стримуючи свої почуття, бажання; напруживши всі сили» [145, с. 274], напр.: «Лише терплю, **зціпивши зуби**, як від болю» (13, с. 35); «А потім, до болю **зціпивши зуби** й утерши очі, вступилася в знайомі синові закарлючки...» (7, с.205). Ці фразеологічні одиниці сприйнято в художньому дискурсі М. Матіос як самовільну руйнацію.

Емоційний стан персонажа, що перебуває у **відчай** через неможливість знайти вихід із скрутного становища, вербалізують фразеологізми на зразок:

- «**ламати (ломити, виламувати) / заламати (заломити) руки**» – «впадати у відчай, сильно горювати» [115, с. 191], напр.: «Даруся...**ломила руки** з відчаю» (13, с. 56); «...Нещасний Михайло простояв цілу ніч на колінах перед Матрончиною постіллю і, **ламаючи руки** допитувався: Скажіть мені правду, Матронко, що з вами тоді було?» (13, с. 170);

- «**рвати на собі волосся**» – «впадати у відчай, розпач, побиватися» [115, с.192], напр.: «Ви не пам'ятаєте, як Аннина мама **рвала на собі волосся** коло мертвої доньки» (7, с. 125); «...незважаючи, що на нього дивляться товариші по нещастю, сидів на камінних сходах пивниці і з відчаю **рвав на собі**

волосся» (2, с. 164);

- **«хоч плач»**, що означає «вираження відчаю, неможливості вийти із безвихідного становища» [115, с. 194], напр.: *«Хоч би лягла така зморена від роботи, як убита, аби перевернулася до стіни мало не зомліла від Павлового здорового тіла, а вогонь сниться, хоч плач!»* (7, с. 29);

- **«битися кулаками в голову»** – «бути у відчаї, розпачі» [145, с. 29], напр.: *«То билася кулаками в голову. Намагалася витиснути з грудей ридання»* (7, с. 144); *«Тоді вона билася кулаками в голову, й тепер, видите, кумку, б'юся»* (7, с. 24).

Підсилюють психоемоційний стан персонажів синонімічні фразеологічні одиниці. Напр.: *«Вона, схлипуючи, ломила собі руки, а потім, приказуючи, билася кулаками у голову...»* (13, с. 100). Вербалізатори емоційності персонажа розташовані таким чином, що кожна наступна фразема є виразнішою, ніж попередня.

Коли йдеться про емоцію **горе**, то часто посилаються на взаємодію печалі, депресії з іншими афектами. Фразеологічні одиниці такого типу характеризують емоційний стан людини, що сумує, печалиться, тужить з приводу неприємностей, особистих невдач, викликаних кимось або чимось, як-от:

- **«битий / убитий горем»** – «засмучений, згорьований» [115, с. 186], напр.: *«...бо не могли допустити **вбиту горем** Естер до споглядання чоловікового тіла, перерубаного мало не надвоє...»* (7, с. 47); *«Тим часом у лузі над рікою не лишилося жодного кущика чи камінчика, під який не зазирнув би **убитий горем** Михайло...»* (13, с. 124);

- **«нудити (білим, гірким) світом»** – «втомлюватися від журби, туги» [115, с.187], напр.: *«І та сила разом із москалицею блудить – **світом нудить**, ніби знову якого москаля собі виглядає...»* (10, с. 8); *«Хіба мало в нас потайних і до часу мовчазних свідків **світом нудить?**»* (10, с. 62);

- **«нема життя»**, що означає «хто-небудь позбавлений душевного спокою; комусь дуже погано» [10, с. 432], напр.: *«Я його дуже любила...Й думала, що **життя** мені не буде без нього...І він це знав»* (7, с. 167); *«Просто не буде*

Іванового життя – і нічого іншого за тим щупаком не стояло» (1, с. 82);

- **«сум побирає»** – «стає сумно, лячно» [130, с. 33], напр.: *«Геть чисто все, до найменшої дрібнички, а вертала домів – і все розліталось, ніби висохла соснова шишечка, – і великий чорний сум знову побирав її голову»* (13, с. 55).

Людські негативні емоції горя фізично експлікуються як «плач, сльози», що становить основу синонімічних фразеологізмів:

- **«пустити сльозу»** – «плакати» [10, с. 586], напр.: *«Але я не можу пустити сльозу на волю...»* (7, с. 83);

- **«сплакати на нитку»** – «довго і часто плакати» [10, с. 80], напр.: *«...Тонця, Антоніна моя найменша, сплакалася на нитку...»* (7, с. 224);

- **«ковтати сльози»** – «стримувати сльози» [115, с. 205], напр.: *«...Петруня, не відриваючи рук від ненависної їй кукурудзи, ковтає на горіщі сльози, вслухаючись, чи не піднімається сходами Йван»* (11, с. 85).

Емоцію **сорому** на когнітивному рівні пов'язують із фізіологічним атрибутом, сором'язливістю, напр.:

- **«кліпати очима»** – «почувати себе ніяково» [115, с. 169]. Напр.: *«Вона кліпала очима, ніби щось думала»* (13, с. 192);

- **«опускати (потупити, спускати) / опустити очі»** – «відчувати незручність, сором і т. ін. перевівши погляд вниз» [115, с. 170], напр.: *«Висмоктані дітьми, та ще не зовсім обвислі груди дивляться їй у мокрі ноги, ніби й собі опускають очі від жалю, сорому чи страху»* (7, с. 148); *«Петруня з опущеними очима крутилася між піччю й столом кволо, як отруєна миша в коморі»* (7, с. 19);

- **«жар пашить в обличчя»** – «хто-небудь червоніє від сором'язливості, ніяковості» [145, с. 291], напр.: *«Іларій також намагався не зустрічатися з нею очима: таємний і страшний жар пашив з її обличчя»* (7, с. 197);

- **«кров кинулась до обличчя (в обличчя, в лице)»** – «хто-небудь раптово почервонів» [145, с. 314], напр.: *«Ну, так, якби жива була й завстидалася чогось – та й кров їй ударила в лице»* (7, с. 240).

На психологічному рівні емоційний стан людини, якій соромно за свої або чийсь слова, вчинки репрезентований фразеологізмами:

- «**совість мучить**» – «комусь дуже соромно» [115, с. 171]: «...*А тебе колись буде мучити совість, що ти могла допомогти мені*» (11, с.164); «...*вас совість замучить, як останню нензу*» (13, с. 63);
- «**язик не повертається/ не повернувся**» – «комусь соромно (сказати, спитати та ін.)» [115, с. 171], напр.: «...*язик не повертався заборонити приймачці це робити*» (11, с. 60). Синонім: **язик не мав сили обертатись**, напр.: «...*язик Івана – не мав сили обертатися навіть у беззубому роті*» (7, с. 17).

Емоційний стан людини, яка відчуває презирство, зневагу до когось або чогось яскраво репрезентує низка фразеологізмів, пор.:

- «**плювати / плюнути в очі (у вічі, межі очі)**» – «у різній формі виражати зневагу» [115, с. 167], напр.: «*До сьогодні Михайло плюнув би в очі любому, хто посмів би сказати криве слово про його Матронку...*» (13, с.168);
- «**мозолити очі**» – «набридати кому-небудь своєю присутністю; постійно або часто перебувати десь;» [145, с. 401]: «– *Чуєте, мамцю...ішли би ви собі до хати...і не мозолили би отут кому без потреби очі*» (13, с.137);
- «**дурний піп хрестив**» – «про нерозумного» [130, с. 84], напр.: «*Видко, дурний піп тебе хрестив, Михайле*» (13, с.195);
- «**відібрати розум**» – «позбавитися кого-небудь здатності нормально мислити або сприймати щось» [145, с.45], напр.: «– *То де Бог, чи він осліп, Михайле, коли я так ревно молилася йому все життя, а він і у вас відібрав був розум, бо ви били мене, як худобину, а я мусила мовчати?!*» (7, с. 196).

З емоційно-чуттєвою сферою людини в художньому дискурсі М. Матіос співвідноситься емоція **гніву** та **люті**. Низка фразеологічних одиниць, які відображають емоційний стан обуреної людини, викликаний негативним ставленням до особи, її вчинків, дій, явищ дійсності, показана таким чином, напр.:

- «**грати/пограти на нервах**» – «викликати роздратування, гнів» [115, с.104], напр.: «*Але переберіть пам'ять – і згадайте собі, коли ви отак сиділи із*

своїм господарем – голова в голову, – а він вам у дримбу, а не на нервах, грав?!» (13, с. 58);

- **«надувати / надути губи»** – «гніваючись, сердячись, надавати обличчю незадоволеного вигляду» [115, с. 110], напр.: *«Дітей чучкають та губи дують, що Павлові мастку нібито більше дісталось від батька»* (7, с. 53).

Душевне переживання уподібнюється з кипінням, бурлінням серця, напр.:

- **«душа (серце) кипить (закипає, скипає) / закипіла»** – «хтось обурюється» [115, с. 105]: *«...вона чує, як закипає в ній злість... як він розказував тому хижому чоловікові у воєнній формі про «Січ»...»* (10, с. 26);

- **«мати серце»** – «бути незадоволеним ким-, чим-небудь, гніватись, ображатися» [115, с. 109]: *«На вас люди серця не будуть мати, як будете карати невинних. І так уже серця ніхто не має»* (11, с. 29); *«А на цього тазду, як він її навіть зрадить, Корнелія лихого серця мати не буде»* (11, с. 161).

Агресію, гнів та злість, пильний погляд, що показує емоцію гніву, ненависті експлікують фразеологізми:

- **«з-під лоба (дивитись, глянути)»** – «сердито, непривітно» [115, с. 105]: *«– Мамо, а що було вчора? – несміливо запитав Богдан, намагаючись дивитися на матір з-під лоба»* (11, с.166);

- **«іскри з очей сиплються / посипалися»** – «хтось перебуває у стані сильного гніву» [115, с. 105], напр.: *«Червоні іскри немилосердно скакали перед очима – і він думав, що то дурна кров уже заливає мозок, і хотів чимшвидше звільнитися від її жару, щоб не вмерти отут, на Матрончиних очах»* (11, с. 169).

У такому фразеологізмі зовнішня форма вже говорить про негатив.

На негативний емоційний стан вказують фразеологізми:

- **«дивитися вовком»**, що демонструє «неприятне, вороже ставлення до кого небудь» [145, с. 197], напр.: *«Хоча, якщо бути вже геть зовсім точним, то на цім, румунськім, боці охочим приступити до ріки саме в цьому місці, звідки Михайло дивиться вовком...»* (13, с.127);

- **«дати жару»** – «дуже лаяти, сварити кого-небудь» [145, с. 183], напр.:

«Присягаюся своєю лисою головою, що вони ще **дадуть нам жару**, а не лиш **нафти...**» (13, с. 137); «А Олексієва Єлена ще **більше жару** свекрусі **за душу засунула**» (7, с. 42);

- **«мати зуб (зуба)»** – «сердитися, гніватися на когось» [115, с. 108], напр.: «І коли б не пригода на дорозі, Дмитро й не подумав би **мати** на нього **зуб** і **смертельну ненависть**» (11, с. 214). Такий фразеологізм у мовленні персонажів М. Матіос слугує для передання сердитого, лютого настрою в бік когось.

Емотивну сферу розширюють стійкі вислови із лексемою «кров», напр.:

- **«кров кинулась (вдарила) в голову»** – «хтось перебуває в стані сильного гніву, люті» [115, с. 107], напр.: **«Кров їй ударила в голову нагло»** (11, с. 15); **«...вона вчула, що бухнула кров у голову. Так, ніби хто вдарив у тім'я»** (7, с. 149);

- **«налитись / наливатись кров'ю»** – «червоніти від злості, гніву» [115, с.110], напр.: **«– Це брехня, пане! – Павлові очі налилися кров'ю»** (7, с. 65);

- **«кров заливає»** – «хто-небудь перебуває в стані сильного збудження, гніву, обурення» [145, с. 81], напр.: **«Ані нагла кров, що заливає людині мозок під час боли-хвороби, ні фізичний біль... як одна дрібна, як блоха, і гостра, мов кинджал, думка, що його жінку знає інший...»** (13, с. 167); **«Іванові з лютості кров би залила очі – і сільський батюшка після того мав би на цвинтарі аж дві роботи»** (7, с.188).

Для вербалізації емоційного стану персонажа письменниця використовує сталі вислови, в основі яких експлікується компонент «чорт», напр.:

- **«к (ік) чортової матері / к чорту»** – «для вираження незадоволення кимось, чимось, гніву, обурення і т. ін. з приводу чогось» [115, с. 107]: **«Та й якої дідьчої мамі було п'їланитися на дамбу, коли корови пасуться ближче до скалистого берега...»** (13, с. 144); **«Але на біса ті солодкі губи доброї дуже жінки, граючись, розказали Іванові про вавилонський безлад і хаос?»** (1, с. 37); **«А добре придумали хлопці: записуйтеся, люди, або до колгоспу, або до Сибіру. Чорт з ними...»** (11, с.33).

Недобрі побажання-фразеологізми лунають у бік того, хто дратує своїми висловленнями: **«пропади (пропадай) все пропадом»** – «для вираження

крайнього незадоволення, великого обурення» [115, с. 112], напр.: «*О, Боги! Оракули! Провидці! Пронадай все пропадом – гори!*» (11, с. 173);

- «**як більмо в оці**» – «щось таке, що дратує» [115, с. 117]: «*Чи тоті парубки більма на очах мають?*» (11, с. 151);

- «**лиха година**» – «для вираження великого незадоволення» [115, с. 118], напр.: «*–Заткайся, заткала би тя лиха година!*» (13, с. 56); «*...та й понесло їх з такими фанами перед батька в пекло, несла би їх лиха година*» (13, с. 154).

Простежено, що більшість регіональних фразеологічних одиниць у мовотворчості письменниці, вирізняються експресивно-оцінним значенням, унаслідок чого слугують складником категорії емотивності та репрезентують знижено-просторічне забарвлення:

- «**тримай свою дямбу на заперті**» – «тримати свій рот на замку», що позначає «мовчати»; стилістично нейтральну лексему рот – компонент загальновідомої фразеологічної одиниці – замінено на зневажливу дямба (зневажл. губа) [46, с. 33], напр.: «*...вари чоловікові кулешу і тримай свою дямбу на заперті*» (13, с. 52);

- «**замучить, як остатну нензу**» – де «ненза – лайл. зла, лайлива людина, виникло на основі переосмислення (ненза – нужда, злидні)» [130, с. 98], напр.: «*...а вас най совість замучить, як остатну нензу*» (13, с. 63). Негативна оцінка забезпечується наявністю відповідних компонентів у структурі фразеологізму.

До фразеологічних одиниць з позитивною семантикою зараховуємо конструкції, що виражають емоцію **втіхи, радості**, напр.:

- «**за милу душу**» – «з великим задоволенням, з радістю» [115, с. 98], напр.: «*Якби глибше копнути то за милу душу знайшлися би гроші*» (11, с. 205);

- «**на radoщах**» – «радіючи; з радісної нагоди» [115, с. 99], напр.: «*Хтось із челяді на radoщах повісив був синьо-жовту фану на дзвіниці та на «Просвіті»*» (11, с.17); «*Гаврило Дячук переймає келих біля самих губів, на radoщах обхоплює його цілою долонею...*» (7, с. 130);

- «**скинути камінь з душі**» – «стало легко, спокійно, хтось заспокоївся»

[145, с. 74], напр.: «*І скине камінь із душі*» (7, с.163);

- «**усмішка до вух**» – «сміятися щиро, від душі, широко розкриваючи рот» [145, с. 162]: «*Дорогий пане-товаришу! – казав довстріч Кирило чи то малому, чи то старому – і відкрита усмішка тягнулася йому до самих вух...*» (7, с.163);

- «**з легкої руки**» – «хто-небудь приносить успіх іншим у будь-якій справі» [145, с. 619], напр.: «*Напевне, й справді в давніші часи це компактне місто з легкої руки Стефаника називали містом «недібраної трійці: кущів, якихось міністерських чиновників і Ольги Кобилянської» і замітали вулиці букетами троянд*» (11, с.103).

Посутньою ознакою ідіолекту М. Матіос слугують фразеологізми з опорним компонентом «Бог», що відбиває естетичні та релігійні засади авторської мовотворчості. Емоційний стан захоплення і захват, експлікують фразеологічні одиниці на зразок:

- «**Боже мій!**» – «для вираження великого захоплення» [115, с. 125], напр.: «*Та Боже мій! Він мав так багато ознак придуркуватого, що можна було б і не церемонитися з ним*» (13, с. 96); «*А скільки не прийде, Боже ти мій!*» (11, с. 46);

- «**на диво**» – «так, що хтось може залюбуватися, прийти в захоплення» [115, с.125], напр.: «*Відтоді я люто не злюбила його, якого, на диво, шанував весь колектив...*» (16, с. 87).

Фразеологічні одиниці, що характеризують емоційний стан людини, яка реагуючи на щось незвичайне, несподіване, виявляє при цьому подив, здивування, пор.:

- «**великими очима**» – «виявити велике здивування» [115, с. 160], напр.: «*Даруся дивилася на доктора великими розумними очима – і йому здавалося, що вона сама його гіпнотизує...*» (13, с. 87);

- «**аж очі на лоб лізуть**» – «хтось виявляє велике здивування, дуже вражений чимось» [145, с. 474], напр.: «*– Я, пане Василько, на всяких-усіляких людей за двадцять п'ять років муштри надивився так, що не знаю, як очі мені на чоло не вилізли*» (2, с. 59).

Емоцію подиву репрезентовано синонімічними фразеологізмами:

- «дивне діло» – використовують «для вираження надзвичайного здивування» [115, с. 160], напр.: «*Дивні діла твої, Господи, якщо це справді Ти чи посланник від Тебе...*» (1, с. 42);

- «диву дивуватися / датися» – «відчувати подив, здивування» [115, с. 160], напр.: «...*Диво-дивне, але одного разу солодка Даруся взяла з собою на цвинтар до тата і Цвичка*» (13, с. 69); «*А якось то вівчарі з трав'яного в жидовій корчмі розказали диво-дивенне*» (10, с. 10).

Емоцію подиву також репрезентовано фразеологізмом:

- «що ви говорите?» – «для вираження здивування або безперечного ствердження чогось» [115, с. 164], напр.: «*Що ви таке кажете, пані? А хіба є люди несправжні?!*» (2, с. 228); «*Що ви таке говорите, Герику?*» (13, с.138); «– *Про що ви говорите, жінко?*» (13, с.196); «– *Бійтеся Бога, жінко, що ви таке кажете, дитина не винна...*» (13, с. 195).

Емоційний стан людини, що відчуває сердечну прихильність до когось, **зацікавленість**, прив'язаність почуття любові, пристрасті та ніжності, передають такі фразеологічні одиниці, як:

- «припадати / припасти до серця» – «подобатись комусь» [115, с. 130], напр.: «*Отож хіба дивно, що така прикра годованка досиділа в дівках до двадцять п'ятки: кому дівка-тичка, та ще та, що знається з нечистим, до серця припаде?!*» (10, с. 12);

- «сохне серце» – «хтось знемагає від кохання» [115, с. 131]: «*Я хочу тобі відмовити твоє дурне серце. Відмольфарити хочу, поки того ніхто ще не знає. Бо сохне Дмитрик за тобою, а ти вмираєш за ним*» (7, с.107);

- «нерівно дихає (б'ється) серце» – «бути закоханим» [130, с. 154], напр.: «*У Коляя нерівно билося серце до іншої – до Анни Зорівчак*» (11, с. 123);

- «зм'якнути серцем» «викликати у кого-небудь почуття доброти, лагідності, розчулювати когось» [145, с.120], напр.: «*А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання своєї одиначки...*» (7, с.87); «*...що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу...*» (7, с.9).

У структурі вигуківих фразеологічних одиниць відображено релігійні стереотипи мешканців Буковини. Особливістю мовлення персонажів є своєрідні вигуківі фразеологічні одиниці-присягання: **Видить Бог, Бігме Боже**, що означає «запевнення в правдивості висловленого; справді, дійсно» [145, с. 36], напр.: «...*Вір або не вір, але, бігме Боже, не вмирала би ніколи, аби навіть не мала що робити!*» (11, с. 219); – **Видить Бог**, я не хотів її займати (7, с. 25).

Відтінки застереження репрезентують вигуківі фразеологічні одиниці зі стрижневою лексемою Бог: **Хай Бог милує, най Бог боронить, боронь Боже** – «уживається для вираження застереження від чого-небудь, небажання чогось» [145, с. 39]. Напр.: «– **Най Бог боронить**, аби друга война колись зачалася. **Най Бог боронить!**» (15, с. 113); «**Хай Бог милує від такого горя...**» (13, с. 34).

Вигуківі фразеологічні одиниці репрезентують збуджений емоційний стан героїв, слугують засобом пізнання менталітету персонажів художнього дискурсу М. Матіос. **Господь з тобою** – «уживається для вираження здивування, заперечення, докору, застереження, заспокоєння» [145, с. 29], напр.: «– **Господь з тобою**, Павле, май Бога в череві» (15, с. 72).

Фразеологічні одиниці ускладнюють комунікативний план висловлення, реалізуючи функцію естетичного впливу на читача: **Боже милосердний, Господи милосердний, Боже праведний, Святий Боже** – «для вираження відчаю, розпачу, великого захоплення» [145, с. 43], напр.: «– **Боже милосердний...** – зітхає мама так глибоко, ніби має пірнати під воду, і несподівано пригортає Іванку до грудей» (15, с. 41); «А тепер вона пересохлими, пошерхлими губами шепче в ту чоловічу срамоту (**Боже праведний!**) покаянну якусь молитву, вигадуючи для неї на ходу слова...» (7, с. 25).

Вигуківі фразеологічні одиниці здебільшого представлені в діалогах персонажів мовотворчості письменниці. Фразеологізми такого характеру утворюють добродушний настрій, підсилюють загальнолюдські цінності, «ці слова засвідчують, що Бог в уяві українців, – це опікун, який оберігає від усяких негараздів, вів усього лихого» [65, с. 101], напр.: «**Най Бог нам помагає**, – перехрестилась жінка...» (7, с. 53); «**Як Бог дасть, так буде**» (13, с. 28).

Фразеологічний фонд ідіостилю М. Матіос формують як загальноприйняті, кодифіковані фразеологічні одиниці, про що свідчить «Словник фразеологізмів української мови», так і етномарковані, зафіксовані лише на Буковині у мовленні буковинців, які передають дух народної мови. У художньому дискурсі М. Матіос фразеологічні одиниці відображають індивідуально-авторське сприйняття дійсності, увиразнюють ідіостиль письменниці. Авторка, використовуючи у фраземах емоційно-експресивне наповнення, розмовність, образність, колоритно відтворює ментальність українського народу.

В. Кононенко зазначає, що «українська мовна особистість, відрізняється від мовної особистості, що належить іншому етносу, не тільки знаннями, вміннями і навичками, потрібними для користування рідною мовою, а й тим лінгвокультурологічним, психолінгвістичним компонентом, що засвоюється носієм мови як природний продукт, – обов’язковим фоновим знанням» [90, с. 32]. Письменниця, використовуючи фразеологізми із заміною компонента, прагне до нової образної мотивованості, що викликає в читача асоціативне сприйняття. Підбір заміника визначається за змістом в тому чи тому тексті або залежно від мовної ситуації.

Як засвідчує обстежений матеріал, лексична заміна компонентів супроводжується формальними замінами, що відображають граматичні зв’язки фразеологізмів з іншими членами речення. Замінюючи дієслівний компонент фразеологізмів, письменниця деталізує та індивідуалізує висловлення, увиразнює атмосферу: «*Язык почав шпоргатися між зубами*» (13, с. 59); «*Йорки самі спокійнилися, чи хто їм поміг подякувати цьому світові*» (13, с. 27).

Спостерігаємо цікавий процес додавання до фразеологічних одиниць довільних частин, які слугують своєрідним уточненням: «*Михайло перебирав своїми снутаними ногами*» (13, с. 166); «*Затамувавши зі страху подих*» (13, с. 61); «*Відбувати гріхи на цьому світі*» (13, с. 107).

Метафоричність художнього тексту пояснюється функціонуванням сталих виразів народно-розмовного мовлення, напр.: «– *Не знати, якої чуми ви тут собі нічкуєте, Василенко, як коло вашої хати вже крутиться вогонь?!*» (7, с. 34);

«Казав тобі **не пхати носа там, де не знаєш!**» (7, с. 45); «Іван дивився на неї – і ледве не плакав, нашіптуючи на вухо якийсь такий **вінегрет зі слів, схлинів, зітхань і зойку**» (13, с. 65).

Слушно зауважує Т. Космеда, «події, які відбуваються в довкіллі, відображаються у фразеології. Цей процес здійснюється крізь призму категорії оцінки. Мова постійно поповнюється новими лексичними та фразеологічними одиницями з семантикою оцінки» [93, с. 227]. Одиницями фразеологічного рівня письменниці характеризує людей, їхні дії і вчинки у певних ситуаціях. Негативну оцінку яскраво репрезентує низка фразеологізмів, що виражають певні обмеження розумових здібностей героїв, напр.: «– **А ти, дурню, думай... Головою, а не п'ятами думай**» (7, с.50); «**Бо не штука – мати голову на плечах, а думати, що то баняк**» (11, с.97); «**На тому самому місці. Коло млина. Видите, слабуєте на голову**» (7, с. 70); «**Ви думаєте, що я не сповна розуму, а я лиш не сповна щастя**» (13, с. 96). Експресивно-стилістичні функції таких фразеологізмів, дають змогу увиразнити суб'єктивну оцінку денотата. Авторка дещо іронічно через етномарковані фразеологічні одиниці насміхається над недолугістю персонажа.

Фразеологічні одиниці, які виникли внаслідок трансформації порівняльних зворотів яскраво відтворюють ментальність народу й увиразнюють етнокультурний компонент ідіолекту письменниці, напр.: «**Увечері Славко бушував на подвір'ї і рикав, як бугай, через паркан до Дарусі, шкірячи зогнили зуби**» (13, с. 31); «... якби тамтешні люди раптово об'їлися маковиння – і надовго **впали у сплячку, як лісові вуйки-ведмеді**» (13, с.131); «**А в Черемошному колотилося, як під циганською спідницею**» (13, с. 119); «**Хай тато краще питає, чого її так довго не було, ніж має кривитися, що донька ходить, як фіра без дишла**» (13, с. 27); «**Михайло топтався по селу, як у дурному розумі**» (13, с. 138).

У процесі дослідження встановлено, що фразеологізми у творах письменниці постають важливим засобом художнього відтворення місцевого колориту, вони передають простоту і дух народної мови. Фразеологічні одиниці, репрезентуючи образне значення, посилюють інтенсивність емоційних станів. У художньому

дискурсі М. Матіос фіксуємо чітко підібрані фраземи, здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку. Варто зауважити, що у творчості письменниці найбільша кількість фразеологічних одиниць із негативною конотацією. Це здебільшого стійкі сполуки, які слугують животворчим виразником неповторного ідіолекту письменниці. Чим чіткіший фразеологізм, тим влучнішою виходить характеристика персонажа, який його використовує.

2.3. Діалектизми як засоби увиразнення психоемоційного стану мовця

Живомовна стихія буковинців, репрезентована в мовотворчості М. Матіос, відзначається діалектною експресивною лексикою, адже діалектна система містить багатий набір засобів емоційно-оцінного вираження, властивий кожній особистості. Авторка майстерно використовує багатства буковинської говірки як засіб вираження найяскравіших змістових, стилістичних та емоційних відтінків мовлення. Н. Шатілова вважає, що «аналіз структури, семантики й лінгвоестетичного потенціалу діалектних одиниць, зафіксованих у різножанрових текстах, уможливорює не лише оприявлення їхньої національно-культурної специфіки, а й репрезентує мовну особистість самого письменника як носія ареальних компонентів національної мови, що вияскравлює скарби рідного говору, відтворюючи мовний світ того етнографічно-культурного регіону, який представляє автор» [167, с. 92].

За словами Н. Руснак: «Слово передає не лише лінгвістичні відомості про фонетичний, словотвірний, граматичний рівні, але є носієм передовсім суспільно значущої інформації. Лексика говірок зберігає самобутнє світобачення нації, релікти духовної культури, розуміння етичних норм народу, стосунки з іншими народами, відтворює суспільно-політичні зміни в суспільстві» [121, с. 22].

Діалектизм – «слово або сполука, які не належать до літературної унормованої мови, а до регіональних діалектів цієї мови» [125, с. 126]. Як зазначають Н. Гуйванюк та Н. Руснак, «діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця, у якій перетинаються інтереси не тільки лінгвістики, а й психології, філософії; як мовне явище, носій найменшої одиниці інформації про говірку як

суму знань і резервуар національної свідомості» [35, с. 102].

А. Зеленько визначив, що діалектизми в мові художніх текстів вміщують експресивно-виражальну функцію, мета якої – «типізувати та індивідуалізувати мову персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [64, с. 39].

Ми дотримуємось думки В. Чабаненка, який стверджує, що «у діалектних говірках української мови виразно представлені експресивні засоби всіх мовних рівнів, що зумовлено усною формою реалізації діалектних систем, яка створює сприятливі умови для розвитку емотивно-аксіологічних планів експресивних одиниць на тлі невимушеності мовлення, відсутності офіційності під час спілкування носіїв говорів, емоційної стихії їхнього мовлення, супроводжується мімікою та жестами» [150, с. 189]. Отже, можна стверджувати, що емотивно-аксіологічне значення в семантиці діалектної експресивної лексики і загалом у мовній системі фіксує не лише денотативний світ, а й усю психічну діяльність індивіда.

Експресивні діалектні слова, поширені на окремій території, відображають фрагмент національної картини світу (особу, стан, об'єкт, явище, дію) та характеризують, оцінюють їх з різноманітних поглядів. У своїх творах авторка застосовує діалектизми, які вирізняються експресивно-оцінним значенням. Вони створюють експресивне тло, унаслідок чого письменниця змальовує передусім знижено-просторічне забарвлення мовлення героїв.

Діалектизми у творчості М. Матіос, як зазначає Ж. Колоїз, «служать необхідним структурним компонентом тієї чи тієї конкретної ситуації. До того ж вмиле оперування багатим діалектним матеріалом допомогло письменниці реалістично змалювати життя і побут буковинців, створити правдиві образи й деталі їхньої недалекої минувшини, подекуди пояснити відповідну поведінку, поетапно розкрити трагедію всього буковинського народу» [86, с. 116]. Відтворена письменницею специфіка буковинських говірок надає текстам особливого колориту, «допомагає авторові відтворити місцеві особливості мовлення, змалювати народні характери й життєві ситуації» [52, с. 203].

Н. Руснак, досліджуючи буковинські говірки, використовує поняття «ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум носіїв говірок. За словами дослідниці, ментальний (духовно-мисленнєвий) континуум – це сукупність відомостей (знань, уявлень, оцінок, правил поведінки, розуміння вічних істин), які носії буковинських говірок матеріалізують у діалектний текст. Ментальний континуум носіїв говірок формує психічні процеси: мислення, почуття, інтуїція, трансценденція. Мислення як вища форма відображення дійсності. Почуття як реакція на дійсність. Інтуїція – духовне прозріння, можливе за умови високого ступеня розвитку практично-теоретичних знань, – реалізується у парадигмі релігійно-обрядового мислення. Трансценденція – поза межність світу, досвіду, яка не доступна теорії пізнання (ідея Бога, душі, безсмертя), феномен психічного життя, внаслідок якого виникають знання про потойбічний світ, виявляються зв'язки, що існують у світі, – відтворена у парадигмі релігійно-обрядового мислення» [120, с. 193–194].

Діалектизми в ідіолекті М. Матіос передають локальні особливості мовлення буковинців, відбивають особливості регіонального буковинсько-покутського ареалу. Вони репрезентують широке коло номінацій, які характеризують повсякденне побутове життя гуцулів.

У художньому дискурсі М. Матіос діалектизми виформовують такі групи:

- назви осіб (які здебільшого мають негативну оцінку): «*А скупіндра яка вже та приймачка-москалиця – світ ткої не знав і не видів*» (10, с. 11), скупіндра – «скупа людина» [129, с. 499]; «*...хіба той мерза Геллер при зброї цілими днями то чипів коло сільради, то шнурував вилицею*» (15, с. 162), мерза – «лайл., мерзотник, негідник» [129, с. 286]; «*Або якась лярва вчепилася й не дає нам життя..*». (11, с. 216) лярва – 1) «повія»; 2) «козир-дівка» [129, с. 257]; «*А чи тобі, нензо лєста курво остатна...*» (13, с. 40), ненза – «дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина» [129, с. 329], «*...а жінка бавить ту нехар, ніби дітей своїх бавить. Бр-р-р...*» (10, с. 57), нехар – «тварина, комахи, черв'яки, що викликають огиду» [129, с. 333]; «*– А чуєте, таздо, як ваша кобіта дає вам знак, що свободна від свого чоловіка?; Може, своїх любок-кобіт згадують?*» (13, с. 107), кобіта –

«велика, кремезна дівчина чи жінка» [129, с. 213];

- назви окремих частин тіла людини, напр.: *«Іди, стара курво, до хати, вари чоловікові кулешу і тримай дзямбу на заперті!»* (13, с. 74), дзямба – «рот, про того, хто багато їсть або кричить» [46, с. 82]; *«Аж гості, а особливо оковиті жінки, поприкривали свої писки долонями...»* (13, с. 114); *«Колись-то з лютості разом із «брехунцем» вирвала зі стіни й розетку, коли ще одну вселенську брехню почула із тих брехливих уст та безличних і безсовісних писків»* (10, с.60) «писок» – 1) «рот. Бути сварливим, пащекуватим, почати сварку, замовкнути, стати предметом чиеїсь розмови, пліток»; 2) «губи, уста» [129, с. 412]; *«А тут же румунські буки грають йому як не «гуцулку», то «аркан», та все по гузиці...»* (13, с.130) гузиця – «частина тіла, задниця» [130, с. 351]; *«Маринька дивиться на чорне – гаряче й бридке – кипіння в балії, і її до шпіку кісток пробирає страх»* (7, с. 137), шпік – «внутрішня частина кістки; гліб» [129, с. 670];

- назви ознак, властивостей і характеристик особи, пор.: *«І чує він якусь неясну тривогу, так, нібито зараз його має украсти оцей половик, що мертво висить над карком, як над мершею...»* (13, с. 135) – «мерша, здохла тварина, падло» [129, с. 287]; *«Курик у селі такий був каламітний, що ще трохи – і тут тюрму був би собі заробив»* (13, с.134) – «заводій, неспокійний»; *«Ну, трохи з фуком чоловік»* (7, с. 83) – «дія за знач. фукати. Вияв незадоволення різними способами» [129, с. 605], «норовливий, непокірний»; *«Мав казати тестеві Дячукові, що він каліцун?!»* (7, с. 112) – «згруб., каліка» [129, с. 184]; *«Після Дідушенка люди ходили, як мотилишні вівці: на рахунок нібито жива душа є, проте користі з неї – мало»* (13, с. 179) – «знев., непостійний» [48, с. 117]; *«Корниля заарканяють москалі й котрась фудульна дівка»* (11, с. 69), «фудульний» – зарозумілий, гордовитий [46, с. 198].

- назви дій на позначення емоціогенного стану, напр.: *«Параска такого наторкотіла-нателеніла мамі, що Іванці голова розболілась від дурної бесіди»* (15, с. 65) – «теревенити, швидко говорити» [129, с. 548]; *«Агій на вас, небого, – хочете дитину перепудити?»* (13, с. 61) – «перелякати» [136, с. 404]; *«Спудилась вчора, біднятко, скажу вам, мало не на смерть»* (15, с. 57) – «злякати, лякати»

[129, с. 516]; «**Флинькаю**, Міську любий, бо, як надумаю, що нас усіх тут чекає, то й камінь би заплакав» (13, с. 140); «А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого **флинькання** своєї одиначки» (7, с. 87) – 1) «плакати, видаючи уривчасті неголосні звуки»; 2) «відхлипувати» [129, с. 594]; «**Банує** Юр'яна за всіма» (11, с. 7) – «шкода, жаль» [129, с.23]; «А позавчора **шляхтувала** на чім світ стоїть...» (7, с. 136) шляхтувати – «лайка, що виражає недобре побажання комусь при обуренні, досаді, проклинати» [129, с. 667]; «**Заткайся**, Матею, бола би тебе заткала...» (2, с. 178) – «замовкнути від здивування чи переляку» [48, с. 88]. Такі діалектизми виражені предикатами дійсного та наказового способу.

У художньому дискурсі М. Матіос виокремлюємо діалектизми-дієслова, які передають особливості усно-розмовного мовлення. Вони позначені виразною експресивністю і лише в поодиноких випадках їх значення допомагає з'ясувати контекст, напр.: «Прийшла пора **обертати** Матронку язиками» (13, с. 89) – «обговорювати»; «...**москалик**, може, ближчим часом, **здиміє**...» (15, с. 58) – «зникнути»; «Аби бодай не зігнила, аби гробом кидало тій, що таке мені поробила, аби пси кістки їй не визбирали, аби **спокійнилася** тоді, коли піду їй прощу казати...» (11, с. 217) – «померти; отримати вічний спокій»; «Ви так дві склалися, ніби в чотири руці **гаратати** мене маєте!» (15, с. 81) – «бити, гамселити»; «...а вони село **паплюжать**...і **тирлюються**, певно, у воді...мало їм хати...» (13, с. 63) – «кохатися», паплюжити «соромити»; «Якось то був так **спаскудив** тюдівську молодицю, що біданка до Кутів ходить пішки, аби лиш на Цвичка не втрапити» (13, с. 39) – «покривати брудом»; «То вони недочувають, якщо так люто **ляхканяться** між собою» (15, с. 41) – «сваритися, сперечатися»; «...на другому краю села таздині вже **вадяться** про цю дурничку» (13, с. 124); «Тато у дворі люто клепає косу і одночасно **вадився** із сусідами Різунами, чий баран учора проломив Борсуковий пліт поза стайнею» (15, с. 159) – «сваритися, сперечатися».

Позитивну семантику експлікує діалектний прислівник «**файно**»; 1) «прислівник до файний, гарний»; 2) «добре»; 3) «вправно, майстерно»; 4) «для вираження зневажливо-іронічного ставлення до кого-небудь, чого-небудь» [128,

с. 576], що виражає загострене відчуття прекрасного, здатність сприймати красу серцем, душею, напр.: «—То є дуже **файно!**» (11, с. 228); «Не мий мене так **файно**, як до шлюбу. Сповідатися я не буду, прости, Боже, мою грішну душу» (7, с. 22); «О, **файно** було!» (7, с. 36).

Прикметник «**шпаровитий**» – винахідливий, метикуватий, напр.: «Черемошне тулилося у дідька за пазухою, то й дишло туди розверталось поволіше, ніж де-інде, але зрідка із **шпаровитими** тешефтарями траплялося саме так» (13, с. 100). У художньому тексті такі лексеми передають значно глибше семантичне наповнення.

Дослідження емотивності художнього дискурсу М. Матіос показало, що однією із найхарактерніших ознак ідіостилю письменниці є використання демонологічних образів, що часто трапляються в гуцульських говірках. У досліджуваних творах письменниця використовує такі лексеми на поняття «чорт»: **арідник, антипок, дідько, диявол, гонихмарник, щезник, чугайстер, триюд**. Напр.: «Не інакше, як **щезник** помагає...» (10, с. 15) – щезник – «нечиста сила» (46, с. 222); «...а невтихомирені хорти чи всюдисущий **гонихмарник-дідько** підбивають його зробити дрібну шкоду в господарці» (11, с. 37); «Десь тут шаптають ночами **чорти**, або, по-тутешньому, **гонихмарники, триюди**, нудять світом розплетені нявки, а таємне людське ворожіння – мольфарство – зупиняє грозу» (17, с. 84); «Бо осьдечки Кирилова рука тягне до себе, як **дідьча** сила, – ні відмовити, ні спротивити не годна» (7, с. 133) – дідько – чорт, домашній чорт, хованець, погана людина [147, с. 97]. «**Ариднику** із ликом Миколая» (5, с. 227); «Який **антипок** миритиме людей по всьому?» (2, с. 290) – аридник, антипок – «чорт, злий дух» [51, с. 18]; «Він стояв, злитий з буком, і місяць вихоплював його постать із ночі, як молодого **чугайстра**» (11, с. 142); чугайстр – «лісовий чоловік» [46, с. 132].

Авторка використовує лексему «**мара**», відому в говірках карпатського ареалу, як: **відьма, чортиця, упириця, нявка**, напр.: «А поміж: могилами, аби так здорова була, гуляє **мара** у людській подобі» (13, с.53) – «нечиста сила, примара» [46, с. 100]; «...а жінка щезла, як річкова **нявка**» (13, с.100) – «нявка –

мавка» [46, с. 134]; «*Жодна відьма, ані чортиця, ані упириця, ні інша нечисть не залізуть уночі до корови й не зіп'ють її молоко, коли у дворі є осиковий прут*» (11, с. 40); «упир – те саме, що вампір: перевертань, мрець, виходить ночами з домовини і ссе кров сплячих людей, вурдалака» [20, с. 1509], «чортиця – дружина чорта» [148, с. 175].

Діалектизми, що відображають особливості говірок південно-західного наріччя, слугують яскравим маркером письменницького ідіолекту М. Матіос. Специфіка діалектного експресивного слова, пов'язана із полікомпонентністю його семантичної структури та різною частиномовною належністю, дає підстави стверджувати, що семантичний план експресивної семми є комплексним складником, який найчастіше представлений поєднанням емотивного та образного компонента. Діалектні слова можуть виконувати як і пряму функцію, так і набувати фігурально-образних значень, забезпечуючи таким чином відповідний регіональний колорит, що слугує вагомим засобом мовної характеристики персонажа. Емотивний та оцінний компоненти діалектизмів увиразнюють письменницький ідіолект.

Висновки до розділу 2

На лексико-фразеологічному рівні фіксуємо чітку систему різнорівневих мовних засобів, що здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку, відтворити природність місцевого колориту. Представлено класифікаційну схему емоцій за типологічними регістрами позитивного / негативного спектру в контексті художніх текстів письменниці:

1) емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами (радість, замилювання, ніжність, щастя, задоволення, осяяння, прозріння, ейфорія);

2) емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, образами, спогадами (сум, відчай, горе, нещастя, депресія, пригніченість, ненависть, журба);

3) емоції, пов'язані із конструктивними чи деструктивними вчинками людини (любов, жаль, повага, підтримка, злість, зневага, гнів, обурення, заздрість, докір, лютя);

4) емоції, пов'язані з самооцінкою людини (каяття, провина, сором, приниження, зніяковілість, гордість, тріумф, самовдоволення);

5) емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти (привітання, прощання, побажання, підбадьорення, схвалення, заспокоєння, погроза).

Мовно-естетичні домінанти художнього дискурсу Марії Матіос перебувають у безпосередньому зв'язку зі знанням культури українського народу, з усною народною творчістю, з мовною креативністю та інтелектом.

У дисертації виокремлено емоційно-оцінну лексику, до якої належать:

1) номінації, що позначають певні почуття і містять емоційний елемент, ужитий у прямому значенні (*радість, щастя, любов, сум, горе, страх, лют, гнів*) основною ознакою таких лексем слугує експресія, незалежно від ситуативно-контекстуальних умов;

2) лексеми як вербалізатори несхвальної оцінки та негативного ставлення до адресата мовлення (*брехун, нахаба, нелюд, нечисть*);

3) лексеми, що містять чітку вказівку на якусь ваду співрозмовника, виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб, стану та почуттів персонажа (*дурень, боягуз, причмелена, істеричка, скупіндра*);

4) метафорично-образні лексеми, що репрезентують негативну оцінку адресата в метафоризований спосіб із відносною експресивністю (*двоногі пси, шуліка на двох ногах, підпарканна гадина, двонога нехар, свиня, гад, щенюк, гуска, курка*);

5) інвективна лексика, яка вияскравлює широкий спектр негативних емоцій, увиразнює емоціогенність побутових моделей людської комунікації (*сука, курва, йоб вашу мат*);

6) лексеми-оптативи, що слугують лінгвоментальними формами українців та вияскравлюють сугестивну функцію української мови (*Щастя-здоров'я! Будь здоровий! Боже помагай!*).

На багатому фактичному матеріалі проаналізовано фразеологічні одиниці на позначення емоційних станів персонажів, представлених двома емоційно-оцінними регістрами негативного (страх, жах, неспокій, тривога, муки,

страждання, відчай, безвихідь, горе, печаль, презирство, зневага, гнів, лють, сором, стид) та позитивного спектру, які репрезентують емоційні стани (втіху, радість, захоплення, захват, любов, пристрасть). У мовленні персонажів маркери фразеологічного рівня здебільшого функціують у негативних мовленнєвих ситуаціях, а тому передають емоції негативного спектру, які є домінантними. Адже саме фраземи репрезентують експресивність та емоційну наснагу висловленого, експілюють вираження багатовікового досвіду народу, його світосприйняття.

У процесі аналізу діалектизмів як засобів увиразнення психоемоційного стану мовця виокремлено низку тематичних груп, що виражають емоції персонажів; експресивно наснажені номінації осіб; номінації частин тіла людини, речей, дій, явищ, які мають забарвлення зневажливості; номінації ознак, властивостей та характеристик особи. Діалектна лексика у художньому дискурсі Марії Матіос слугує важливим засобом творення внутрішнього світу, характеру персонажів, їхніх почуттів та переживань, маркером урізноманітнення художнього та розмовного стилів мови, вияскравленням емотивних та оцінних компонентів тексту. До важливого складника мови творів авторки вналежнюємо етномарковані діалектизми, адже локальні явища діалектної лексики зосереджені передусім в мовленні персонажів, посилюють його емоційно-експресивну виразність та природність людської комунікації, її регіональний колорит.

Окремі положення другого розділу апробовано в публікаціях авторки – [68, 69, 70, 74, 76].

РОЗДІЛ 3

МОРФОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

3.1. Емотивність іменника в художньому тексті М. Матіос

Сучасний погляд на проблему зіставлення мовлення і мовця виходить за межі простого переліку мовних засобів та емотивних концептів, які виражають його емоційні чи оцінні стани свідомості, комплексно відображають вчинки, когнітивні зміни та дії головного суб'єкта генерації висловлення. Емоції виражають ставлення людини до життєвих ситуацій, а далі відображаються у мові на вербальному рівні. Мова як основний складник людського спілкування не лише забезпечує інформаційний обмін, але й відображає емоційний стан комунікантів. Тобто вербальне вираження емоцій мовця має осмислений характер, оскільки, як правило, у комунікативній ситуації мовець свідомо скеровує експлікацію власних емоцій, пропускаючи їх через певні ситуативні, соціальні та інші фільтри своєї свідомості.

«Реалізація категорії емотивності на морфологічному рівні відбувається за рахунок різних частин мови, вибір яких зумовлений логіко-семантичними та комунікативними умовами тої чи тої ситуації. Морфологічні маркери виявляють себе у висловленні, їх можна ідентифікувати лише під час вивчення комунікативного контексту. Вони визначаються за комунікативним ефектом, за емоційними і психологічними реакціями суб'єктів, що стають помітними у процесі їхньої взаємодії» [10, с. 145].

Цілком переконливою виглядає думка Л. Марчук про те, що «морфологія як наука передбачає опис сукупності формальних засобів, закріплених за відповідними частинами мови та їхніми морфологічними категоріями, які на шкалі градації виражають зміну ознаки (негативна – нейтральна – позитивна)» [100, с. 57].

Частиномовна належність слова увиразнює колорит художнього мовлення М. Матіос, адже ті або ті мовні одиниці слугують виразними маркерами

суб'єктивності та експресивності мовлення. Частини мови, перебуваючи в певному взаємозв'язку з художньою текстовою тканиною, виконують насамперед естетичну функцію. У художньому дискурсі М. Матіос яскраво представлено виражальні властивості різних частин мови.

Традиційною є думка про те, що іменники формують тексти розповідного й описового типу, зокрема ділового й наукового змісту. Утім, за допомогою абстрактних іменників М. Матіос подає читачеві належну інформацію про певні явища, факти, події та інші реалії. У мовленні авторки іменники слугують насамперед логізованими назвами, які у певних контекстах увиразнюють емоційно-оцінну семантику.

Іменники реалізують категорію емотивності на рівні комунікативного контексту, який дає змогу однозначно виявити ту чи ту емоцію. Як правило, емотивні іменники класифікують залежно від того, яку саме емоцію вони позначають. У художньому дискурсі М. Матіос іменники належать до таких груп:

1) іменники, що позначають задоволення: *насолада, блаженство, благодать, гаразд, щастя, кайф*;

2) іменники, що позначають цікавість: *інтерес, зацікавленість, привабливість, допитливість, прискіпливість*;

3) іменники, що позначають радість: *розрада, тріумф, торжество, відрада, радощі, утіха, просвіт*;

4) іменники, що позначають любов: *кохання, любові, милість, жага, роман, пристрасть*;

5) іменники, що позначають здивування: *подив, зчудування, дивовижа, зачудування*;

6) іменники, що позначають смуток: *туга, жаль, печаль, жалоці, нудьга, сум, меланхолія, смута*;

7) іменники, що позначають гнів: *лють, лютість, лютоці, ярість, злість, пересердя* та ін.

Щоб передати самотність персонажів, їх сумний настрій, письменниця вживає іменники на позначення абстрактних понять (сум, відчай, горе, туга) у

такий спосіб, передаючи відповідні емоції, напр.: «*Разить її велика радість, переполовинена тугою і близькою бідною*» (7, с. 107); «...а я лежала й дивилась в стелю...з *горя*...» (8, с.29).

Радісний, збуджений стан героїв, їхнє позитивне ставлення до певних предметів чи явищ передають абстрактні іменники (радість, щастя, утіха, захопленість), напр.: «*Несказанна утіха розкриває жили. І я п'янію від радості, що нарешті бачу його*» (14, с. 166); «*І Уля чула, що серце стає в грудях від радості й захоплення*» (9, с. 76).

Оповідючи про кохання персонажів, їхні особисті переживання, М. Матіос досягає високої емоційної напруги за допомогою абстрактних іменників, пор.: «*А на всі землі і континенти вирвався стогін пізної жаги і пристрасті*» (16, с. 47); «*Так що правдива любов і гаряча пристрасть наздогнала Катінку...*» (2, с.76).

Емоційний стан люті, гніву, який протікає у формі афекту та спричиняється раптовим виникненням значної перешкоди на шляху задоволення, має своє відображення у наступних художніх контекстах, напр.: «...і знову глуха *злість* підкочувала йому до серця, аж починало мліти...» (13, с.172); «*На зміну втомі й люті надійшла хвиля жалю до самої себе*» (11, с. 203). Ці приклади ілюструють уміння письменниці за допомогою абстрактних іменників майстерно, зрозуміло відтворювати внутрішні переживання персонажа.

У художньому дискурсі М. Матіос функціює багато різноманітних словотворчих засобів, за допомогою яких авторка передає найтонші відтінки почуттів, переживань, оцінок. Серед словотворчих засобів реалізації емотивності розглядаємо іменники, у структурі яких наявні спеціальні афікси, які надають значенню похідного слова не лише об'єктивної зменшеності чи збільшеності, а й відтінків ніжності, ласкавості, якщо вони репрезентують позитивний спектр, або відтінки зневаги, ненависті, осуду, якщо – негативний.

Емотивність іменників пов'язана з ускладненням основи слова зі зменшено-пестливими та згрубілими суфіксами. У цьому контексті варто класифікувати іменники на ті, що виражають позитивні чи негативні емоції. Власне, їхня

експресивність зумовлена демінутивно-мейоративними та аугментативно-пейоративними суфіксами, про що веде мову Н. Бойко: «експресивну семантику іменника забезпечують передусім демінутивно-мейоративні та аугментативно-пейоративні суфікси, які становлять специфічне об'єднання, що характеризується на основі суб'єктивного чинника: оцінна характеристика залежить від волі суб'єкта. Окремі експресивні суфікси не лише беруть участь в утворенні нових слів, але й можуть змінити свій статус чи модифікувати ієрархію емотивних і оцінних сем» [12, с. 41].

У художньому дискурсі М. Матіос це:

- іменники чоловічого роду з демінутивно-мейоративними суфіксами, що увиразнюють ласку, ніжність, пестливість (**-ик-, -ок-, -к-, -ець-, -чик-**), напр.: **любчик, дідик, чоловічок, братчик, татко, покійничок, дружок, синочок**. Зменшено-пестливі назви від власних імен **Миколайчик, Михайлик, Дмитрик, Василько**. Напр.: «Мій тато **Миколайчику, братчику**, – попросив його Дунусь у саме вушко, – біжи на кичеру й роби, як сказали **татко**...бо скоро буде пізно...біжи, я зачекаю тут, поки ти сховаєшся» (11, с. 74); «Кінь **синочка** приніс до тата...» (11, с. 178); «Ти **любчик** мій» (3, с. 15);

- іменники жіночого роду з аугментативно-пейоративними суфіксами, які виражають передусім пестливість та ласку (**-к-, -ик-, -ечк-, -очк-, -ичк-, -ц-**), **бабка, бабця, мамка, молодичка, невісточка, вдовичка**. Напр.: «...цю **охіть** до гріха мені передала моя **бабка**, як весільний посаг» (13, с. 65); «Бо ж казала **бабця** – пекло між людьми на землі» (15, с.105); «– **Мамка** плакала дуже» (13, с. 194); «Ця **вдовичка** в будень ходить у вишитих рукавах і коралях коло худоби...» (11, с. 97); «Ого! Нема Андрича, **донцю**» (15, с. 108); «Іди, **дончику**, я тобі покажу, хто тебе так спудив» (15, с. 54);

- іменники середнього роду з демінутивно-мейоративними суфіксами, які передають пестливість та зменшеність (**-к-, -ок-, -ц-, -ин-, -ечк-**), напр.: «Моя **дитинко, Моє золоте срібельце!**» (11, с. 174); «...на Кейвана соніло двійко **діточок**...» (7, с. 151); «Не мала сили сказати ані **словечка**» (13, с. 32); «Вранішнє **сонечко**, таке сміливе, поспішне, але не надокучливе, било їй просто в очі» (10,

с.20); «...попросив його Дунусь у саме **вушко...**» (11, с. 74). Одні й ті ж зменшено-пестливі суфікси можуть виражати як об'єктивну (зменшеність) без указівки на експресивні семи (ласка, ніжність, пестливість), так і суб'єктивні (позитивні) інтенції мовця щодо предмета думки.

Дуже часто зменшено-пестливі суфікси продукують емотивність і надають дериватам найінтенсивнішого позитивного забарвлення **-еньк-, -оньк-, -очк-, ен(я)**, напр.: «*Моє **серденько...***» (11, с.174); «*Коли схилить убрану віночками й стрічками **голівоньку** перед своїм господарем...*» (11, с. 198); «*— Я знав, пані молода, що вам буде приємно так несподівано побачити тут **панночку...***» (11, с. 162); «*А то ж текло перед очима таке тоненьке, як **цівочка** із уперше займаної дівочої комірки, невинне таке **гадюченя...***» (1, с. 44).

М. Матіос часто використовує іменники з афіксами на зразок **-к(о), -к(у)**, що функціують у формі емоційно-оцінних звертань до людей і відтворюють прихильне ставлення адресанта до адресата: «*— Ох **кумко-любко, Васютко** злотна...*» (13, с. 208); «*— А ви що, **любко-душко**, хотіли їм свічку світити...*» (13, с. 118); «*— **Гафійко-любко**, а що ваша махорка сьогодні коштує?*» (2, с. 506); «***Мамко**, чуєте, **мамко**, щось вам зараз буду казати, лиш би ви не боялися... я, **мамко**, певно буду вмирати...*» (2, с. 354); «*— Ти, **Іванко-сміхованко**, як скажеш, — **сміятися хочеться***» (15, с. 17); «*Хто тобі ворог, **Уласійку** мій солодкий?*» (11, с. 24); «*Хочете, **дідику**, буду казати на колінах...*» (15, с. 90).

Одним із найбільш уживаних та ефективних засобів увиразнення інтенцій мовця слугують іменники – назви людей, які мають образний компонент – зооморфні метафори, які набувають позитивної семантики, установлюють доброзичливу атмосферу комунікації, напр.: «*Терпи, моє **ластів'ятко...***» (15, с. 83); «*Моє **голуб'ятко...***» (11, с. 175); «*...скидалась, мов **рибка...***» (17, с. 51); «***Зозулько** моя, не бійся...**зозулько...***» (11, с. 143); «*Дотепер вона сиділа, як **мишка** за лубом...*» (15, с. 126); «*Вона – **равлик** у своїй хатці*» (10, с. 60); «*Вона гаряче, палко, слізно, як та степова **часчка-небога**, хилилась над усім...*» (9, с. 80); «*А онде в дверях стодоли стоїть його **котятко**, **мицька** його маленька – дитина його єдина*» (7, с. 82); «*А це що за нічна **кицька?***» (2, с. 571); «*Не плач, моя*

голубко» (17, с. 113); «...лиш дитина *щебече*, мов *сороченя*, та бур'ян за ними підбирає» (13, с. 171); «Вибач, моя *пташко*...вибач...я знав...усе буде так, як ти скажеш, моє *пташеня*...» (16, с. 8).

Характерною особливістю мови М. Матіос є вживання діалектно-розмовних форм іменників, які відрізняються від літературних слів відповідними афіксами, здебільшого суфіксами (-ашк-, -анк-, -атк-), напр.: «А що'сте, *бідашко-солодашко*, доброго зварили?» (13, с. 80); «Ти ж видиш, наша *Анниця-біданка*, що *стратила розум*...» (13, с. 141); «Ось він ще всіма силами намагався *дихати*, оце її *нещасливе біднятко Дмитрик*» (7, с. 24). Такі непродуктивні діалектні суфікси базуються на семантиці контрасту і виконують виразну емоційно-оцінну функцію, позитивне, співчутливе ставлення персонажа.

Окремі похідні лексеми кваліфікуються або «як okazіональні, цілком допустимі в окремих стилях літературного мовлення, або як такі, що вже перейшли межі принагідного вживання і зафіксовані в сучасних словниках» [13, с. 97]. Фіксуємо низку іменників, коли похідні лексеми увиразнюються за допомогою суфіксів та можуть репрезентувати семантику позитивної оцінки, почуття лагідності, які не властиві потенційно для основи слова, перегукуються з народнопоетичними формами, напр.: «...Я тобі, дочко, скажу, що то є *вели-и-ике діло – смертечка наша*» (11, с. 227); «То дідик мій лежав у *труноці*, як ангелик *файний*» (11, с. 228); «А оця моя *домовинка*, відей, найстарша в селі» (11, с. 229); «Бо, бігме, встану, з цієї *хатки*, як не з уважите мою волю!» (11, с. 246); «А темні *воріженьки* шнурочком брели» (11, с. 172); «...і де з-поза хрестів і *могилок* з самого ранку зирили цікаві очі сільських дітлахів» (1, с. 108); «Щось буду казати вам, Михайлику *тречний*, але не майте на мене зла за це казання, бо то є *свята правдичка*, абих так до завтра дочекала» (13, с. 143); «Ой, *нуждочко* моя *гірка*...» (7, с. 42); «Забутий *могильний горбик*» (11, с. 182). Зменшено-пестливі суфікси в таких лексемах репрезентують семантику позитивної оцінки та почуття лагідності.

Словотвірна вербалізація емоційно-оцінного регістру з негативною семантикою ґрунтується на таких емоціях, як зневага, осуд, обурення,

приниження, презирство, іронія, сарказм. Похідні експресивні іменники з аугментативно-пейоративними суфіксами засвідчують не менш розвинену систему суфіксальних засобів. Негативне оцінне значення переплітається з кількісним і реалізується як об'єктивна збільшеність. На думку Л. Шутак, «негативно-оцінні суфікси поділяють на дві групи: 1) суфікси збільшеності негативної оцінки, що водночас вказують на збільшеність та негативну оцінку; 2) суфікси негативної оцінки, що виконують лише пейоративну функцію» [176, с. 10]. Діапазон емоційного забарвлення, якого надають такі суфікси дериватам, досить широкий. Вони створюють експресію іронії, приниження, зневаги, презирства, осуду, відрази, слугують для вираження несхвального авторського ставлення.

Аугментативно-пейоративні суфікси (*-ищ-, -ськ-, -ів-, -ур-, -уг-, -юг-, -ух-, -яг-, -ан-*) найпоширеніші в групі негативно-оцінних суфіксів. Найчастіше з ними пов'язані відтінки зневажливого, згрубілого ставлення, яскраво вираженого несхвалення та осуду напр.: «*Весельчак і балагур, який удосконалював мої знання російської мови з московським акцентом*» (2, с. 830); «*Ти що – байстрюк, що на твоєму хуторі тебе називають «німцем»?*» (2, с. 689); «*...а що він буде робити з таким дівчиницею?*» (11, с. 196); «*То ти отак градиську?*» (15, с. 37); «*Це збоченство, старий дідугане...*» (17, с. 171); «*Ніхто в селі, навіть найкмітливіші люди й світові брехухи, так і не наважився сказати дідові, що Анніне місце – порожнє*» (11, с. 66); «*– Кажу, курвего, хто тебе пробив*» (7, с. 104).

Похідний формант на *-ач-* забезпечують характеристику особи і передають несхвалення, іронію: «*...пробував пом'якшити ім'я невинного байстряги, називаючи його позаочі русачкою*» (10, с. 7); «*А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого своєї одиначки...*» (7, с. 87); «*А як називається той, хто безкорисливо відриває від себе шматок серця? Серцепошматовувач?*» (17, с. 94); «*Якби справді так було, як дурні сільські брехачі пашталакають, то світ би давно завалився*» (2, с. 511); «*– Йой! Багачка! – сплескує в долоні, сімома десятками років укрита, Марія Годорівна Дригібко*» (4, с. 128); «*Про деяких «стукачів» здогадуюся*» (4, с. 158).

Збільшувально-згрубілі суфікси (-иц-, -их-, -к-) в іменниковій структурі (містить вказівку на назви жіночого роду) використовують для пояснення назви через висвітлення внутрішньої форми та інформування, напр.: «*А смерть, мов блудниця, іде і вночі без свічки, і не ховає обличчя*» (2, с. 621); «...з роботи її вижила *Зіна-розлучниця...*» (2, с. 903); «... і вже, дивись, якась біда (*зведениця, вдовиця, байстриця чи чортиця*) перейде тобі дорогу» (7, с. 33); «*Жодна відьма, ані чортиця, ані упириця, ні інша нечисть не залізуть уночі до корови...*» (11, с. 42); «*Вона убійницею не могла стати для каліки*» (10, с. 55); «*А Доці, видно, судьба приписала бути сестрою-жалібницею*» (7, с. 53); «*Байка, що показували би на неї пальцями та зведеницею називали*» (7, с.137); «*Ох, же ж і каторжниця я добровільна, ох, каторжниця. А може, блудниця-черниця*» (17, с.104); «*Вона давно навіть і не чує, як її називають. Байстриця. Москалиця. Северинка. Мольфарка. Онде кум Полотнюк – і той їй каже «москалиця»*» (10, с. 46).

Отже, для експресивів-іменників із зменшено-пестливими й збільшувально-згрубілими суфіксами характерні два типи значень: кількісне (указує на параметричні ознаки, кількість предметів, ступінь вияву ознаки, тобто позначає кількісну оцінку) та емотивне (передає гаму емоцій, почуттів, афективних станів суб'єкта щодо предмета мовлення). Демінутиви та аугментативи надають суб'єктивної оцінки тексту, увиразнюють і поживляють мовлення терсонажів.

3.2. Особливості індивідуально-авторського вживання емотивних прикметників

«Ті або ті мовні одиниці слугують виразними маркерами суб'єктивності та експресивності мовлення. Частиномовна належність слова в цьому аспекті увиразнює яскравий світ людських емоцій та почуттів, тобто реалізує категорію емотивності» [71, с. 143]. Стилiстична особливiсть прикметника полягає не тiльки в прямому називаннi ознаки, а й в переноснiй, метафористичнiй характеристицi явища чи предмета. Семантика емотивних прикметників вiдбиває весь спектр емоцiйних явищ: переживання, стан, реакцiя, етичне ставлення до пережитого.

Як зазначає І. Кононенко, «серед усіх частин мови прикметник має найбільш

оцінний потенціал, оскільки в предметній, соціальній та духовній сферах існує значно більше властивостей, якостей, прагматичних і емоційних оцінок, ніж самих предметів, подій, осіб, яким вони належать або номінально приписуються [90, с. 9].

Семантика емотивних прикметників, крім категоріального значення, може вербалізувати весь спектр емоційних явищ: переживання, реакцію, емоційну оцінку певного суб'єкта, об'єкта або дії, а отже, ознакою прикметникової номінації є її завдання, яке полягає в означуванні емоційного стану людини.

За словами Н. Бойко, «значеннєвий план експресивних прикметників характеризується полікомпонентною семантичною структурою, що, окрім десемантизованого зневираженого денотативного макрокомпонента, містить оцінний, емотивний, інтенсивно-параметричний складники» [13, с. 141]. Щодо морфологічного вияву, то лише якісні прикметники можуть бути виразниками будь-якого функціонально-семантичного навантаження емотивності, натомість відносні та присвійні прикметники потенційно не можуть мати експресивних сем у семантичній структурі, виняток становлять тільки ті, які переходять до класу якісних. Саме останні відповідають за прагматичний аспект висловлення, передають емоцію та оцінку мовця.

У художньому дискурсі емотивні прикметники слугують важливим компонентом мовної картини світу письменника, який вирізняється особливістю семантичної та структурної організації, адже саме в художньому тексті вони найяскравіше виражають свою емотивну семантику, формуючи таким чином важливий компонент унікального та самобутнього художнього світу автора.

Відомо, що переважна більшість емоційно-оцінних прикметників характеризує людину. Суб'єктивна оцінка людини має різнобічний характер. В ідіолекті письменниці домінує негативний суб'єктивно-оцінний компонент значення, що засвідчує різний ступінь вияву: від мінімального (печаль, горе, страх) до максимального (обурення, гнів, жах). Емоційно забарвлені прикметники в мовотворчості М. Матіос використані передусім для мовного вираження суб'єктивної оцінки персонажами один одного, а також для увиразнення певних

рис характеру, їхньої зовнішності, поведінки тощо.

Суб'єктивно-оцінна конотація емоції **гніву**, яка описує морально-етичні якості особи, представлена в таких контекстах: «*Але Довгопол вернувся якийсь дуже злий*» (11, с. 26); «*Злосна була Фрозина на Дмитрючку дуже...*» (11, с.97); «*Але після того став Іван якийсь лютий і недобрый – навіть з Дарусею мале що говорив*» (13, с.70); «*Дідич був грамотний, акуратний і чистий, а який поганий та лютий був до людей!*» (13, с. 141); «*Іван, мов одурілий, трусив на подвір'ї Марію за груди, і ревів, як бугай, якого не пустили до корови...*» (13, с.101); «*Давно нема лихої на весь світ свекрухи*» (7, с. 68).

Яскравим емотивним компонентом володіють прикметники, які називають найбільшу міру вияву певної ознаки, напр.: «*Він, певно, трохи сердитий на вас, тату*» (1, с. 66); «*...щойно «купив» молоду в її тата і тепер позирає на неї вже суворими очима*» (7, с. 86); «*...Катінка зловила себе на думці, що останнім часом зробилася занадто дратівливою...*» (2, с. 79); «*Дмитро став прикрий, сварливий і дратівливий*» (11, с. 213). Водночас динамічності та інтенсивності вияву ознаки сприяють і дієприкметники, напр.: «*Розгнівана Фрозина сказала, стоячи в дверях...*» (11, с. 99); «*...знервований Гамількар жестикулював обома руками, мало не плачучи...*» (2, с. 269); «*Жіноче серце – сміттєзвалище. Запліснявіле, прогниле, необгороджене*» (17, с. 52).

Не менш виразним є емоційний стан персонажа, який відчуває емоцію **страху**, напр.: «*На жаль, і Вашому, і моєму народам ця позиція Зла відома на моторошному особистому досвіді, коли в ім'я вселенського Добра творилося страхітливе Зло...*» (1, с. 5); «*Це був смертельний холод, укупі з смертельним страхом*» (7, с. 135); «*А він був страшний і непоступливий...*» (11, с. 23); «*...осліплий і оглухлий від страху, став на порозі великої хати*» (13, с. 80); «*Бо час нашого життя був страхітливий*» (16, с. 206); «*Якась мутна моторош обволокла душу липким жабуринням – і начебто підкосила волю до життя*» (17, с. 18).

Вербальна репрезентація психологічного емоційного стану страху в атрибутивній функції характеризує ступінь вираження емоційно-оцінного

регістру **огиди**. Емоція викликає неприємне відчуття і негативно впливає на психічний стан персонажа, пор.: «**Потворний** страх знов розітнув Мариньчине тіло навпіл...» (7, с. 136); «Але тепер **слизький гадючий** страх звивається в її розпареному купелю лоні...» (7, с. 148); «Із чорного дощаного перекриття, що служило стелею, **лякливими** почварами звисали цілі батоги задавненого павутиння, яке біліло вночі мерцями й тягнуло свої **потворні** лаписька до начисто розбитої Северини» (10, с.19); «**Огидний** страх сковував її ноги...» (15, с.53); «І в Іванку вповзає **слизький** страх» (15, с. 55); «...не знати би їй цього **гідкого** страху, що заповзає у груди змією, лиш тільки надворі стемніє» (15, с. 60).

Емоційний стан **огиди** часто виникає разом із **гнівом**, напр.: «Вона **бридка** йому завжди, а найбільше – зараз, у цьому холодному квітневому надвечір'ї...» (2, с. 815); «**Настрій** мав **паскудний**: вночі снилась покійна бабуня Теклюнька...» (2, с. 764); «...Іванове тіло поволі бралось попелястим відтінком і **бридкою** колючою щетиною на обличчі» (1, с. 28); «Василько також не мав наміру скласти руки і щодо **гнилого й гальмівного** на той час війни Буковинського крайового сейму...» (2, с. 240); «Від **гідких** здогадів, а ще більшої фантазії не рятувала навіть чотирирічна дитина» (13, с. 171); «І тоді стриножена страхом, вона мало не з **люття й ненавистю** відривала дитину від грудей» (8, с. 14).

У мовному арсеналі письменниці чимало прикметникових лексем, які вербалізують психологічні реакції, що супроводжують емоцію **горя** та **печалі**. Розміщені в тексті денотативні прикметники, унаслідок метафоризації, нарощують емоційно-оцінну семантику, напр.: «...сльози самі течуть її **зів'ялим і поскородженим** зморшками лицем» (7, с. 122); «Аби Бог відвернув цю чуму з їхнього села, аби змилосердився над людськими й своїми дітьми, й очистив край від **страшної** пошесті, й зглянувся з неба на рабів своїх **страждених і не захищених**» (2, с. 94).

У творчості М. Матіос фіксуємо самотутні оказіональні прикметники, які слугують потужним засобом експресивної конотації, напр.: «О, яка **незбагненна, причаєно-хижа, глухоніма і слабовидюща**» (17, с. 15); «Печаль невловиму, **ненав'язливу** печаль душі...великої, але незмінно сумної людської душі, яка навіть

на феєрверкові життя залишається все одно сиротливою, **кругло-сиротливою**, навіть коли всі будні і фанфари світу б'ють їй хвалу і славу» (17, с. 75). Нові слова, на думку Т. Гуцуляк, «виникають на основі індивідуально-авторських асоціацій і реалізуються у відповідних контекстах. У мовостилі письменника вони наділені особливим семантичним та експресивним навантаженням. Використання таких одиниць є невід'ємною частиною уснорозмовного мовлення й відповідно важливим елементом художнього дискурсу» [45, с. 146].

У процесі дослідження привертають увагу прикметникові лексеми з емотивно-оцінними суфіксами, напр.: «А Дмитрик, який він не був **слабонький**, а сам сказав...» (7, с. 41); «...**Сухонький**, як висохла на сонці бадиллина...» (11, с. 63).

Виокремлюємо емоційно-оцінний реєстр з відтінком **неспокою** і **тривоги**, що його вербалізують прикметники та дієприкметники, вжиті в переносному значенні, напр.: «Чи могла подумати в ту мить **розтерзана** сумнівами, **зворушена** і водночас **збуджена** надіями Ельза...» (2, с. 57); «...дуже **тягучий** і **стресовий час**» (17, с. 10); «Переживши **тривожні** дні і такі ж **похмурі** ночі...» (2, с. 142); «Приходила додому **розбита** і **спустошена**» (16, с. 40); «**Жахкий**, **нестерпно палючий** вогонь заклекотав у мені і не дав думати далі» (16, с. 145).

Для вербалізації емоційного стану здивування авторка добирає лексеми із прямим значенням, напр.: «**Здивований** і **вражений**, ба навіть децю розчулений, Фріц у перші хвилини не знає, як реагувати на все, що зараз відбувається...» (2, с. 552); «То ти що, так і не знаєш?! – тепер уже не на жарти здивувався лейтенант, щоправда, чимось **спантеличений**» (13, с. 166); «**Спантеличений** Павло відступив крок назад» (7, с. 61); «І тоді брати зупинилися, **спантеличені** чи то дитячим вереском, чи вражені власною безрозсудністю» (15, с. 10); «– Як то? – питав **здивований** цісаревич» (7, с. 39); «Писарка спершу звела на неї **здивований** погляд, а далі мовчки схилилася над паперами...» (8, с. 15).

За нашими спостереженнями, у мовотворчості М. Матіос прикметники здебільшого використані в переносному значенні. Вони відзначаються своєю оригінальністю, емоційною образністю, індивідуальним змістовим наповненням. Близьким до горя і печалі є емоційний стан **відчаю** та **розпачу**. Вербалізація

досліджуваної емоції здійснюється за допомогою прикметників, утворених на основі перенесення ознаки, напр.: «*Дарій сидить у засідці і мотиляє головою, начебто хоче позбутися **пекельного спогаду...***» (2, с. 179); «*...стинав душу **несамовитою, майже досмертною пристрастю,** здатною розірвати кров у жилах чи серце в грудях*» (8, с. 9); «*...і знову **підленька думка в'їдалася в її розжарений мозок...***» (8, с. 21); «*Проте всі її **гнітючі думки** розвіювалися...*» (8, с. 21); «*Чує, що **тугий клубок** стоїть уперек горла, а попід груди розливається холод і щипає кожну клітину*» (11, с. 117); «*Темний бунт крові диктував Іларієві свою волю, зв'язував увесь денний розум **нерозривним мотуззям** – і чоловік тоді робився гейби **дурним, глухим і невидючим...***» (11, с. 191); «*Але смерть не наставала, лиш цюкала внизу черева чимось **пекельним і гострим** так, що хотілося вирвати жало з власними кістками й м'ясом, аби не чути того – майже паралізуючого – болю*» (11, с. 6); «*І знову гадина ворушила **холодною шкірою у гарячій Дмитровій пазусі***» (11, с. 213); «*Бо кров тече потоками, **криваві сльози** стікають морями, й ніхто не дає ані спину, ані стриму, ані очищення*» (11, с. 89); «*Але й **вогонь** в її нутрі **безконечний і нещадний***» (11, с. 94); «*...лише шугає **гострий нестерпний ніж** попід тім'я...*» (13, с. 32); «*А Іван звітував щодня про зроблене і рахував дні до закінчення своїх **пекельних мук***» (13, с. 99).

До емоційно-оцінного спектру з позитивною семантикою зараховуємо емоцію радості, задоволення та зацікавленості. Емоцію **радості** репрезентують прикметники, які вживають для вираження глибоких почуттів: **веселий, ніжний, гарний, грайливий, щасливий, радісний, задоволений, здивований, уважний, вражений, зацікавлений**, напр.: «*Слухала себе й тепло, що розливалось всередині душі, – й укотре беззвучно повторювала: **щаслива, я щаслива***» (11, с. 103); «*Сьогодні назустріч ішли самі **веселі** й самі **доброзичливі** люди, без задавненої чванькуватості на обличчях*» (11, с. 105); «*Лежу непорушно, уцерть переповнена жаром, сита тобою, утішена – мало не зомліла, та **радісна, радісна, як земля...***» (16, с. 23); «*Отож **блаженній Маріці радий** кожен, хто забачить її з вікна чи привітає головою...*» (11, с. 219); «*Але Іван був **радий** неказанно і за таке багатство*» (13, с. 100); «*Тоді він майже радісно хрестився а хоча би й посеред*

дороги і, **веселий**, майже біг до хати, як напідпитку» (13, с. 172); «– Людина, коли **щаслива**, – вона **гонорова**» (13, с. 148); «...і **солодка радість** незнаної досі розкоші гостро прорізала, а далі повільно наповнювала її **легке** після пологів тіло» (8, с. 15); «Але розправився, зачувши інший – **рідний-ріднісінький** – її запах» (14, с. 96).

В ідіолекті М. Матіос спостерігаємо емотивні засоби на позначення емоційного стану **задоволення**, напр.: «І за цю не-брехню ви мені **кращий** від усіх правдолюбців на світі, мій **дороженький татку Іване**» (1, с. 67); «Але на біса ті **солодкі** губи **доброї** дуже жінки, граючись, розказали Йванові про вавилонський безлад і хаос?» (1, с. 37); «І...бо була йому тоді така **солодка**, як вода у маминому кориті, а він їй – **грізний і лагідний** одночас...» (2, с. 692); «А Дмитрик – майже дитина. **Добрий** такий та **тихий**. Мовчить та дивиться. А очі має великі. Ясні. В кутиках губів – усмішка між двома ямками. Як ангел, **чистий. Невинний**» (7, с. 101); «...бо несе її **добра – добріша** від людей – вода... (8, с. 46); **Хто тобі ворог, Уласійку мій солодкий?**» (11, с.24); «Мамко наша **солоденька**, радосте наша **утішна..**». (11, с. 77); «– Михайлику **злотний**, пусти Матронку мені помагати» (13, с. 153); «О, яке **гарне** дитя!» (13, с. 180); «Ви би, Михайлику **срібний**, якось заглагоїли дитину» (13, с. 143); «Чому Ти, мій **золотий і безпощадний** чоловічку, такий **добрий** до мене, що випатравши серце, залишив на спомин про себе шмат **непомітної пам'яті?**» (17, с. 104).

Часто, щоб описати стан радості, душевного піднесення у зв'язку з певними обставинами чи подіями, авторка застосовує низку емотивів-виразників, що позначають емоційний стан задоволення, **ейфорії**. Напр.: «Дотеперішнє її **щастя** в Мишині було **повним і не облікованим**. Воно було **всеохопним. Повсюдним. І безконечним**» (8, с. 8); «Отож стоїть розчервонілий Гаврило Дячук очима до свого зятя – і **приємна нетерплячка** холодить його **звеселілі груди**» (7, с. 93); «Михайло був дуже **гречним і порядним** парубком... Був дуже вдатний до роботи і **малоговіркий**» (13, с. 86); «**Обожнюваний, жаданий** чоловік» (16, с. 7); «...тебе кидає у жар, та лише слухаєш, як проступає голос – **знадливий, утомлений, обожнюваний, підбадьорливий, не повторюваний** жодним чоловіком на світі»

(14, с. 178); «Ох, який же **солодким, винахідливим, незбагненим** і казна-яким стає мій чоловік, як тільки перед носом його запахнуть бублики з духовки!» (14, с. 252).

Варто відзначити функційний потенціал прикметників на позначення базових кольорів, у яких зокрема збігаються асоціативні зв'язки. У сприйнятті кольору завжди присутній оцінний компонент. Його аксіологічність існує в широкому етнолінгвістичному просторі. Так, чорний колір маркує здебільшого негативне значення. Проте у кожному конкретному виразі лексема **чорний** ускладнюється додатковими емоційно-експресивними відтінками й увиразнює переживання, душевні страждання, **неспокій, тривогу** персонажів творів, напр.: «**Чорна злість** розривала його груди» (7, с. 116); «В яку прірву втягнула його **чорна помста, Боже!**» (7, с. 162); «– Ніхто! – **чорна ненависть** палає з її очей...» (7, с. 104); «А ще черкеси лишили кілька череватих після звалтування рівнянських молодичь та породили **чорні прокльони** погорблених віком дідів...» (7, с. 43); «Моє ж теперішнє вкрито суцільно **чорним саваном**» (17, с. 12). Наведений контекст засвідчує традиційність функціонування лексеми чорний із значенням «ворожий, злий, ненависний».

Прикметники на позначення кольорів не тільки прямо вказують на зображення, а й здатні набувати переносних значень. Семантика колірних ознак надає мові своєрідності, індивідуального осмислення та естетичних уподобань автора. Письменниця поєднує звукові та зорові враження, відтворюючи яскравий образ **нещастя, горя**, трагічних подій, як-от: «Хто не сказав – вимовчав **чорним мовчанням** замість говоріння...» (1, с. 18); «...мент накрила ще вчора щасливу жінку **чорною хвилию горя?!**» (8, с. 14); «О-о-ох, маю **гризоту чорну...**» (7, с. 76); «...бо **чорна порожнеча** затягнула її життя, як штору...» (14, с. 192). У наведених прикладах відповідне значення ускладнюється відтінками сповненими тривоги, душевних переживань, страждань.

Поширеним трактуванням чорного кольору є його психологічний зв'язок із **тугою, відчаєм, печаллю**, виражає негативні емоції та вчинки, напр.: «...упав на коліна перед дідом Іваном, який видував з трембіти таку **чорну і свіжу тугу**, що

камінь міг би заговорити, а серце закам'яніти» (7, с. 74); «Коли Марія зібралася додому, **чорна від туги Естер** тихо їй сказала...» (7, с. 48); «...а вертала домів – і все розліталось, ніби висохла соснова шишечка, – і **великий чорний сум** знову побирав її голову» (14, с.55); «Люби мене... – попросив я в якомусь дикому, **чорному відчай...**» (14, с. 73).

Чорний колір набуває додаткового значення – символізує скорботу, слугує як вісник біди, напр.: «Сини **стояли чорні**» (1, с. 99); «А **правда була чорна**, як от пляшечка з нафтою із Дмитрюкового кожуха. **Чорна**, як сусідові – Томові – **чорні очі**, чи не вперше побачені нею так зблизька» (2, с. 652); «...Маринька-Богодуха стояла на Варварчуковому подвір'ї – **чорна, як черниця...**» (7, с. 107); «Цілу ніч стояв на дверях, не переступаючи порогу, **чорний**, неголений, обдертий, з простягнутою рукою і просив молока» (13, с. 55); «У мене все було **чорне і несмачне**» (16, с. 129); «Тримати мене в **чорному тілі...**» (17, с.87).

Червоний колір асоціюється в текстах письменниці з агресією, небезпекою, яка дає заряд енергії та емоції **гніву**, переважно характеризуючи абстраговані метафоричні поняття пов'язані із зовнішніми уявленнями зорового сприйняття, напр.: «**Червоні іскри** немилосердно скакали перед очима – і він думав, що то дурна кров уже заливає мозок...» (13, с.169); «Та тільки відчула, як гарячі жовті і **червоні іскри** розсипались перед її потемнілим зором...» (8, с. 22); «**Розчервонілий Гаврило** із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями...» (7, с.85); «А тоді його **багрове** від надмірного хвилювання обличчя набрало спокою й попередньої статечності» (7, с.62); «Щоденну смерть запустили **червоні зайди** між народ – і ходить тепер смерть між людьми, не криючись і не перепочиваючи» (2, с. 621).

Спостережено, що найчастіший зв'язок прикметник **червоний** експлікується саме в синтагмі **червона кров**, тобто у свідомості персонажів текстів лексема цього кольору асоціюється з кров'ю, напр.: «А як зблизька повилася **червона гадючка** чужої крові по його черевикові – то хіть до життя урвалася?!» (1, с. 87); «Іван від несподіванки і миттєвого переляку затримав щупак у продірявленому простінку – і тільки після перших пружних бризок крові тоненька

червона гадючка...» (1, с. 41); *«Той природній страх, що дається людині з народження, щезнув у кліп ока – коли тонка червона гадючка крові оповила такий же, як зараз у його синів, залізний щупак-піку...»* (1, с. 39); *«...Ото і все, що встиг сказати студент Гнатюк, бо далі тільки червона нитка крові потягнулася йому з-під лівої лопатки по білій сорочці...»* (2, с. 503); *«Її молоді братове без вагання склали свої буйні голови, а червона гадина, розлазиться в усі шпари – й ніхто не може її спинити»* (11, с.113).

Жовтий колір використовують на позначення змертвіння, занепаду, смерті, що свідчить про відтік життєвої енергії, напр.: *«Жовте, ніби із льоху, Маріїне обличчя просунулось у двері й застигло перед Петровим»* (1, с. 17); *«...правдиві сльози по золотих лицях королів і монархів, що застигло дивилися на нього із пожовклих своїх часів...»* (1, с. 55); *«Ох-ох-ох...коли би міг тепер обернутися в домовині – приклав би жовте своє чоло, та що там чоло – заповів би себе поховати в землиці на тому місці»* (1, с. 55); *«Дмитрик лиш кивав головою та ворушив жовтими пальцями...»* (7, с. 21); *«Та ще лисячі жовті писки востаннє шкірять чорні свої зуби...»* (7, с. 37).

Особливе емоційно-експресивне навантаження в художньому дискурсі М. Матіос припадає на **білий** колір, який асоціюється із позитивними якостями – **чистоти та невинності**, напр.: *«Білу – як ранній туман, свіжу – як молода гусянка, неторкану – як опівнічна вода»* (11, с. 193); *«Біла, як туман після дощу над їхнім хутором. Та невинна, як цвіт яблуневий у травні»* (7, с. 82).

І навпаки – **білий** колір асоціюється з **болем, страхом, сумом, нещастям**, напр.: *«Рука біла-біла, майже безкровна, майже нежива, але велика й сміла, як сама Анна в зрубі коло потоку»* (11, с.200); *«Дід був старий і білий, як вранішній туман»* (11, с.75); *«...билася тепер своїм білим тілом між прихованого на дні ріки гострокутого каміння»* (8, с.46); *«Дмитрик весь білий, мов старець з-під великодньої церкви»* (7, с. 31).

Отже, функційна роль прикметника в текстах М. Матіос має амбівалентний характер. З одного боку, контекстуальний складник, що визначає понятійний спектр того чи того прикметника в конкретному текстуальному вияві, а з іншого –

експлікуються традиційне культурно-мовне семантичне навантаження, зреалізоване прикметниковою лексемою. Проаналізований матеріал засвідчив, що визначальна роль прикметника – бути репрезентантом емоційно-оцінної ознаки. За нашими спостереженнями, прикметники у творчості М. Матіос виявляють узагальнену оцінку за шкалою добре / погано, містять загальну прагматичну оцінку та передають оцінне ставлення до інших та оцінку з огляду на естетичність.

3.3. Функційні можливості емотивних дієслів

Емотивність як лінгвістична категорія охоплює різнорівневі засоби репрезентації емоцій. Дослідження емоцій на морфологічному рівні засвідчили те, що емоції, емоційні стани людини найчастіше виражають іменники або прикметники, оскільки іменники мають номінативну функцію, яка називає емоцію або психо-емоційний стан. Водночас прикметники виражають характеристику, мають оцінний та експресивний потенціал.

«Вербалізація емоцій у художньому дискурсі здійснюється системно, емотивні дієслова слугують найефективнішим засобом передавання емоційного стану мовця. Дієслово володіє здатністю виражати найрізноманітніші відношення міжпредметної сфери буття, в епіцентрі якого перебуває людина з її природними можливостями сприймати та відображати свої інтенції через власне мовлення» [13, с. 145].

Сучасні лінгвісти виокремили групу дієслів, що їх «використовують у мові як засіб передавання емоційного, почуттєвого, розумового, інтелектуального стану істоти, спричиненого певним впливом довкілля – дієслова психічного стану, дієслова почуття, дієслова психічного впливу, емотивні дієслова, когнітивні дієслова» [91, с. 543].

На думку багатьох науковців, «емотивні дієслова – лексико-семантична група дієслів, у семантичній структурі яких наявна сема емоцій (емосема), яка може бути присутня в денотаті, нарівні з експресивністю та оцінкою, та в конотаті, маркуючи дієслово емотивною аурую» [6, с. 3]. Дієслова, що

«виражають переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття людини, чуття, почування, пристрасті, пасії, переживання» [105, с. 645].

Доведено, що емоції взаємопов'язані з суб'єктом, який їх зазнає, і об'єктом, який їх викликає, а отже, емотивна лексика ситуативна у своїй денотативній основі. Частиномовна належність дієслова слугує яскравим відображенням емоцій, адже вони орієнтовані на сферу суб'єкта або об'єкта. Саме тому дієслово має широкі можливості для репрезентації почуттів у художньому дискурсі.

Стилістична вправність М. Матіос у зображенні психо-емоційних станів персонажів полягає насамперед у виборі релевантних емотивних дієслів, що репрезентують яскраву динаміку розгортання подій у художньому дискурсі письменниці.

До емотивних дієслів зараховуємо:

- дієслова, що експлікують зовнішній вияв емоцій (невербальні компоненти) напр.: «Нема сили навіть слухати, як тихо плаче Марія за столом і **шморгає** носом» (13, с. 32). У словниковому значенні **плакати** «лити сльози, тужити за ким-небудь, чим-небудь» [137, с. 558]; **шморгати** «з шумом утягувати носом повітря» [137, с. 503], вказують на переживання людини, що спричинює зовнішній прояв емоції **горя, відчаю**;

- дієслова, які передають емотивне ставлення людини й описують характер поведінки з кимось, напр.: «До сьогодні Михайло **плюнув** би в очі любому, хто посмів би сказати криве слово про його Матронку...» (13, с.168). У переносному значенні **плювати** «виражати в різкій формі зневагу до кого-небудь» [130, с. 642]. Позначає негативне ставлення персонажа до оточуючих, репрезентує емоцію «**обурення**»; «Черкеса **умертвляв** Кейван, гонасуючи підошвами по хлопцевих нирках. **Умертвляв** черкеса і двох його вилупків з Теофіліної утроби» (7, с.162) – позбавляти життя, убивати репрезентує негативну емоцію **гніву**;

- дієслова, які позначають емоційний стан, зображають психічне почуття суб'єкта, напр.: «Але скажи мені, нащо петиції цісареві писати? Щоб **лютити** його?» (2, с. 67). Дієслово **лютити** «доводити до розлюченості, гніву; дуже

сердити» [129, с. 574] позначає, що персонаж знаходиться у стані роздратування; «...він робитиме тільки одну роботу – дивитиметься на відновлене дерево Васильків і тішитиметься, **тішитиметься**» (2, с. 72) – **тішитися** «мати приємність, втіху; радіти, бути радим» [130, с. 151], у наведеному контексті позначено позитивний стан персонажа, емоцію **радості**;

- дієслова, що відображають психічні стани і потребують певних зусиль, пор.: «Мама її (також уже на тім світі ангелам крила підправляє) дуже **побивалася**, що труну треба буде робити в свято, бо хто би то чекав з тілом до понеділка без домовини в спеку, коли небіжка була жінка пишна?!» (11, с. 221). У реченні дієслово **побиватися** «старатися, докладати зусиль, домагаючись чого-небудь або переборюючи якісь труднощі» [130, с. 611] виражає докладання певних сил для отримання бажаного результату;

- дієслова, які позначають поведінку, виражають перебування особи у психічному стані, що супроводжується певною сукупністю дій і вчинків, манерою поводження, напр.: «Рука йому **тремтіла** по-зłodійськи, коли протягував у віконце паспорт» (1, с. 59) – **тремтіти** «трястися від холоду, страху, слабості, хвилювання тощо; дрижати» [130, с. 243], позначає те, що персонаж виражає переживання, хвилювання у поведінці.

Оцінні дієслова з описовою структурою характеризують об'єкт дійсності, акцентуючи на відхиленні від середньої норми. Вони репрезентують негативну оцінку, пов'язану з діяльністю людини, містять додатково оцінну сему, сповнену глибокої **ненависті, обурення**, напр.: **фиркати, цвіркати, пінитися, рявкати, волати, бризкати, злоститися, сердитися, драгувався, дрочитися кипіти**. Напр.: «...Оксана Оградючка з Лідєю Дмитришин, **фиркали** у дві ніздрі і **цвіркали** слиною крізь зуби» (1, с.18); «**Драгувався**, як гіркий п'яниця, якому не дали випити...» (1, с. 59); «**Ото й злоститься** потайки Василина на невістку мало не з першої днини» (7, с. 12); «Проте вода лише голосно **піниться**, мовби **сердиться** на неї, як, бува, **сердиться** жива людина, і зі злості тільки **бризкає** слиною...» (10, с. 13); «Через те, що людина з нею **дрочиться**» (10, с. 24); «А Дмитрючка на неї **рявкнула**» (11, с.96); «Кінець світу! Рятуйте!!! – несамовито **волала** Софія...»

(11, с. 38); «*Ти дослухай до кінця, а потому будеш **купіти!** – обірвала його Корнелія*» (11, с. 131).

Спектр емоційних інтенцій негативного характеру виформовують такі емоційно-оцінні дієслова, що виражають **гнів, лють, ненависть**, які тісно пов'язані з діалогічною конструкцією, напр.: «**Вертайся! Вертайся, смерде, тобі кажу!**» (2, с.63); «**Чекайте-чекайте, пане Овчул!** – було видно, що барон Василько дратується» (2, с. 107); «**Послухайте, пане Овчул!** – барон Василько не стримався і збився на крик» (2, с. 108); «**Заткайся, Матею, бола би тебе заткала...**» (2, с. 178); «**Отиліє! Спам'ятайся! Хто тебе чіпатиме?** – трусив за плечі, намагаючись привести і себе, і її до тями» (2, с. 557); «**Вставай! Будемо думати, а не голосити**» (2, с. 614); «**Брешеш, курва мама твоя була!**» (2, с. 648); «**Молися, юдо!**» (2, с. 701); «**Не вірите! А ви подивіться! Подивіться!...**» (7, с. 103); «**Заткайся, заткала би тя лиха година!**» (13, с. 56); «**Хрестися перед смертю тобі сказав! Хрестися перший! Хрестися!!!** – заревів Шпанюк» (15, с. 203); «**Ваша честь! Не слухайте! Ця жінка бреше! Бреше!**» (17, с. 154); «**Чекайте!** – майже криком перервав директор» (13, с. 77); «**Усопокійся, жінко!...Усопокійся, тобі кажу!**» (15, с. 95). Як зауважує Л. Білоконенко, «наказовий спосіб недоконаного виду дієслова надає висловленню різкості, забарвлюючись емоціями невдоволення, агресії, гніву, оскільки в його змісті наявний компонент спрямованості на досягнення результату, містить в собі (начальницький тон)» [10, с. 142].

Репрезентантами емоційного стану **горя** є дієслова, дієприслівникові звороти, віддієслівні іменники, поєднані безсполучниковим зв'язком, які створюють ефект емоційної градації із семантикою страждання, напр.: «**Матронка не просилася. Не верещала. Лиш закусила волоссям рот і тихо стогнала після кожного удару, поки безсила її голова не впала на лаву непритомна**» (13, с. 169); «**...кричала і плакала Матронка, б'ючи головою в стіну**» (13, с. 169); «**То вона бралася рвати на собі волосся. То билася кулаками в голову. Намагалася витиснути з грудей ридання**» (7, с. 144); «**Поплакала-послинилася – та й пошкутьільгала до сусідів Чев'юків**» (7, с. 101); «**Матронка**

заломила руки так, що було чути, як хруснули пальці, і *заридала* на всю хату, не стримуючись» (13, с.187); «А далі *плакав* у районному скверіку, *не встидаючись* сліз...» (1, с. 60); «Біда велика може статися... – говорила, ніби *голосила*, *Маринька...*» (7, с. 107); «Хочу, аби розуміли, що то є *смерть*, а вони *флинькати* та *шмаркати* починають, та в сльози, *голосять*, ніби я вже вмерла» (11, с. 230); «Естер говорила *схлинуючи* й знов *тягнула* руки до *Маріїних* колін...» (11, с. 59); «Сказала би *Фрозина* хоч слово комусь *лагідне*, та що її слово, коли *жінки зомлівають* від *плачу...*» (11, с. 92); «Вона вже в думках *обвивала* руками його морозяні *чоботи*, вона вже *обсипала* його словами, як *грішми*, й *зімлівала*, *ридаючи*» (11, с. 23); «Вона майже не *борониться*, тільки *схлинує* від болю й *закриває* руками *лице*» (7, с. 104); «Вона *не схлипувала* і *не шморгала*, сліз *не втирала* і *не розмащувала* – лиш *великі градини* котилися їй по *лиці* і ніяк не могли *зупинитися...*» (13, с.149); «*Ридає* в *занімілу* в *грудях* *тугу*, що не *розрубати* її ні *ножем*, ні *сокирою* не *розколоти*» (7, с.146); «Але не *ридайте* так, якби *учора* мене *поховали*» (11, с. 247); «*Марія*, *трохи поплакавши* і *поворкотівши* під *ніс* *нечутними* словами, *йшла* собі *далі*» (13, с.33); «*Отож Василина*, не *раз* і не *десять зітхнувши* від *жालю* до себе й *зо злості* на *Доцю*, *пішла* по *ворожках* і *знахарях*, як *наказав* їй *Кирило*» (7, с. 12); «*За кого* мені *ще триматися...* – *зітхнула* й *зникла* за ним у *темряві* *кукурудзяного* *коридору*» (7, с.128).

Переживання суб'єктом морального болю, **смуток** і **відчай** авторка метафорично передає в образі вогню чи бурхливої води, напр.: «*Мучить* *Фрозину* всередині *нутра* щось *таке*, ніби там *розіклали* *ватру*. І *пече* той *вогонь* *день відодня*» (11, с. 91); «*Кості* *гріє*, а в *старому* *нутрі* *пече* *вогнем*» (11, с. 145); «*Ще чула*, як *солодкі*, *незнані* *запахні* *соки* *збираються* в *ній* і *течуть* на *дотик* його *руки*, й *каламутья* *щойно* *ясні* й *зрозумілі* *думки*» (11, с.143).

Емоцію **відчаю** репрезентують емотивні дієслова на зразок: «*Увесь* *день* *Доцька* так *банувала* за *тим* *недодивленим* *сном*, що *рибка* *приснилася* їй і *наступної* *ночі*» (7, с. 32); «...*Сара*, *турлюнькаючи* під *грудьми* *найменшого* *Самуїла*, *журилася* *потайки* від *чоловіка...*» (13, с.151); «...*Поки* *нема* *Івана* – *Даруся* *розслабається*, як *розсохла* *груша* на *її* *городі*» (13, с. 81); «*Людина*, *поки*

на землі, мусить **страждати**» (13, с.148); «...він був у Нижній Товарниці й через нього **страждали інші...**» (11, с.12); «– Ну, то чого вас так **мучить** думка про Цвичка?» (13, с. 66); «Бо як тільки вертала додому, тато приходив у сні і **мучив** Дарусю несамовито...» (13, с. 55); «Сидить Фрозина під хатою – й чує, що мусить щось робити, бо серце **тріскає** з муки» (11, с. 92); «– Мамо...– син дивився **винуватими** очима, **повними** сліз, і гладив її плечі й руки...» (11, с. 106); «Таки правду тобі скажу, Петруську, бо **болить** мене дуже та правда. **Пече**» (3, с. 925); «І такий мене холод попід груди **зітнув**» (3, с. 926).

Репрезентуючи негативну емоцію **страху**, М. Матіос часто використовує опис кінетичних та фізіологічних реакцій персонажів тексту, напр.: «І тоді камінні ноги **приростали до землі**, гірке блювотиння **впиралось в горло, спиралось дихання...**» (15, с. 54); «Але нараз **різко відсахнулася**: мертва Маринька **дихає** запахом чоловічого тіла...» (7, с. 170); «І **вклякла перед ним**» (7, с. 17); «**Михайло здригнувся**: Матронка не плакала давно» (13, с. 165); «Федорка **здригнулася** всім тілом, наче від холоду» (2, с. 370); «Але щоразу, коли Даруся **наближається до могилки, душа її також згортається** равликом від страху, що її зараз зустрине мертва – без татового голосу – тиша» (13, с. 52); «...**Дунусеві** чомусь **холонуло** попід грудьми від однієї гадки...» (11, с. 68); «Дунусь **піднімався до гражди – й свіжа, смолиста деревина дрижала** йому в руках: малий **Миколайчик закам'янів** на брамі...» (11, с.74); «У мене **кров застигла**. Я вже відтепер мертва, як надумаю, що нас чекає...» (11, с. 85); «В Юр'яни **дрижали коліна**. Вона **боялася**, що Уласій відкриє зараз двері й Грабові, й Довгополові» (11, с. 11); «У ній **тремтіла** кожна жилка і кровинка...» (13, с. 91); «Але **зомліла** від страху й горя, добре, що черевата була, **списали на тяжбу її млість**» (11, с. 96); «Під такими очима зо страху можна й **обіцятися**, не раз думала Юр'яна, дивлячись услід Довгополові» (11, с. 9); «Тепер я вже не думаю, що саме **страх** перед можливістю відплати **сковував** мене впродовж багатьох років» (5, с. 17); «– Так і скажеш: **ввірвалися** серед ночі з лісу, **вчинили** у хаті погром, **напудили** зброєю, **пограбували і щезли**, як щезники» (13, с. 186); «– Агій на вас, небого, – хочете дитину **перепудити?!**» (13, с. 85); «І навіть **перепудитися** нема коли» (7,

с. 23). У наведених прикладах внутрішній стан персонажів зумовлений загрозою реального чи передбаченого лиха й експлікується неконтрольованими фізіологічними змінами в організмі.

Відзначимо, що художні тексти М. Матіос актуалізують низку дієслівних метафор, які яскраво віддзеркалюють індивідуально-авторську мовну картину світу. Метафоричність «ґрунтується на семантичних процесах, коли форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [136, с. 350].

Слушно зауважує Н. Бойко, «процес перенесення назви з одного предмета на інший, зазвичай, породжує інтенсивно-параметричну семантику, яка реалізує свій семантичний потенціал в емотивно-оцінному та образному складниках значеннєвої структури експресивів. В основі виникнення конотативного емотивно-оцінного образного слова лежить суб'єктивне бачення мовцем певної реалії дійсності, його асоціативне мислення» [13, с. 101].

Мова творів М. Матіос зберігає чимало дієслів-експресивів, які вражають своєю метафоричністю. Напр.: «*Дякувати Богові, що в світ не вивезли, як лиш **всунулися** в наші гори*» (11, с. 8); «**всунулися**», що позначає – прийти; «*А ґрунта **загриміли** до колгоспу*» (11, с. 20); «**загриміти**» у контексті позначає «несподівано потрапити»; «...*вона би **запротоколила** свою душу й нечистому...*» (11, с. 21); «**запротоколити**» – продати, віддати; «*Кириловий тато **втесав** своїй любасці дитинку в сімдесят п'ять років...*» (7, с. 12); «**тесати**» позначає «обробити, вчинити»; «...*Василина Чев'ючка **висунулась** з хати до ворожки, коли надворі було ще темно*» (7, с.32); «**висунулась**» – пішла; «*У той день важка, мов камінь, Михайлова рука вперше **рахувала** Матрончині ребра*» (13, с. 167); «**рахувати**» ребра, у контексті позначає, бити; «...*серце **штормить** десятибально...*» (17, с. 54), «**штормить**» не лише море, а й хвилюється, швидко б'ється серце; «...*в мене нічого не **клеїлося** без тебе*» (17, с. 138); «**клеїтисся**», коли щось не виходить, синонім до «не вдатися»; «...*забобони-заборони-перестороги...вони мені **отруїли** життя...*» (17, с. 82); «**отруїти**» у значенні

зіпсувати; «*Я хотіла **реанімувати** троянди*» (17, с. 89); «**реанімувати**» – рятувати, повертати до життя; «...я спробую **реставрувати** процес суїцидальних спонук» (17, с. 153); «**реставрувати**» – відновити, відтворити; «...москалик, може, ближчим часом **здиміє**» (15, с. 58); «**здиміти**» – щезнути, зникнути; «...каркас стосунків між двома статтями завжди **споруджує і цементує** жінка» (17, с. 18); «**споруджує і цементує**» – означає влаштовувати та оберігати; «...адвокат **катапультувався** зі свого місця» (17, с. 153); «**катапультуватися**» – підхопився з місця; «*Я прокручую ту ніч – і ніби **стираю** найголовніше*» (17, с. 63); у контексті, думки стають плівкою, яку можна **прокрутити і стерти**; «**угробити**» – убити; «...**торпедують** пороги загсів і пологових будинків...» (17, с. 18) «**торпедувати**» – настирно домагатися чогось; «...**партизаню** в своїй голові...» (17, с. 124); «**партизанити**», приховувати свої думки; «...часом **огрівав** її такими словами, що ліпше би **огрів** батогом» (9, с. 34); «**огрівати**» у контексті позначає бити; «*Жінки на кухнях та по магазинах **плодили й поширювали** місцеві плітки*» (8, с. 5); «**плодити**» – народжувати, «**поширювати**» – розповсюджувати; «*Але його там **угроблять** кінськими дозами уколів...*» (8, с. 29).

Привертають увагу локальні дієслова, які надають художньому тексту регіонального колориту, як-от: «*Поки твій тато був на війні, мого тата **закатрупили** черкеси...*» (11, с. 44); «*Кирило добрий за доброго, але міг би **закатрупити** своїми руками кожного...*» (7, с. 14); «...сидів вуйко Дмитро перед своїми убійниками (а що вони його **закатрупили**, Северина не сумнівається ні на хвилину!)» (10, с.20) «**закатрупити**» – закатувати, замордувати, вбити; «*Та великий жсах **прицвяхкував** до землі намертво, що вона ладна отут заpastися...*» (11, с. 147) – прикріплювати, прибивати; «*Відколи ви в нас **запанили**, тут уже ніхто панської голови не має...*» (11, с. 30); «*Ви не думайте, Михайлику злотний, і ти, Матронко срібна... я не радуюся, що Курикову фамілію забрали, але правда мусить колись **запанити** межі людьми*» (13, с. 156) «**запанити**» – запанувати, почати правити, управляти ким-небудь, чим-небудь; «*Він і тоді був би **колінкував** до самого Бога...*» (13, с.168); «*Задля цього нічного стогону він був би **колінкував** із край світу до Дарусиноного – а тепер і його – дому*» (13, с. 92); «*Так вона й*

колінкує, розшматована недоречною жагою і вкоріненим жахом розправи» (7, с. 149) «**колінкувати**» – простояти на колінах; «**Висвинив**, звичайно, кого треба було» (2, с. 335) «**висвинити**» – зганьбити.

Отже, в ідіолекті М. Матіос емотивні дієслова сприяють появі експресії та стилістично забарвлюють контекст. Завдяки своїм виражальним властивостям низка дієслів вражає своєю метафоричністю, які яскраво віддзеркалюють індивідуально-авторську мовну картину світу. Привертають увагу авторські локальні дієслова, які надають художньому тексту регіонального колориту.

3.4. Службові частини мови в контексті категорії емотивності

До засобів експлікації категорії емотивності вналежнюємо службові частини мови, зокрема вигуки і частки, які маркують різноплановий спектр людських емоцій та почуттів. Саме в художньому дискурсі, у текстовій комунікації вони вияскравлюють емоційне ставлення адресанта до побаченого чи почутого у формі нечленованих комунікатів – особливих синтаксичних конструкцій.

Як відомо, нечленовані комунікати – «синтаксичні одиниці, що виражають емоційну, вольову, модально-оцінну та контактну-встановлювальну реакцію мовця на ситуацію але не називають ні характеру цієї реакції, ні учасників самої ситуації» [3, с. 26]. Однак їх вивчають і в аспекті морфологічного рівня мови, витлумачуючи як периферійні конструкції, слова-речення, яким властива «абсолютна неподільність на члени речення» [21, с. 374].

У деяких лінгвістичних працях непоодинокими постають твердження, «що поза контекстом еквіваленти речення у вузькому розумінні не можуть уживатися, бо вони не мають номінативної функції, а виконують тільки комунікативну – не називають певну дійсність, а виражають ствердження або заперечення чого-небудь, дають емоційно-оцінну характеристику, спонукають до дії, подають питання, тому такі вислови поділяють на стверджувальні, заперечні, емоційно-оцінні, спонукальні, питальні» [63, с. 329]. «За значенням їх можна назвати логіко-модальними комунікатами, бо вони передають категорію ствердження, заперечення, питання (логічні), спонукування, емоції, оцінки (модально-емоційні).

За засобами вираження такі конструкції можна назвати неповнозначними комунікатами, бо вони виражаються переважно неповнозначними словами – частками» [127, с. 292].

На переконання С. Шабат-Савки, «у процесі спілкування комуніканти виражають свої емоції, почуття, оцінки за допомогою різних синтаксичних конструкцій, з-поміж яких важливу роль у діалогічному мовленні відіграють нечленовані комунікати. Вони не відповідають певному реченнєвому зразку, не членуються, проте слугують адекватними засобами реалізації авторських інтенцій» [159, с. 263].

Беручи до уваги те, яку функцію виконують нечленовані комунікати, вони як реченнєві еквіваленти здатні передавати модально-логічні категорії: ствердження, заперечення, питання, спонукання, емоційність та оцінку.

Часто нечленовані комунікати відображають територіальне місцеве мовлення, а тому цілком погоджуємося з думкою С. Шабат-Савки про те, що «національний колорит виявляється в побудові фрази, в актуальному членуванні змісту висловленого, у вживанні специфічних синтаксичних конструкцій, нечленованих комунікатів, обірваних, парцельованих структур, етикетних та вигуківих фразем, що відображають певний психоемоційний стан мовця» [158, с. 331]. Безперечно, емоції дуже тісно пов'язані з мовною особистістю, мовцем як носієм різноманітних інтенцій.

Стверджувальні нечленовані комунікати, зафіксовані у мовотворчості М. Матіос, можуть набувати різних семантико-експресивних відтінків, залежно від ситуації та від того, з якого метою його використовує мовець. Вони можуть виражати емоцію **здивування**, напр.: «– *Із Коляєм?! – подив сина був такий непідробний, що він устав зі стільця й знову сів. – Так... з Коляєм...*» (11, с. 166); – «*Як це? – знову сперло дух, що годі було дихнути. – Так...*» (7, с. 70); **докір** вербалізують такі комунікати, напр.: «– *Ага! Згадав про тата. Знайшов час кинути навздогін добрим словом...*» (1, с. 17); «*Я вам кажу всю правду. – Ага! – нібито зрадив офіцер, відводячи їй від очей руку*» (13, с.175).

Часто письменниця використовує у розмовному мовленні стверджувальний

комунікат «так-так», який уточнює те, що насправді відчуває персонаж у момент мовлення, репрезентує емоцію **гніву**: «...зачув Дмитро вперше, як заворушилася в грудях холодна гадина неприязні до світлого Таниного волосся. **Так-так**, не до самої Тані, а лише до її волосся» (11, с. 211); «**Так-так**. Кейван почув, як у ньому знову прокидається приспана злість» (7, с. 161).

Стверджувальна одиниця «так-то так», виражає часткову згоду чи заперечення чогось із співрозмовником, як-от: «*І так воно ся злучило... – **Так то так**, але правдивий Довбуш мав не одну любку...*» (13, с. 180); «**Так-то так**. Свої фуки кожен чоловік має. Проте надокучливий хробак сьогодні точить батькове серце» (7, с. 82); «**Так що от так-то**, гер Вагнер... – думаючи про щось своє, каже Москаленко...» (2, с. 479).

Інтонаційно подовжена структура «та-а-а-ак» виражає не тільки ствердження, а й ставлення до почутого, напр.: «**Та-а-а-ак...**–протягнув Дідушенко, ніби випустив пару кілець від цигарки» (13, с. 165); «– **Та-а-ак...** – Дідушенко на цей раз говорив якось підозріло повільно, спокійно, не матюкаючись» (13, с. 165).

До стверджувальних комунікатів зараховуємо емоційний вигук «ая-ая, ая, ая» виражає ствердження або сумнів, напр.: «– **Ая-ая**, Марійо... що не сповідалася – то не сповідалася...» (13, с. 54); «– **Ая, ая**, – відповідала, всміхаючись, молодиця, – а ми подеколи дивуємося, що деяким таздиням також густо тої справи багнеться» (11, с. 161).

Стверджуваний комунікат «отак» вживається для підтвердження сказаного, та експлікує емоцію **обурення**, як-от: «Ви знаєте, що я член райкому і не потерплю, щоб член бюро райкому розводив у своїй школі такий бардак. **Отак!** – і гепнув кулаком по директоровому столі» (13, с. 51); «Ти здурів, брате чи маковиння напився? Це поле належить мені? – Як?! – **Отак**. Я документ маю» (7, с. 55); «– Як так? – **Отак...**Нащо воно тобі треба?» (7, с. 144).

Заперечні нечленовані комунікати виражають пряме заперечення на поставлене запитання, реалізують семантику незгоди з висловленням адресанта, його дії та вчинки. Здебільшого це заперечне слово «ні», яке може набувати різних модально-експресивних відтінків, напр.: «– Ти не один, що хотів нам

помогти. – **Ні**, – зітхнув Михайло...» (13, с. 179); «**Ні**, – випрямляється Березівчук і відповідає більш твердо і вельми упевнено: – Не розумію. **Ні**» (2, с. 216); «**Ні-і-і...** Якщо я вдамся у спогади і далі, то це до добра не приведе» (16, с. 123); «**Ні! Ні! Ні!** – того не може бути! Це не з ним» (2, с. 164).

Змістове та емоційне заперечення в мовленні персонажів спостерігаємо за допомогою відповідного підсилення «ні-ні», напр.: «**Ні-ні**, жоден сатана не має такої сили, як прості люди у час заздрості, ненависті і помсти...» (13, с. 71); «**Ні-ні...** – перестаю плакати, лише шморгаю у рушник і витираю руками сльози» (14, с.176). Експресія заперечення репрезентується шляхом поєднання «ні» з часткою «та», яка підсилює заперечувальний зміст, напр.: «А що – не треба було? – **Та ні**, треба, –задоволено засміявся барон» (2, с. 111); «Сварились?– **Та ні**. Яка тепер сварка...» (2, с. 347); «–**Та ні**. – Він знову доливає декілька сліз вина, і мені здається, що вони парують» (14, с. 174).

Широкий спектр емоційно-оцінних значень відображено в заперечних комунікатах з вигуками, напр.: «– А тепер панську голову масиш... – **Ой ні...**» (11, с. 30); «Та гріха він не мав. **О, ні**. Гріха він не мав» (11, с. 192); «– **Е-е-е, ні...** Міцва по-нашому – це добра справа» (7, с. 48); «**Е, ні-і-і...** Серце уміє розпізнавати, що є любов, а що пустоти» (17, с. 86).

У художньому дискурсі М. Матіос трапляються заперечні слова, за допомогою яких авторка не погоджується з міркуваннями, висловленням раніше, напр.: «Вона якраз була в виходку, коли почула стрільбу, та так там і пересиділа до ночі, поки не втекла в ліс. **Але ні!** Хто її може знати зі сторонського люду?» (11, с. 150); «Я хотіла реанімувати троянди. **Ні. Не так**. Я хотіла реанімувати любов...» (17, с. 89); «Все одно би робила, як зробила. **Ні! Не так!** Любувала би була Кирила більше» (7, с.137).

Для мовлення буковинців характерною постає заперечна діалектна частка «ба», яку вживають для заперечення, напр.: «**Ба**, як тебе, зморену чеканням потягнуло на філософію» (16, с. 129); «Було душно і млосно...**Та ба**. А й справді? Пощо тепер слова?» (16, с. 50); «Рада би...**та ба!**» (13, с. 75); «**Та ба...** Страждання невичерпні, поки в людині жевріє життя» (17, с. 13).

Категорію емотивності вербалізують **питальні нечленовані комунікати**. До прикладу, стверджувальними питальними комунікатами можуть виражати **радість**, як-от: «*Та я й без дзеркала парубок – що треба. Правда?*» (11, с.102); «*Вони це також знають, а тому тепер більш безпечні. Так?*» (11, с. 133); **здивування**, напр.: «*– Ти прийшла мене просити за Уласія. Так?*» (11, с. 28); «*Ви його остатки знайшли в четвер напередодні Великодня. Так?*» (7, с. 64).

У художньому дискурсі М. Матіос зафіксовано питальні комунікати, виражені питальними займенниками «хто, що», які мають експресивно-уточнювальний відтінок питання. Наприклад, за допомогою того чи того питального комуніката, в певних мовленнєвих ситуаціях мовець передає різні почуття **страх**, напр.: «*– Що? – запитала всіх разом і всі разом сплакали...*» (11, с.15); «*– Але хто може посвідчити, коли наступила його смерть? Хто?*» (11, с. 64); **обурення**, напр.: «*Що? Вона плаче? Чого вона плаче, оця закривавлена жінка?*» (11, с. 34); «*Хто?! – Гаврило кидається з кулаками до Петруні і б'є її в голову, в плечі, в груди*» (7, с. 104).

У текстах письменниці зафіксовано й **спонукальні нечленовані комунікати**, які містять певне спонукання – заклик до дії, прохання, наказ та ін. За допомогою таких комунікатів, письменниця відтворює емоційну реакцію мовця на певну ситуацію, яка втілюється у відповідній інтонації, як-от: «*– А-ну, будь тихо...*» (11, с. 27); «*– А-ну, дивися, верстак мого діда – Сава*» (11, с. 227); «*Ану-ко, зроби з ними ряд!*» (15, с. 44); «*– А-ну-ко сиди й слухай, що кажуть тато! – притиснув рукою синове плече*» (7, с. 29); «*– А-ну-ко розкажіть мені, люба Бетті, про ті карапчівські бали...*» (2, с. 393).

Вигукову конструкцію «агов» уживають для привернення уваги, пор.: «*Агов!!! Стань, дівко! Хто звідки знає, що треба шукати тебе?*» (11, с. 153); «*Агов! Де тота гойданка, що розгойдала-розкалатала серце, як дзвін...*» (7, с. 132).

Найчисельнішу групу у художньому дискурсі М. Матіос складають **емоційно-оцінні нечленовані комунікати**, які передають позитивну або негативну реакцію мовця на те, що відбувається чи говориться. Здебільшого

емоційні нечленовані комунікати виражені вигуками, які за своєю лінгвістичною будовою слугують виразниками афектів, емоцій та волевиявлень. Слушно зауважує Л. Мацько, «уміле використання вигуків у тематичному контексті і у відповідній ситуації урізноманітнює мовлення, робить його емоційно-насиченим і виразним, барвистим, надає йому щирості й безпосередньо живого спілкування» [101, с. 20]. Речення, оформлені за допомогою вигуків, відрізняються високою емоційністю, експресивністю, що визначає їхнє активне функціонування у мовотворчості М. Матіос. Серед вигукових емоційно-оцінних комунікатів, вжитих у текстах письменниці, виокремлюємо ті, які виражають:

- певні негативні відтінки **невдоволення, обурення, докору**, як-от: «– **Агій** на вас, небого, – хочете дитину перепудити» (13, с. 85); «– **Агій**, зіприся чоловіче!» (2, с.295); «– **Агій** на цих дурних людей, що з розумного дурного роблять, – і спльовував раз по раз під ноги» (13, с. 67); «– **Агій**, на біду, молодице, – невдоволено спинив її Михайло» (13, с. 153); «– **Агій** на тебе, молодице, де ти, в холери ділася, що дитина з плачу вмліває?!» (13, с. 121);

«...**Ой** прикидалася молодиця... **Ой** грала вар'ята» (11, с. 97); «**Ой**, кумо, буду міліцію кликати» (13, с. 94); «**Ой**, злосна Юр'яна...» (7, с. 21); «**Ой**, зроблю, абись не думав, що я така добра» (15, с. 37);

«– **О!** І ти разом із ними, Катерино, – розгнівано підвела голову на жінку, що якраз виходила з пошти» (11, с. 202); «**Ох**, і упівся той Селятин йому в печінку сьогодні!» (2, с. 94); «**Ох**, Івана-Іване...Якась твоя правда така як кривда» (1, с. 81);

«– А ви чули, кому він збирається ними гріб обкладати?! Якби ж то тазді якому, а то ... **тьфу**» (13, с. 54); «**Тю**, та ти ніколи не була в моді, окрім останнього року» (16, с. 126);

«– **Ей...** – люто махав рукою на те Йордакій, але обривав суперечку» (2, с. 67); «**Мей-мей...** дивися, який ти мудрий, Іване, в труні...» (1, с. 86);

- почуття здивування, зауваження, застереження: «**Ади**, солодка Даруся знов купатися йде» (13, с. 34); «**Ади**, цей Петрюк, що коло кузні жиє, ви думаєте Петрюків син?» (13, с. 183); «**Ади**, дотепер не дав ради тим солонцям, бо

джерела б'ють то тут, то там...» (3, с. 64) – вступає в синонімічні відношення з літературними словами «дивись», «бачиш»;

- почуття тривоги, застереження: «**Ой**, невольно... біда може бути велика» (7, с. 107); «**Ой**, чує моє серце, це нам так не минеться» (13, с. 116); «– **Ой**, хлопче, з малого казала тобі: женячка – гірше...» (11, с. 102); «– **Ой**, дитинко...тяжко, а не гарно» (15, с. 78); «– **Ой**, де би наша біда від нас ся поділа!» (15, с. 173); «**Йой**, кажуть, то не є на добре – обгонити похорон» (11, с. 240); «**Йой**, не зав'язуйте хату у високосний рік!» (11, с. 248);

- почуття жалю, туги, співчуття, розпачу передають вигуки: «**Ой**, кумо, відей нема на світі такої сили, що могла би вас підмінити» (13, с. 94); «**Ой**, Боже-Боже...– знову заголосила Гнатючка» (2, с. 499); «**Ой**, що ті москалі лиха межі людьми наробили, най Бог боронить!» (11, с. 207); «**Ой**, Господи праведний... Як не розірвалося їй серце?» (7, с. 21); «**Ой**, нуждечко моя гірка...за що на нас таке горе?» (7, с.42); «– **Ой-йой-йой**... дитинко моя солодка, розлуко моя велика, розлуко моя вічна, цвіте мій опалий, земляця чорна забере мене від тебе...» (16, с. 179);

«– **Ого-о-о**, це не діло... **О-о-ох**, маю гризоту чорну...» (11, с.76); «**Ох-хо-хо-хох**... – зітхнула після останньої крапки» (14, с. 99); «**Ох**, кумко-любко, Васютко злотна... Життя – то трояка ружа, казала колись моя свекруха, дай їй Царство небесне» (13, с. 208); «**Ох**...– глибоко зітхнув чоловік...» (2, с. 434); «**Ох-ох-ох**... коли би міг тепер обернутися в домовині...» (1, с. 55); «**Ого-о-о**...Відіграв своє Фіцик, уже верба виросла йому в головах» (11, с. 227); «– **О**, любі, – зітхнув Василь смерть приходить від Бога, ото ж вона завжди до часу» (7, с. 76); «– **О!** Це щось таке – що не до вповідання, мамочко!» (2, с. 78).

Локальними особливостями наділені вигуки «йой, і-і-і-й», які теж зараховуємо до цієї групи: «– **Йой**, Іване... Іване... не треба було тобі це робити ... **йой** ... не треба було» (13, с. 77); «– **Йой**, мамко... вставайте, мамко... діти за вами плачуть» (11, с. 78); «**Йой**, Доцько-Доцько! Якби ти знала, чого не знаєш...» (7, с. 22); «**I-i-i-й**, нуждочко моя велика! Кінець світу! Рятуйте!!! – несамовито волала Софія...» (11, с. 38); «**I-i-i-i**... чи то за гріх при такому життю тяжко?»

(11, с. 237); «**I-i-i**, Боже... Кажу тобі, що все стрімголов пішло, але що то нарікати» (11, с. 243);

- почуття **радості, захоплення** вербалізують такі комунікати: «**О... Файно було!**» (7, с. 36); «**О**, яке гарне дитя!» (13, с. 156); «**О**, ваша милість... Будьте такі ласкаві...я лише можу показати» (7, с. 39); «**О**, який то був багатий весільний убір молодого Йордакія...» (2, с. 72); «**О**, так, її Гуцулик – що треба!» (2, с. 379); «**I, о**, чудо: Цвичок відмовився від звичних своїх мандрів» (13, с. 69); «**Йой**, люди, тримайте мене: Бетті кличе Федору на данці-бал!» (2, с. 393); «**Йой**, тримайте паню, бо може надсадитися від сміху та надірвати череву!» (15, с. 201); «**Ох-х-х**, дитино моя солодка, доля би тебе добра впізнала...» (2, с. 636); «**Ох**, як же можна любити, коли любиш...» (17, с. 62); «**Ох**, який же солодким, винахідливим, незбагненим і казна-яким стає мій чоловік...» (14, с. 252).

До цієї групи належать, вигуківі звертання до найвищих субстанцій: «**Боже праведний!** Билися і паплюжилися одурілі від любові молодиці через одного і того ж чужого чоловіка...» (2, с. 59); «– **Боже**, яка ти маленька проти мене!» (11, с. 102); «**Боже**, яка пишна була Анна!» (11, с. 190).

Для підсилення сказаного авторка застосовує звуконаслідувальні вигуки, створюючи таким чином відповідну емоційну «рамку», як-от: «– **E-e-e**, не скажіть...– дивилася на Танасія Марія, витираючи піт з чола і поправляючи молоду пазуху» (13, с. 158); «**E-e-e... що говорити – слабе на голову – воно і є слабе**» (13, с. 82); «– **E-e-e**, кумко-душко...Та то би нічого, якби вродився хлопець» (13, с. 118); «– Ну, то приходи, любий Іванку, у вівторок. – **E-e-e**, ні, вівторок – напасний день» (13, с. 40); «**О-о-о...не тільки люди, але й сатана нервує, коли комусь добре трохи довше, ніж собі планує сатана**» (13, с. 95); «**О-о-о**, ти не бійся... Я відомщу, якщо доведеться...» (7, с. 34); «– **О-о-о**, жінко...» (7, с. 49); «**О-о-о-о!** – протяжно вигукнув провідник, коли Петрусько Вівчар розклав на столі пачку чорно-білих бофонів» (2, с. 684); «**О-о-о... Ніхто не чує її розпачу і не біжить на поміч**» (15, с. 207); «**Най люде густіше, кумко, ходять поза Йорчиху – звідти усе так добре видно, що а-а-але де тобі!...**» (13, с. 48); «**Газдувати маєш із чим, ал-л-ле де тобі!**» (7, с. 28); «**А-а-а... То так і скажіть, що Ви сердиті на**

нього з вечора!» (14, с. 252).

У мовотворчості М. Матіос фіксуємо **етикетні нечленовані комунікати**, які реалізують інтенцію поваги до співрозмовника. Дослідження емотивності художнього дискурсу письменниці показало, що одним із найхарактерніших ознак ідіостилю авторки є використання форм мовного етикету для вербалізації метакомунікативних інтенцій привітання, побажання, прощання.

Описуючи духовну сферу буковинського населення авторка застосовує найпоширеніші компоненти привітання притаманні гуцульським говіркам, напр.: «– **Слава Йсу! – Навіки слава Богу**» (13, с. 17); «– **Щастя-здоров'я, із святим Василієм! Христос народився!**» (11, с. 10).

Не можна залишити поза увагою конструкції-апелятиви до найвищих субстанцій, які увиразнюють інтенцію мовця, установлюючи, доброзичливу атмосферу комунікації: «– **Боже помагай! – Дякую. Боже, і вам помагай!**» (7, с. 116); «– **Боже помагай, домнуде Мігаю! – Дякую за слово добре!**» (13, с. 140). На нашу думку, такі форми мовного етикету, створюють добродушний настрій, надають мові творів невимушеності, колориту простоти, фамільярності, передають дух живої народної мови українського населення.

Як засвідчує обстежений матеріал, доброзичливе ставлення до співрозмовника, побажання йому доброго здоров'я, належить нечленованим комунікатам на зразок: «– **Доброго здоров'я, пане Василько!**» (2, с. 63); «**Доброго здоров'я, дорогий татусю!**» (11, с. 205); «**Будь мені здорова!**» (11, с. 97); «**Будь здоровий, татку**» (11, с. 206); «Але, коли гість непевно прощався «**бувайте здорові!**», Дмитрик, зібравши всі свої сили, відповідав ледь чутним голосом завжди однаково: **Приходьте здорові... Дмитрик буде чекати**» (7, с. 21); «**Доброго здоров'я, пане-товаришу директоре!**» (13, с. 76).

Нечленовані комунікати слугують важливим засобом вираження експресивності у розмовному мовленні персонажів. Безперечно, будь-які комунікати, виражені службовими частинами мови чи вигуками, за своєю лінгвістичною природою здатні реалізувати різноманітні змістові відтінки, реакції мовця на ту чи ту ситуацію. Мовленнєва експресія відображає індивідуально-

авторське емоційне сприйняття світу, змалювання навколишньої дійсності крізь призму художнього слова, детермінована лінгвокультурою народу.

Висновки до розділу 3

Реалізація морфологічного аспекту категорії емотивності в мовотворчості М. Матіос відбувається за допомогою таких засобів, як: афіксація іменника, адже саме іменник відображає різні компоненти емоційної ситуації. З опертям на ключову номінацію іменника письменниця передає своє уявлення про емоційний внутрішній простір особистості за допомогою морфологічних маркерів, які виражають людські емоції, репрезентують суб'єктивність та експресивність мовлення. До таких засобів належать іменники, у структурі яких наявні спеціальні афікси, зокрема демінутивно-мейоративні суфікси, що реалізують семантику позитивного емоційно-оцінного плану і передають значення зменшеності, слугують носіями категорії емотивності (*любчик, дідик, мамка, вдовичка, донцю, словечка, вушко, серденько, гадючення*); аугментативно-пейоративні суфікси, що передають семантику негативного емоційно-оцінного плану і вербалізують значення згрубілості, беруть участь в емотивному оцінюванні людей або предметів, взаємодіючи з твірною основою (*дівчинище, градиську, дідуган*).

Зафіксовано, що ефективним засобом увиразнення інтенцій мовця слугують назви людей, які у своїй структурі обов'язково містять образний компонент. Такі лексеми набувають позитивного значення (*ластів'ятко, голуб'ятко, зозулька*). Авторка застосовує суфікси у звертаннях та власних іменах, таким чином відтворює прихильне ставлення персонажів до адресата мовлення (*Гафійко-любко, Марушко, Петрусько, Уласійку, гуцулику, кумко-душко*). Високий рівень експресивності передають суфіксів, які за своєю природною валентністю виражають зовсім інший змістовий план (*трунвоча, смертечка, нуждечка, воріженьки, могилка*)

Дослідження мовотворчості Марії Матіос показало, що емотивні одиниці, виражені за допомогою прикметників, переважають, оскільки саме ця частина мови не тільки називає, а й виражає позитивну або негативну оцінку, увиразнює

діапазон емоцій. Емоційно забарвлені прикметники в мовотворчості письменниці використані передусім для мовного вираження суб'єктивної оцінки персонажами один одного, а також для увиразнення певних рис характеру, їхньої зовнішності, поведінки. Вони репрезентують емоційно-оцінні регістри позитивного (здивування, радість, щастя, задоволення) та негативного (страх, неспокій, тривога, відчай, смуток, горе, гнів, обурення, докір, огида, сором) спектру.

Спостережено, що в мовотворчості Марії Матіос переважають емотивні одиниці, виражені за допомогою прикметників, що відображають колірну гаму, містять метафоричні ознаки зображального характеру (*чорна помста, чорну і свіжу тугу, червоні іскри, побіліле зі страху, білими губами, біла, як туман, жовтими пальцями*). Відзначаються своєю оригінальністю та емоційною образністю, індивідуальним змістовим наповненням ті прикметники, що вжиті в переносному значенні (*темний бунт крові, гострий нестерпний ніж, розжарений мозок, підленька думка, пекельного спогаду, смертельна коса*).

До емотивних дієслів уналежнюємо: 1) дієслова, що експлікують зовнішній прояв емоцій (невербальні компоненти), напр.: (*хлипати, шморгати, фиркати*); 2) дієслова, які передають емотивне ставлення людини й описують характер поведінки з кимось (*плюнув би в очі, умертвляв черкеса*); 3) дієслова, які позначають емоційний стан, зображають психічне самопочуття об'єкта (*лютити, тішитися*); 4) дієслова, що відображають психічні стани і потребують певних зусиль (*дуже побивалася*); 5) дієслова, які позначають поведінку, виражають перебування особи у психічному стані, що супроводжується певною сукупністю дій і вчинків, манерою поведінки (*тремтіла по-зłodійськи*).

Посутнім компонентом конотації в дієсловах є метафора, яка передає емоцію та оцінку, породжену інтенсивно-параметричним складником, що сприяє виникненню експресії та стилістично збагачує контекст (*всунулися в гори, серце штормить, плодили й поширювали плітки*).

Уміле використання письменницею нечленованих комунікатів, що виражені здебільшого вигуками, дає змогу мовцеві адекватно репрезентувати свої інтенції. Будь-які комунікати як реченнєві еквіваленти передають модально-логічні

категорії: ствердження, заперечення, питання, спонукання, емоційність та оцінку. За своєю лінгвістичною природою вони реалізують різноманітні змістові відтінки, реакції мовця на ту чи ту ситуацію.

Основні положення третього розділу апробовано в публікаціях авторки: [71, 72, 74, 75, 77].

РОЗДІЛ 4

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ У ВИРАЗНЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

4.1. Питальні речення – маркери експлікації емотивності

Попри значні напрацювання лінгвоукраїністики в галузі емотивності систематизація засобів мовної репрезентації емоційних концептів є досить важливою, оскільки емотивність як лінгвістична категорія слугує виявом суб'єктивного ставлення людини до світу. На думку мовознавців, синтаксичний рівень найяскравіше передає емоційне вираження висловлювання. Категорія емотивності передбачає використання мовних засобів усіх рівнів, проте значний відсоток сучасних мовознавчих студій зосереджений на цій проблемі з погляду емотивного синтаксису.

Емотивність як лінгвістична категорія виражає становлення суб'єкта до явища позамовної дійсності, передає переживання мовця, емоційний стан або психологічне ставлення до людини чи явища, події. Емоції народжуються в процесі відтворення реалій у свідомості людини, а далі вербалізуються в її фізичній або мовленнєвій діяльності.

За влучним твердженням С. Шабат-Савки, «емотивність тісно пов'язана із системою мовних засобів, які за своєю лінгвістичною природою можуть відображати почуття, настрої, душевні переживання людини, що увиразнює передусім зв'язок емотивності з модальністю як визначальною синтаксичною категорією». Важливо зазначити, що в межах поданого визначення науковиця зауважує, що «ті або ті синтаксичні одиниці експресивізуються і передають психоемоційний стан людини, яскраво вербалізуючи авторський задум» [162, с. 87]. Емотивні синтаксичні засоби мають сугестивний потенціал, впливають на кого-небудь, викликають певні уявлення, переживання, створюючи таким чином емотивний зміст.

При творенні художнього тексту автор використовує різнорівневі мовні засоби, з-поміж яких надзвичайно важливим є синтаксичний рівень. Як зауважує

Н. Гуйванюк, «експресивність синтаксичних одиниць пов'язана з наповненням нормально-семантичної структури речень різної будови новим комунікативним змістом авторського Я через систему образних асоціацій і схем, що відображають нуртування думок і почуттів, створюючи особливу мовну експресію» [36, с. 274].

І. Паров'як вважає, що «категорія емотивності, спрямована на створення емоційного тла художнього твору і обумовлює емоційний вплив на читача, шляхом експресивного вираження автором через використання розмаїтих стилістичних прийомів та засобів експресивного синтаксису» [109, с. 224].

У художньому дискурсі розлогий функційний потенціал реалізують питальні речення. Функція емоційних запитань, на думку мовознавиці С. Шабат-Савки, полягає «не в передаванні запиту інформації, а у вираженні емоційної реакції мовця на звернений його увагою певний фрагмент дійсності. Такі запитання не є «інформативними», оскільки їх ставлять не для того, щоб адресат визначив своє ставлення до повідомлюваного в запитанні. Навпаки, «інформатором» у такому разі є сам «мовець», тому що повідомляє адресатові або свою категоричну думку про щось, або емоційну реакцію щодо якогось факту» [160, с. 195].

За нашими спостереженнями, питальні висловлення більш емоційно навантажені, створюють діалогічність спілкування, знижують категоричність, допомагають авторові інтенсивніше представити людські емоції та почуття, яскравіше передати емоційний баланс чи дисбаланс між тими хто, спілкується.

Безумовно, М. Матіос створює власний індивідуальний підхід, який відображає авторську мовну свідомість, специфіку мовної поведінки, формує ідіостиль. Лейтмотивом творчого акту мисткині бачиться проблема цінності людини, якою вона постає у всесвіті безмежних можливостей. Заглиблюючись у кризові ситуації своїх персонажів, авторка ніби розкошує у психічних та філософських нетрях людських душ. Тож у мовотворчості М. Матіос представлено інтелектуальні, моральні, вольові, емоційні риси персонажів.

У художньому дискурсі письменниці відчутне домінування спектру емоційних інтенцій негативного характеру, що виформовують такі емоційно-оцінні реєстри, як **горе, туга, розпач, тривога, страх, розчарування, гнів,**

докір, обурення, ненависть, відраза, огида, іронія. Одним із визначальних емоційно-оцінних реєстрів у мовотворчості М. Матіос є запитання зі значенням **докору**, напр.: «—*Ти хочеш, щоб він тебе вбив, як прийде? Він уже в дорозі, він уже близько від тебе. Хіба ти не чуєш?*» (7, с. 108); «*Ви не пам'ятаєте, як Аннина мама рвала на собі волосся коло мертвої доньки, а той двоногий пес плював на неї й обзивав її сукою?*» (11, с. 125); «*Ви не знаєте, що церкви наші позабивані навхрест дошками, а ті, що відкриті, – по-якому там читають молитви? А де наші панотці, ви також забули?*» (11, с. 125); «— *Якщо ці звірі таке зробили з Богом – що вони робитимуть з людьми, нелюди?*» (2, с. 512); «*А моїх дітей хто врятує, іроде ти поганецький?*» (2, с. 750); «*Ти колись бодай раз був злодієм? Ти знаєш, як це – ходити з думкою, що ти злодій?*» (17, с. 138).

Деякі питальні речення можуть передавати «дифузний характер інтенцій, експлікують дві чи більше ілокуції» [160, с. 193]. Напр.:

- запитання-докір з відтінком **обурення**, як-от: «—*Ти сліпа, що невістка нидіє на очах, а слова не скаже?*» (7, с. 10); «— *То де на землі справедливість, коли мене ріжуть без ножа?*» (2, с. 47); «— *Ти що, слаба на голову, Зою?! Кому ти радиши терпіти? Задля чого? Може б, вона ще й домовину замовила собі у тридцять п'ять?*» (14, с. 161);

- запитання-обурення з відтінком **осуду**, напр.: «— *А вам, Варварко, не встидно ночами до кума Петра ходити, коли під боком чоловік є?*» (13, с. 88); «*Навіщо, мерзотнику ти такий? Навіщо?!*» (17, с.138);

- запитання-докір із відтінком **зауваження**, як-от: «— *Нащо ти кричиш на нього? Він добре чує. Не видиш, що він перепуджений?*» (7, с. 49); «*Як не Коляй, то хтось інший усе одно накинув би мотуз на шию тій учительці, бо вона, замість рахувати, вчила наших дітей, що Бога нема й нема України. Ви забули?!*» (11, с. 125).

Звідси виходить, що емоційні питання зі значенням докору є важливими компонентами у формуванні мовленнєвих ситуацій, можуть використовуватися як засіб впливу на діяльнісну поведінку людини. Адже докір є словесною реакцією адресанта на будь-який учинок адресата, який мовець оцінює як негативний.

Нанизування питальних структур слугує важливим маркером передачі емоції **гніву, агресії** напр.: «*–Ти чьо, здурел? Мальчонка! Житть надоело?*» (2, с. 762); «*Але скажи мені, нащо петиції цісареві писати? Щоб лютити його?*» (2, с. 67). На нашу думку, негативні реакції характеризують особливий стан мовця, при якому він перебуває на межі психоемоційного напруження.

Негативні емоції – це відчуття, які викликають негативну реакцію людини, призводять до підвищення тону спілкування, неадекватної реакції на почуту інформацію. Безперечно, одиниці мови слугують спонукальним механізмом породження мовного конфлікту, однак варто виокремити синтаксичні одиниці – «структури, яких свідомо або спонтанно обирають мовці задля реалізації своєї конфліктної комунікативної мети та які активно впливають на спілкування сторін і механізми розгортання суперечки» [10, с. 146].

До синтаксичних репрезентантів конфлікту вналежнюємо повтори, які природно підсилюють емоції. Н. Цинтар переконана, що «повтори підсилюють емотивно-сміслову тональність прозового тексту і позначаються засобами прямої лексико-семантичної номінації. Повтори свідчать про значну напругу емоційного стану персонажа» [149, с. 152]. Напр.: «*– Ну, чого ти плачеш і мовчиш? Ти по-людськи не могла прийти? – По-людськи? А я що прийшла по-свинськи?*» (11, с. 28); «*– Що тобі у нас треба, гадюко?! – Як що треба? – аж сперло їй у горлі. – Як то що треба?*» (13, с. 49). Повтор дає змогу розгорнути конфліктну тему та слугує засобом більшої сили напруги в описі конфліктного образу мовця, емоційне наростання провокує нові смислові акценти, що з'являються в мові персонажів.

На думку Н. Кондратенко, «фігури експресивного синтаксису передусім ґрунтуються на різноманітних повторах лексичних і граматичних одиниць. Специфікою повтору як прийому експресивного синтаксису вважаємо його синкретичність: з одного боку, повтор репрезентує тотожні лексичні або граматичні мовні одиниці, а з іншого – утворює своєрідний ритмічний малюнок і внутрішню симетрію тексту» [88, с. 316]. Нагромадження питальних речень указує на постійну напругу, внутрішню боротьбу мовця. Напр.:

- «– Трапилось щось драматичне? – Драматичне?! – заводиться Нікі.
– Драматичне? Підле трапалося, Джетті. Підле» (2, с. 314);
- «– Домнуле Потеску! – Шелльгори відчуває, що його вперше бракує слів.
– Що відбувається в місті?!
– А що відбувається в місті? Гасимо пожежі. І наводимо порядок.
– Я вас питаю, що за погроми відбуваються у місті?» (2, с. 555).

У таких конфліктах емоційне наростання відбувається поступово, поступово збільшується сила емоцій, що провокує ефект наростання напруженості висловлення спричиняє інтонаційне посилення, які додатково репрезентуються низкою питальних речень.

Питання-перепити використовують мовці для додаткового пояснення. Конфліктну спрямованість має перепитування, за допомогою якого переформовується думка адресанта, коли співрозмовник не розуміє. Речення такого типу свідчить про бажання адресата подумати над побаченим чи почутим, відтермінувати відповідь, дібрати потрібну фразу або уникнути подальшої комунікації, напр.: «*Лиш кажи правду, гадюко, бо як збрешеш – тут тобі й смерть настане! Де було те бильце? – Як де було?!*» (13, с. 15); «– *Що за маразм? Що це за маразм? – майже кричить, не в силі стримувати роздратування*» (2, с. 823). Такі речення слугують сигналами конфліктності в художньому дискурсі М. Матіос, таким чином авторка не тільки підкреслює емоції персонажів, а й безпосередньо впливає на динаміку та розв'язання конфліктної ситуації.

Зауважимо, що спалах неконтрольованого гніву передають питальні висловлення, «які виражають посилену емоційну діяльність мовця, його переживання і супроводжуються відтінками невдоволення, гніву щодо тих явищ і подій, що вплинули на самого суб'єкта мовлення» [160, с. 198]. Важливими маркерами передачі **агресії, гніву** слугують питально-окличні речення, які підсилюють емоційну насагу тексту і зумовлюють його суб'єктність та апелятивну спрямованість, описуючи емоцію **обурення**, напр.: «*Це бандерівське кодло підстрелило нашого уповноваженого ... а ти мені цю курву кажеш узяти з собою у машину?!*» (11, с. 32); «– *Ти?! І ти, Довгопол?! Мені показуєш брати в*

машину разом з тобою цю блядь?!» (11, с. 33); *«Та але на вас бола не впала, кумо, то чого ви так печетеся?!»* (13, с. 94); *«– А ви що, любко-душко, хотіли їм свічку світити, чи показувати, коли ся діти роблять?!»* (13, с. 118); *«Вона, що мала посеред села заголити черево, щоб усраний-урваний знав, що вони дитину собі нарешті зробили?!»* (13, с. 119); *«...що вони нам можуть зробити доброго, коли самі мало не голими сраками світять?!»* (13, с. 140); *«Що ти таке собі надумала, пес би йому губи лизав, що Маєра через тебе леда шляк не трафив?!»* (15, с. 32). Уживані письменницею питально-окличні конструкції сприяють комунікації, стимулюють увагу читача, підсилюють категоричність експресивного твердження.

Як бачимо, у мовотворчості письменниці ефективним маркером репрезентації емоції гніву, роздратування слугують питально-окличні речення, вони стають компонентами розмовно-побутових, соціальних сцен, зокрема сварок, напр.: *«– Не знати, якої чуми ви тут собі нічкуєте, Василюк, як коло вашої хати вже крутиться вогонь?!»* (7, с. 34); *«То подумай собі у своїй голові, що у них може бути на пролюди, про неділю чи свято, якщо вони перший раз вступили межі такі гречні, як ми, газди, голодранцями?!»* (13, с. 140); *«То де Бог, чи він осліп, Михайле, коли я так ревно молилася йому все життя, а він і у вас відібрав був розум, бо ви били мене, як худобину, а я мусила мовчати?!»* (13, с. 196); *«– І я тяжко Андрія носила, а твоя мама небіжка дуже мене жалувала?!»* (7, с. 10); *«Чи вилупилися б тоді з Теофіліної утроби оті ненависні діти?!»* (7, с. 161); *«І куда ви, тату Борсук, дивився до сьогодні, шкіра би на вас була трісла?!»* (15, с. 31).

Поєднання окличної та питальної інтонації виражає інтенсивну реакцію мовця на певні події, експлікує почуття **страху, переляку**, як-от: *«Ой, Герберте... Як я тебе відпушу одного туди, звідки вістка і тиме пів року!? Ти хочеш моєї швидкої смерті, Герберте!?»* (2, с. 48); *«– Ой, Господи праведний...Як не розірвалося їй серце?»* (7, с. 21); *«Боже, колись вона падала в скалу – і не вбилася, а тут боїться?!»* (7, с. 27); *«– Вас щось непокоїть, панотче? – пішла собі узад – уперед. – Непокоїть?! Та я просто боюся!»* (7, с. 98); *«І враз страшна думка*

забилася в скроні: а що, як він пішов привести емгебістів?! Купити собі життя її смертю?!» (11, с. 148). Питально-окличними реченнями авторка підкреслює глибину поставленого питання, нагромадження розділових знаків підсилює емоційну інтонацію мовлення.

Найчастіше в мовленні персонажів питальні конструкції виражені питальними займенниками (хто? що?), за допомогою яких у певних ситуаціях мовець підсилює семантику **роздратування**, як-от: «Хто?! – Кажу, курвего, хто тебе пробив?» (7, с.104); «– Що? Вона плаче? Чого вона плаче, оця закривавлена жінка? Їй так боляче?» (11, с. 34); «– Що мені не треба було робити, Марійо?! Що? Кажіть!» (13, с.77); «І що то їм дало? Що? Скажіть мені, Михайлику злотний?» (13, с. 154); «А що сказав, собака? Що сказав?!» (17, с. 120); «Хто, скажіть мені, із порядних газдів буде вдень замикати з-перед людей двері, щоби так довго одну дитину робити?» (17, с. 117); «– Але хто може посвідчити, коли наступила його смерть? Хто?» (7, с. 64); «– Ти сука. Ти спиши зі мною, а хочеш іншого. Хто в тебе є?» (17, с. 116). Питальні речення – «це своєрідні «зачіпки» для мовців, що розгортають / згортають полотно мовного конфлікту» [10, с. 152].

Питальні речення надають художньому тексту регіонального колориту, підсилюють оцінну інтенцію, напр.: «Чого витріщилася? – зненацька – людською мовою! – заговорив опецьок» (2, с. 514); «– Але скажи мені, нащо петиції цісареві писати? Щоб лютити його?» (2, с. 67); «– Чого ви слинитесь, небого? – як міг лагідно запитав Михайло» (13, с. 140); «То вони недочувають, якщо так лото ляккаються між собою?» (15, с. 41).

У мовотворчості М. Матіос фіксуємо чітко підібрані фразеологізовані питальні комунікати, які здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку, як-от: «Думаєш, люди не знали? Не виділи того? Люди все про всіх знають. А ти тут мені тепер граєш вар'ята?» (2, с. 615); «– Що, махорко! Старієш – то й дурієш? Язик тобі не тримається за зубами?» (2, с. 648). Такі речення дають змогу посилити вплив на співрозмовника, спростувати його думку, схилити до потрібної дії і як результат – переконати в правильності певної ситуації.

Окрему групу становлять емоційні питальні речення зі значенням **здивування**. Раптове здивування підсилює питальний компонент «як?, де?», зокрема з парними розділовими знаками, які передають високу експресивність висловлення. Напр.: «– *Ти здурів, брате чи маковиння напився? Це поле належить мені! – Як?!*» (7, с. 55); «– *Тата скоро не знайдемо. – Як?! Бо я знайшов його коло ватри серед колиби. Обгорілого. – Де?!*» (7, с. 50); «– *Петре, я буду вам помагати, а ви збудуйте огорожу Довбушеві! – Як? – сплеснув чорними руками коваль*» (13, с. 79); «– *Діду, як то масло на голову?! – Як – як?! – дивується тепер уже мені...*» (17, с. 85); «*Дякую. Це дуже актуально. Мене якраз покинув коханець, – засміялась крізь сльози. – Як? – загальмував різко*» (17, с. 88).

Емоційне питання зі значенням **здивування** репрезентують і запитання-перепити, як-от: «*Тато переписав заповіт, – рівно відповів на те Оксентій... – Коли?! – одночасно нервово запитали вїт і Павло*» (11, с. 56); «– *А кому з вас прийшло до голови – робити домовину наперед?! – Як кому?!*» (11, с. 220); «*А що було з першою труною? – питаю Юстину. – Як що було?*» (11, с. 226); «– *А ти хто? – запитав Івана. – Як хто? Людина! Іван! – здивувався Цвичок*» (13, с. 86); «–*Що там у вас стряслося, пане член райкому? – підвів очі над оправою окулярів. – У мене? – здивувався Одайний*» (13, с. 75); «*То ти що, так і не знаєш?! – тепер уже не на жарти здивувався лейтенант, щоправда чимось спантеличений. – Про що?*» (13, с. 167). На нашу думку, таке перепитування як мовленнєвий акт є емоційним, адресант використовує їх з метою акцентувати увагу на те, що постає темою його роздумів.

У межах питальності реалізується емоція **горя**, яку в мовотворчості М. Матіос найчастіше реалізує питальний компонент (за що?) напр.: «*За що ти, Боже, дав мені муку, якою я не можу ні з ким поділитися, як і не можу вирвати з грудей своє серце, яке здається, умерло у ту хвилину, коли останній подих покинув Калинині груди?*» (2, с. 179); «*У Товарниці люди гинуть як мухи. За що?*» (11, с. 22); «– *Завтра за вами прийдуть, Василю... – За що?*» (11, с. 70); «– *За що? Я ж не винен, що мій дід-гультай позбавив мене високо татунку...*» (2, с. 323); «*А Грицько Кейван помагав Іванові мене товкти. За що?*» (7, с. 26); «*А за що? Слова*

кривого чи вперек Доця ніколи не подумала, не те що сказати ні на Єлену, ні на Настуню» (7, с. 53); «Отже, мною керує страх? За що? Я ні в кого нічого не вкрала...» (17, с.70); «І раптом Катя заскавучала, здавалось на все місто: – Але за що ж? За що, Світлано?...» (16, с. 11). Таким чином, мовець не лише чекає інформації від співрозмовника, а й аналізує, роздумує, шукає відповіді на питання.

Емоційно-виражальну функцію виконують вигуківі звертання до найвищих субстанцій, передаючи **сум, відчай**, як-от: «Святий Отче, чому ти живеш із заплющеними очима? Чи в тебе немає дітей? Чи тобі вигідно бути сліпим, Святий Отче?!» (2, с. 46); «Чи ти, Святий Всевишній, давно не чув прокльонів і не бачив удовиних сліз, що так нагло чиниш зі мною, нещасною одинокою жінкою, якщо вириваєш сьогодні з мене серце?» (2, с. 46); «Чи тобі зверху не видно нас, Боже? Чи тобі нас не жаль, Всемогутній» (2, с. 194); «Нащо ти Боже вигадав нам цю Гиттїкргєг – гумову війну?» (2, с. 194); «Боже ти ж не зрівняєш гори трупів із вершинами гір Кирлибаби?!» (2, с. 195); «– Ой, Боже-Боже... людоньки добрі... за що на нас така кара Господня?» (2, с. 896); «Боже, і як вона те пережила й не стратилася?» (7, с. 96); «Боже! Скільки може тривати ця мука?!» (7, с. 163); «І – Господи! – хто його звідти зніме? І – Господи! – хто його поховає?» (7, с.174); «Господи, за що ж ти так не любиш жінку, що даєш їй муку невиправданого чекання?» (17, с. 95); «...Милосердний Боже, чому ти відмовився від мене?» (16, с.100); «О, Боже, за що ти караєш таку молоду?» (16, с. 104). Використання в текстах М. Матіос вигуківих звертань до найвищих субстанцій увиразнює інтенцію мовця, установлюючи таким чином почуття тривоги, надають мові персонажів невимушеності, колориту простоти, передають дух народної мови.

Питальні речення, у яких домінують емоції **тривоги** та сильного розчарування, свідчать про мовну експресію художнього мовлення М. Матіос. Напр.: «Переживши тривожні дні і такі ж похмурі ночі після відступу цісарського війська, міщани завмерли в нервовому очікуванні: а що буде далі?» (2, с. 142); «Чи ти не чуєш, як у повітрі запахло порохом? Тривогою?» (2, с. 247); «Бо

чого б ото такий крутіж був у її голові і чому зараз тривожно в грудях?» (15, с. 118); «А як вернеться хто – то що далі буде?» (13, с. 159); «Чому...ну, чому він це зробив?» (17, с. 65).

Відтінки тривоги увиразнюють риторичні запитання, що містять частки (чи, хіба), напр.: «А хіба доньчине письмо відрізняється від церковного?» (1, с. 61); «Хіба це поважна причина для суддів – охота жити?!» (1, с. 83); «– А хіба ви не знаєте, пане консул? Хіба ви не знаєте?» (2, с. 506); «Хіба я тобі завдавав прикrostі своїм непослухом? Хіба я поганій син, мамо?» (2, с. 48); «– А хіба ти забув, за яких умов і як пропадала твоя жінка?» (13, с.166); «Хіба нармальна людина буде отако сидіти посеред білого дня і слухати, як дурний у дрімбу грає?» (13, с.58). Як бачимо, змальовуючи душевний неспокій героїв, письменниця має на меті донести до читача свій задум, підкреслюючи високий ступінь емоційності персонажів.

Слушно зауважує Н. Кондратенко, що «саме комплекси риторичних запитань, а не поодинокі питання риторичного характеру, вказують на семантичну надмірність, оскільки вони активізують реципієнта, але не потребують відповіді: відповідь уже закладена в таких висловленнях» [87, с. 269]. Напр.: «– Де той ваш Бог, коли він відвернувся від нас, як від послідних грішників?» (13, с. 196); «Що я завинила Богові, що він прислав сьогодні мені в хату мого ката?» (13, с. 196); «Я думала, що за мої муки мій кат давно зогнив, а він мені сьогодні з моєї дитини ворога зробив?» (13, с. 196). У такий спосіб мовець активізує увагу адресата, залишає його в активному стані сприйняття інформації, змушує його слухати й реагувати на сказане.

Почуття **сумніву** передають частки (хтозна, хоча) з питальною інтонацією, як-от: «Хоча...чому помилявся?» (1, с. 43); «Хоча... Хто знає, як воно повернеться?» (7, с. 119); «Хоча... хтозна, де для них тепер воля – в криївці чи тут, під ногами?» (7, с. 130); «– Може, тому й не любив пускати слова на люди. А може, й не дуже й людей любив, а лиш – роботу для них. Хтозна?» (13, с. 39); «Хтозна...може, саме так вибрані природою чи Богом люди стають психотерапевтами, ворожбитами, провидицями, священиками, блаженними,

богомазами?» (13, с. 67); *«Але чи правду казали, чи таки брехали, хто знає?»* (13, с.134); *«...відкрили дорогу в Румунію? Чи на життя, чи на смерть, хтозна?»* (11, с. 63); *«Та й то... хто знає, чи дадуть тобі вмерти, як героєві?»* (11, с.137).

До емоційно-оцінного реєстру з позитивною семантикою зараховуємо конструкції, що виражають емоцію **радість**: доброзичливе ставлення один до одного, ніжність, замилювання, любов передаються завдяки уведенню у структуру питального речення **звертання**, напр.: *«– Хто тобі ворог, Уласійку мій солодкий?»* (11, с. 24); *«– Про кого ти, моє серце?»* (2, с. 320); *«– Тепер вже я запитаю: що з тобою, люба моя?!»* (2, с. 352); *«– То що ви там, газдинько, кажете, зварили?»* (13, с. 106); *«Що тобі, біднятко?»* (11, с. 45); *«– Чого ти мучишся, зозулько?»* (11, с. 160); *«–Ти чекала мене, зозулько?»* (16, с. 136); *«– Чого ти боялась, моя ластівко?»* (16, с. 206). Звертання у питальних реченнях спонукають співрозмовника до дії чи відповіді, містять комунікативну спрямованість.

Отже, питальні речення слугують маркерами реалізації емотивності в художньому дискурсі М. Матіос. За нашими спостереженнями, ці конструкції виформовують два емоційно-оцінні реєстри: негативні, спрямовані на експлікацію емоцій горя, ненависті, докору, суму, відчаю, тривоги, а також позитивні, що оприявнюють емоції радості, замилювання, здивування. У мовотворчості М. Матіос питальні речення, яким властива емоційно-експресивна функція, слугують ефективним засобом для передавання емоційної реакції мовця на щось побачене, почуте чи висловлене.

4.2. Окличні речення як засоби реалізації емотивності

Емоції тісно пов'язані з почуттям, поведінкою, формами пізнання і концептуалізації, вони поєднують у собі різні явища: емоційний стан, пов'язаний із внутрішніми переживаннями, емоційні реакції, що експлікують особливості зовнішнього вияву. Вербалізація емоцій засобами мови в мовленні фактично є комунікативно-прагматичною функцією. Цим і пояснюється зацікавленість мовознавців, зокрема будь-яка емоція, що базується на емоційному стані адресата

може бути чітко висловлена адресантові.

В. Шинкарук наголошує, що «реченнєві структури реалізують емотивну функцію способом експресії, при цьому емоційно-експресивні значення нашаровуються на основну інформацію і знаходять реалізацію в реченнях з емоційно-оцінними значеннями засобами експліцитного вираження» [172, с. 36]. Широкий спектр емоційно маркованих одиниць на синтаксичному рівні слугує не тільки для інформування, але й для вираження емоційної реакції суб'єкта (об'єкта) мовлення.

«Проблема категоризації емотивності привертала увагу багатьох учених. Дослідники вказували на різнорівневі параметри її вираження. Зокрема, цю мовну категорію реалізують синтаксичні конструкції. Найяскравішим засобом її вербалізації слугують окличні речення» [80, с. 115]. А. Загнітко окличними реченнями називає ті, у яких «...сконденсовано емоційно-експресивне забарвлення, передається емоційно-почуттєвий стан мовця» [60, с. 22].

Слушно зауважує С. Шабат-Савка: «Окличні висловлення передбачають репрезентацію вольових та емпатичних реакцій мовця, виражають комунікативну насагу цілеспрямованого мовлення» [156, с.117].

Серед усіх інших емоційно-маркованих комунікативних типів речень «окличні висловлення займають стійку позицію ефективних вербальних засобів вираження емоцій. Їхня специфіка полягає в підкресленні синтаксичних змін лексичним набором емотивів, специфікацією структурно синтагматичних ланцюжків, яскравим інтонаційним малюнком, залученням до кодифікації просодики графічної семіотики» [104, с. 117].

Окличні речення постають «репрезентантами емоційної прагматики, які реалізують емотивну функцію мови і знаходять своє вираження за допомогою емпатичної інтонації та спеціальних мовних засобів» [104, с. 16]. За своєю структурою та емоційно-експресивним забарвленням «окличні речення поділяють на: 1) біфункціональні окличні речення, що є аналогами розповідних, питальних, спонукальних та бажальних речень; 2) власне-окличні речення, у яких вираженням емоцій служить сама будова речень, незалежно від їхнього

лексичного наповнення» [104, с. 10].

Окличні речення активізують увагу адресата та сприяють реалізації підсилення емоційного впливу на читача. «У мовленні персонажів художнього дискурсу М. Матіос окличні висловлення передають емоції негативного (відчай, гнів, докір, сум, сором, роздратування, тривога) і позитивного (замилування, радість, любов, ласка) характеру» [80, с. 115].

Утім, емоцій, що створюють конфліктний дискурс, більше. Емоцію **роздратування** здебільшого експлікують діалоги, що містять окличні речення з різною інтонацією, напр.: «– Вуйку Дарію, не морочте голову!» (2, с.170); «– Ти самозакохана сліпа істеричка!» (17, с. 137); «Най плаває гад проклятий!» (13, с. 31); «Я тобі зараз зроблю! Я добра – за добре, а за зле я тобі покажу!» (15, с. 37); «Марш мені з господарки! Без тебе кров із серця капає, холеро ти така, що сиплеш мені соли на душу!» (2, с. 169); «Подякуй, що не дав тобі гупанця межі плечі за твій язик!» (2, с. 169); «На псову маму таку розважливість!» (2, с. 250); «Безсовіснику ти без серця!» (2, с. 750); «Ти цинік! Жорстокий цинік. Ти в ліжку говориш зі мною про свою дружину!» (14, с. 21); «А то ж не невістки – а холера знає, що за насіння!» (7, с. 41). Як засвідчує ілюстративний матеріал, окличні речення виявляють широкий спектр негативних емоцій, увиразнюють емоціогенність побутових моделей людської комунікації.

Звертання з негативним забарвленням використовують, щоб пригнітити людину. Такі окличні речення виражають зневагу, вони слугують елементом, що вказує на зміст розповіді, читач може здогадатися, про що йдеться в тексті, напр.: «Але ми з Тобою співпадаємо, дурню!» (17, с. 113); «Я тебе ненавиджу, суко!» (17, с. 139); «На коліна, худобо! На коліна!» (15, с. 196); «Іди, стара курво, до хати, вари чоловікові кулешу і тримай дзямбу на заперті!» (13, с. 74); «– Ти! Здоровий бугаю!» (11, с. 61); «Фстать, юде!» (15, с. 191); «Ти! Сороміцьке, невчене сім'я!» (16, с. 103).

Активним засобом вираження окличності слугують синтаксичні структури, яким притаманна неповнота, як-от: «– Грубо! Грубо, працюєте товариші! – не стримуючись кричав майор Дроздов... – Без душі! Не переконливо! Грубо!

Фальшиво! Нема фантазії! Нічого нема!...» (2, с. 791); «*– Я ж казав вам! Казав!...»* (2, с. 462); «*Таке питаєте!...Господар не для того, щоби у дрімбу жінці грати»* (13, с. 58); «*– Ви розумієте чи не розумієте? Нема! Нема! А було! Сам бачив!...»* (1, с. 14). Конструкції такого зразка наділені високою емоційністю, яка створюється за допомогою скорочення обсягу висловлення, звільненням його від «зайвої» інформації, репрезентують емоцію гніву.

Уснорозмовного характеру окличним висловленням надають емоційні нечленовані комунікати: вигуки, частки чи функціонально близькі до них слова, які допомагають виразити різнопланові емоції, зокрема, **докір**: «*– Агій, зіприся, чоловіче! А ти з ними, з ненажерливими московцями, капітане! Встидайся, чоловіче!»* (2, с. 295); «*– Агій на вас, Петре, як сми перепудили мене!»* (2, с.366); «*Агій на тебе, бабо! Бійся Бога, жінко!»* (2, с. 517); «*– Агій на вас, кумко, таке дурне прийшло вам у голову!»* (13, с. 147); «*– Агій на біду! Ніколи не був такий непослухенний!»* (7, с. 53); «*– Агов!!! Стань, дівко!»* (7, с. 153). Подібні речення яскраво ілюструють колорит місцевого мовлення, водночас слугують маркерами емоційно-оцінної ситуації.

Окличність увиразнює весь спектр семантики, пов'язаної з емоцією **обурення**, як-от: «*Світ такого не чув і не знав, щоби діти до покійника не пускали!»* (1, с. 18); «*А ти з ними, з ненажерливими московцями, капітане! Встидайся чоловіче!»* (2, с. 295); «*Не тренди й не переч, жінко! І маму-небіжку мою лиши в спокою!»* (7, с. 10); «*Що за погана така кров твоя, жінко, що син навіть перед смертю це чує!»* (7, с. 42); «*Газдику гречний, я знав, що ви газда, але ніколи би не подумав, що ви так фальшиво дитину свою вчите! Встидали би ся! Встидали!»* (13, с. 42); «*Ну, що за поганий і тяжкий народ такий пішов!»* (13, с. 78); «*Ви виділи, Михайлюню, вона хрестилась і казала «отченаш», вона вкривала Божу Матір, і їй не горіло ні лице, ні совість, і пальці їй не скрутило!»* (13, с. 175); «*Та ж у вас нема, дякувати Творцеві, більма на очі!»* (15, с. 31); «*Дивись, безустидний граде, – я тебе не боюся! Не хотів уступитися по-доброму – уступися зо встиду! А таки уступишся!»* (15, с. 37); «*На холеру їй була шатківниця на Івана Купала, коли капусту лиши зав'язуються!»* (15, с. 75).

Інтонація служить не тільки для диференціювання комунікативних типів речень, «а й засобом уточнення чи конкретизації змісту висловлювання, розкриття його підтексту, характеристики мовця й ситуації спілкування. Засоби інтонації володіють семантичною й функціональною релевантністю та беруть участь у диференціації окличних речень залежно від вкладеного в них змісту» [110, с. 9].

Спостережено, що персонажі М. Матіос дуже часто звертаються до Бога, що засвідчує їхню богобоязливість, побожність, характерні комунікативні традиції. Вигукові звертання до найвищих субстанцій поліемоційні, передають:

- **тривогу**, напр.: *«Боже! Скільки може тривати ця мука?!»* (7, с.163); *«В яку прірву втягнула його чорна помста, Боже!»* (7, с. 162); *«Боже, такий світ великий, такий великий, а нема де людині дітися від того москаля!»* (2, с. 662);

- **сподівання**, пор.: *«Це занадто боляче! Боже, одна надія на тебе!»* (16, с. 147); *«Боже...така довга ніч – і такий короткий розум!»* (5, с. 62); *«Господи Боже, Ісусе Христе, Діво Маріє, Матінко Христова, Великий Творче і всі-всі боги, до кого люди звертають молитву і засмучений погляд у часи найбільшої скрути!»* (2, с. 498);

- **захоплення**, напр.: *«Чулися плач, крик, скигління. О, Боже!»* (16, с. 166); *«Боже Твоя воля...Яких людей утратила Україна на майдані!»* (12, с. 195).

Ці приклади ілюструють багатогранні емоційні стани людини, виражають різну палітру настроїв та переживань. Можемо стверджувати, що в культурі мовлення українців такі звертання часто викликані почуттям розгубленості, тривоги, неспокою, стурбованості.

В окличних реченнях досліджуваних текстів описано емоційний стан людини та її реакцію на певні дії. Такі конструкції спонукають адресата переглянути свої позиції, відтінки застереження мають супроводжувальний компонент зі стрижневою лексемою Бог, напр.: *«...О, що ті москалі лиха межі людьми наробили, най Бог боронить!»* (13, с. 207); *«Най Бог боронить, аби друга війна колись зачалась! Най Бог боронить!»* (15, с. 116). Наведені приклади емоційно насичують текст, переконливо нагадуючи читачеві про важливість віри в Бога.

Персонажі текстів М. Матіос послуговуються вигуковими конструкціями з

лексемою Бог для вираження в процесі комунікації волевиявлень, бажань, у яких втілено покірливість, надію чи вдячність. Напр.: *«Такі й останні його години на цьому світі, хай Бог милує!»* (1, с. 18); *«Як жив, так умер. Такі й останні його години на цьому світі, хай Бог милує!»* (1, с. 18); *«– Хай Бог милує від такого горя!»* (13, с. 58); *«Бо що вже темрява зробилась – не дай, Боже!»* (15, с. 99). Удаючись до цих насичених образністю, емоційністю виразів, письменниця підтверджує думку про залежність гуцулів і буковинців від Божої волі та має на меті донести до читача свій задум, ідею твору, вербалізувати авторську інтенцію.

Вокативні конструкції досить тісно пов'язані з людськими волевиявленнями та почуттями, тому потенційно можуть бути емотивно маркованими. Такі речення увиразнюють інтенції мовця, експлікують емоцію **розгубленості, тривоги**, напр.: *«Люде добрі! До чого довели наш край ці варвари! Вже діти на весіллях замість музикантів грають!»* (2, с. 704); *«Йой Доцько-Доцько! Якби ти знала чого не знаєш!»* (7, с. 22); *«Най Бог боронить, мамо, в таку хвилину таке ніяке сказати!»* (2, с. 510); *«У пазусі буду носити! У смереці гніздо зроблю! Лиш спасі-і-ть, Андронатію, мою дитину...»* (2, с. 613); *«– Мамо! Ти ніколи не вмреш, мамо! Ніколи! Ніколи!!!»* (16, с. 184).

П. Дудик у своїх дослідженнях «зараховує вокативні речення такого типу до емоційно-оцінних, адже крім основної функції звертання до особи, звертання-речення можуть виражати внутрішні переживання мовця. Вони завжди містять додаткові відтінки – співчуття, захоплення, подив, наполегливого прохання, невдоволення, докору, обурення, перестороги, відчаю тощо» [51, с. 335].

Емоція **страху** виражена у формі речень з експресивно-окличною інтонацією, напр.: *«Щоби таки аж так дуже вона не боялась зараз – то ні. Боїться. Ще як боїться!»* (15, с.49); *«Хвороби її злякався?!»* (15, с. 70); *«– Але ти теж боявся!»* (16, с. 206); *«Боялася, що колись його любе живе обличчя скам'яніє на моїх очах і мені доведеться цілувати його мертвого!»* (16, с. 217); *«Та чи ти також боїшся?! Чи це лише зі мною, бо я – не всі!»* (14, с. 191); *«Йой! – скрикнув господар. – Побійтесь Бога, пане офіцер!»* (2, с. 860).

Переляк, доповнений болем, чітко виражений звертально-вокативними

конструкціями, які передають різноманітні реакції мовця, внутрішні переживання, напр.: «— Мамо... Що тобі було, мамо? Я так злякався!» (11, с. 106); «Встигла лише почути короткий і глухий крик сина: — Мамо!!!» (11, с. 106); «Мамо, тато пропав у лісі!» (7, с. 47).

Впливова сила художнього слова М. Матіос перенасичена прокльонами, які слугують візитівкою української нації та увиразнюють сугестивну функцію мови, тобто – функцію магічного впливу на адресата. Напр.: «А хай би їй здохли, як ріжуть вуха!» (7, с. 96); «Але най мені Бог заплатить за все моє зло на цьому світі» (7, с. 72); «Щезла би'сь у болото, яке дурне вигадала!» (7, с. 34); «Аби я так до завтра дожив якщо я брешу!» (7, с. 63); «— Як пішли на той бік маскальського щастя шукати – так і щезли, щезни, бідо в болото!» (13, с. 155); «Язик би ваш чиряками обсипало!» (13, с. 118); «...крові людської ще не напилися, залила б їх самих кривця нагла!» (1, с. 85); «Довгопол із села не тікає. Дідько 'го не візьме!» (11, с. 26); «Аби бодай не зігнила, аби гробом кидало тій, що таке мені поробила, аби пси кістки їй не визбирали, аби спокійнилася тоді, коли піду їй прощу казати!» (11, с. 216); «Аби 'х так до завтра дочекала, як кажу неправду!» (13, с. 105); «— Абих так жила, що ні разу, відколи пішов!» (2, с. 738); «Усохли би були тоді йому руки!» (7, с. 82); «...шляк би го був трафив ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був, дай Боже!» (13, с. 29); «як вона дитину по-нехлюйськи обходила, не мала би приплоду більше ніколи!» (13, с. 53); «Що ти робиш, чорт тебе побери!!!» (10, с. 42); «Як йому важко дається цей лист, чорт візьми!» (2, с. 272); «Заткайся, Матею, бола би тебе заткала...» (2, с. 178); «Чи обернувся би їй язик у роті на «ти», як Іван (ведмеді би були його роздерли!) – старіший від її тата?» (7, с.97); «А не так – берить, а далі – мастить собі голову...» (4, с. 128). Національно-культурний феномен формує сприйняття особистістю довкілля, який має у своєму складі мовну картину світу, що вербально презентує наявний досвід індивіда, нації, соціуму і через прокльони бажає комусь зла.

До окличних речень з позитивною семантикою вналежнюємо ті, що виражають авторське захоплення, як-от: «— О! Це щось таке – що не до

вповідання, мамочко!» (2, с. 78); «– О, так, її Гуцулик – що треба!» (2, с. 379); «Ох, яким же змієм-спокусником дивиться він на ту смакоту (не на мене), подаючи перший умовний знак про усвідомлення своєї провини переді мною!» (14, с. 252); «О...Файно було!» (7, с. 36); «О, як добре!» (2, с. 864); «І – о диво!» (15, с. 37); «– Але файна хустка!» (15, с. 57); «От, чудо!» (17, с. 36).

Створення атмосфери **радості**, напр.: «– Радий тебе бачити, Фріце! Думає, ти уже не прийдеш...Дуже радий за тебе!» (2, с. 430); «Ватро жити на світі! Йо-йо, Федоро!» (2, с. 391); «А таки, бігме, варто жити, Бетті!» (2, с. 391); «Вайльо, дивіться: ідуть наші люди! Самі наші люди!» (2, с. 499); «А я її люблю, розумієш, Рудольфе?!» (2, с. 490); «От і чудово!» (2, с. 495); «Живи-и-й! – і повисла зі схлипами в нього на шиї. – Боже, який день! Яке щастя!» (2, с. 583); «Віддаюся! Я нарешті віддаюся! Божечку, дай мені скорше дожити до завтра!» (7, с. 84); «– На добре! На добре! – На добре, таздиньки, бо скільки того життя? Кавальчик!» (13, с. 110); «– Ой, хлопче, з малого казала тобі: женячка – гірше ніж срачка, а ти отак узяв і послухав!» (11, с. 102); «Боже, як добре! Як добре, що ви заговорили!» (17, с. 140).

Інтенції-благопобажання реалізуються в ситуаціях толерантного спілкування і відображають комунікативний намір адресанта, «спрямований на побажання адресатові добра, позитивного настрою, родинного затишку та здоров'я» [154, с. 344]. Напр.: «Аби 'х жили і нарік цієї днини дочекали!» (10, с. 44); «Щастя-здоров'я, із святим Василієм! Христос народився!» (11, с.10); «Ох-х-х, дитино моя солодка, доля би тебе добра впізнала!» (2, с. 636); «– Аби так здоров був, але скоро в світі щось має зробитися!» (7, с. 79); «– Дякувати Богу, живий-здоровий Іван Варварчук якоїсь-то весняної днини щодуху вертався із війни додому» (7, с. 17).

На формування світогляду та поведінки персонажів у мовотворчості М. Матіос великий вплив має релігія, саме тому вони часто звертаються до Бога з побажаннями доброзичливості, пор.: *Та й дитина все більше у Марії, дай Боже, їй здоров'я!* (13, с. 143); *Дай, Боже, вам добре здоров'я і файну любку!* (11, с. 11); *Дай Боже, мені мудрості сприйняти те, чого змінити не можна. Дай Боже, мені*

сили змінити те, що можна змінити. Дай Боже мені розуміння, щоб відрізнити перше від другого! (17, с. 106); *Одна колись упала, не буду казати котра, най Бог дасть їй здоров'ячка!* (11, с. 247). Такі приклади ілюструють надзвичайну люб'язність, привітність, гостинність та емоційність гуцулів, змальовують їхню ментальністю та відповідають їхнім християнсько-етичним нормам.

Отже, яскраву емоційність текстової комунікації створюють окличні речення, які передають широкий спектр суб'єктно і об'єктно зорієнтованих емоцій людини. Ці конструкції активізують увагу адресата, слугують маркерами конфліктності, виконують прагматичну функцію, підсилюють емоційний вплив на читача. Засоби експресивного синтаксису в мовотворчості М. Матіос оприявнюють індивідуальну специфіку, зумовлену роллю у структурі художнього дискурсу. Аналіз показав, що окличні висловлення передають особливий комунікативний тип, який увиразнює намір автора передавати свій психологічний стан, надати емоційну оцінку фактам і вплинути на адресата шляхом експресивізації висловлення, описати широкий спектр емоційних окрас у мовленні персонажів.

4.3. Незакінчені висловлення в аспекті категорії емотивності

У центрі досліджень сучасної антропоцентричної лінгвістики перебуває субстанція суб'єкта мови як носія індивідуально-авторського світобачення. У зв'язку з цим – науковці звертають увагу на проблему відображення специфічних якостей та ознак людини в мові, реалізацію емоційності в процесі мовної діяльності, на безпосередній вияв емоцій та їхню вербалізацію в синтаксичному текстовому континуумі.

Пізнання людини, її мови, поведінки, емоційного стану – це основний напрям дослідження сучасної антропоцентричної лінгвістики. Ті або ті синтаксичні структури слугують виразними маркерами суб'єктивності та експресивності мовлення. Незакінчені висловлення в цьому аспекті увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, тобто реалізують категорію емотивності.

Дослідники вважають, що незакінчені висловлення – це «початі, але недоговорені речення, якими виражаються перервані, до кінця не висловлені думки. Ці емоційно насажені синтаксичні одиниці слугують ознакою схвильованого, пульсуючого мовлення» [49, с.13]. В комунікативному аспекті це речення «з потужною емоційно-експресивною насагою, які виникають внаслідок обірваності, спланованого чи довільного переривання мовленнєвого ланцюжка в цілісному інтерактивному процесі» [156, с. 243].

Аналізуючи незакінчені синтаксичні конструкції, В. Пітель кваліфікує їх «як речення, які мають основні ознаки: структурну схему; предикативність; можливість бути засобом формування та вираження думок; здатність виконувати комунікативну та когнітивну функції» [111, с. 5].

К. Шульжук також указує на те, що незакінчені речення – структури, «у яких не виражені ознаки внутрішньої структурної організації і комунікативно-інформативної завершеності, однак вони не потребують будь-яких конкретних доповнень своєї граматико-змістової структури і цілком достатні для того, щоб виконувати комунікативну функцію речення, бути його особливим еквівалентом, що має свою відносно окрему сферу застосування і виразну стилістичну цінність» [175, с. 144].

Обірвані речення, за словами Л. Томусяк, «утворюються під час мовленнєвої діяльності. Їх поява спричиняється багатьма факторами, пов'язаними із основними етапами формування і вираження думки. Важливими закономірностями виникнення цих конструкцій є різного роду невідповідності, ті чи інші відхилення, які з'являються під час протікання процесу творення речення-висловлювання і зумовлюються суб'єктивними та об'єктивними причинами. У результаті окремі елементи думки в обірваних структурах не отримують вербального позначення, що впливає на структурну організацію аналізованих синтаксичних конструкцій» [142, с. 215].

Нам імпонує думка С. Шабат-Савки, яка наголошує, що, «досліджуючи незакінчені конструкції, варто звернути увагу, з одного боку, на: незакінчені речення (висловлення), які мають прозору структурну організацію синтаксичної

конструкції, відповідають синтаксичній моделі двоскладного чи односкладного, простого чи складного речення, а розділовий знак «три крапки» у такому разі виражає широкий функційний потенціал висловлення, з іншого боку, – на незакінчені комунікати – реченнєві еквіваленти, що містять свідомо замовчуваний компонент і стимулюють мислетвірну діяльність мовної особистості, генерують апосіопезу – риторичну фігуру замовчування» [163, с. 60]. На думку дослідниці, саме незакінчені речення та незакінчені комунікати слугують «конструктивним засобом вербалізації авторських інтенцій, відображенням емоційно-оцінного ставлення комунікантів до тих або тих явищ, подій, людей, вияскравленням душевних переживань і відчуттів» [163, с. 60].

Художній дискурс М. Матіос представлений різноманітною семантико-синтаксичною структурою простих речень. Ефективним засобом образного відображення дійсності та водночас своєрідним стилістичним прийомом, який використовує письменниця, є незакінчені конструкції, які виражають авторське «Я», передають уривчастість мовлення, збагачують емоційно-оцінний дискурс і виконують комунікативно-прагматичні функції.

Найчастотнішими в мовотворчості М. Матіос є незакінчені висловлення, які розкривають внутрішній світ персонажа, змальовують його душевний стан та емоції, слугують засобом психоемоційної характеристики героїв текстів, передають душевні переживання, **тривогу**, напр.: «*О-о-ох, маю гризоту чорну...*» (11, с. 76); «*Тривога ссе її попід груди...так, певно, ссе дитина мамині цицьки...*» (7, с. 139); «*Не пригадую точно, що трапилось зі мною вчора, але ту ніч... ту ніч забути годі*» (17, с. 39); «*– Мігаю, зараз у нас дуже тривожно...скоро багато чого може змінитися...але жінку твою шукати будемо*» (13, с. 123); «*– Спасіть...серце моє не витримає...*» (2, с. 613); «*– Фріце... Вони не подивляться, що ти німецький консул... вони не люди – варвари... звірі...*» (2, с. 557); «*– Тату, біда, тату... Не можу вам сказати, але біда... – Та виджу... виджу, що біда і гризота*» (2, с. 737).

Окремий тип формують незакінчені речення зі звертаннями до Бога, напр.: «*Боже, як усе змішалось... Чого ти просиш за неї? Хто вона тобі, друже... Ти ж*

як палець, один-однісінькій на всьому світі...» (11, с. 34); «...а раптом... а може... і в нас... і з ними... щось таке... схоже... прости, Господи...» (11, с. 39); «— Ой, Боже-Боже... – знову заголосила Гнатючка. – Дай Боже, і курці розуму, а не лише моєму чоловікові... Чує моє серце – брешуть ті, що селами ходили. Ой, брешуть...» (2, с. 499); «Тато мали із Сандиком і Оттом струнку для овечок сьогодні закладати, але десь забарилися... аби чого, боронь Боже, не приключилось з ними... І аби хто не перестрів... чужий...» (2, с. 637). Аналізовані стереотипні висловлювання яскраво ілюструють стан сильного емоційного переживання.

Незакінчені речення, які експлікують **сумнів**, авторка зазвичай використовує задля передавання характеру персонажа, тобто не вольової, а невпевненої в собі та безініціативної особистості. Напр.: «Ясно, болить, однак вона давно навчилась все тримати в собі, а не на язиці... мало що...» (2, с. 897); «— Що зробити, що зробити... то кров моя затроєна. Дитина моя. Хоч ніж мені в серце вдарила. А я...» (2, с.169); «— У тебе є чоловік, а я...» (7, с. 102); «Страшну рану зробили їй сільські люди. А з іншого боку... Олексій також був із цих гір» (11, с. 32); «Я не знаю, як буває, але думаю, що буває саме так...» (11, с. 165); «Я його дуже любила... Й думала, що життя мені не буде без нього... І він це знав» (11, с. 167); «Щось там не так...ой, не так, як у тамтешніх людей» (13, с. 131).

Досить часто трапляються незакінчені висловлення як вияв емоції **страху**, напр.: «—Мамко, чуєте мамко, щось вам зараз буду казати, лиш аби ви не боялися... я, мамко, певно, буду скоро вмирати замість баби Фулячки» (2, с. 354); «Не боюся ... Лиш раз боялася...» (5, с. 103); «Боюся... Боюся вас, Довгопол...» (11, с. 29); «— Дуну... – малий скинув великі, повні сліз очі на Дунуся. – Я лишуся з вами...не бійся...я буду лиш плакати, а більше нічого... скажеш мамці аби не боялась» (11, с. 74); «— Миколайчику буде... Не пужай людей, дитинко, Миколайчику...» (11, с. 78); «Ми йшли – й раптом ти впала на бруківку... Не лякай мене мамо...» (11, с. 106); «— Але не дивися. Я встидаюся... – Не бійся...» (11, с. 142); «Після суду Женя зник. І я вже було подумала, що... Не приведи, Господи» (12, с. 185); «— Бійтеся Бога, жінко, що ви таке кажете, дитина не винна...» (13,

с. 195); «– Божже-Божже... яке страшне якесь прокляття було на цій сім'ї і ніхто не знає, яке, свахо...» (13, с. 204); «Але мовчать люди – дотепер бояться... декому й не вигідно правду згадувати» (13, с. 205); «– Не бійся, дитино...» (15, с. 85); «– Не бійся, донцю, так годиться...» (15, с. 93); «Ходімо додому... не бійся, моя мила... я тебе не скривджу... це чудо... вибач» (16, с. 8).

Аналіз обірваних синтаксичних конструкцій в художньому дискурсі М. Матіос засвідчує те, що в її творчості переважають речення з внутрішніми, психологічними причинами незавершення. Такі конструкції пов'язані із самим адресатом і залежать від його душевного, психологічного стану, експлікують емоцію **сум, відчай**, як-от: «Шкода маленького жиденяти... Шкода Естер з її вдовиною судьбою... Шкода дітей, що не знають татової ласки...» (11, с. 57); «– Мамо-мамо... – плакала Оксана перед свекрушеною стодолою – ...Спам'ятайте його... З ним щось зробилося... йому щось пороблено...» (11, с. 216); «Видить Бог, я не хотів її займати... Ні, не так... я хотів, але не невмисно» (7, с. 26); «– Хтозна, Варварко люба, які вони тепер: щасливі чи нещасті... хтозна...» (13, с. 58); «Хіба пальці дверима стискатимуть – а так і на тому світі не хотів би те ворушити... бо не думав тоді Іван про зло, не думав, коли пішов до тих, які шупаками живих людей шукали... молодий був, зелений, жити хотів, а чуже життя не думав відбирати... любити хотів... ненавидіти – ні» (1, с. 82); «– Ой, Герберте... Герберте... знав би твій батько, який нетямущий син росте без нього...» (2, с. 48); «– Я не винна, що не змогла вам дати життя... Я вже вмирала... і лиш тоді...» (16, с. 191); «– Так, але ти могла нас не зачинати... А нас убивали живими... Нам трошили усе живе, і нам було боляче, ми кричали, але ніхто не чув того крику...» (16, с. 191); «Божже Твоя воля... Яких людей утратила Україна на Майдані!» (12, с. 195); «А в загратованій камері лікарні швидкої допомоги... із шрамами, синцями, немічний, без документів, на отому брудному ліжкові під вікном... ах, Божже мій...» (12, с. 185).

Незакінчені, перервані синтаксичні конструкції є засобом вираження емоції **горе, страждання**, вони засвідчують намагання відтворити в пам'яті події, образи із минулого, висловити своє ставлення до повідомлення, напр.: «У мене ж

документи на науку, мамо... Не плач...» (2, с. 500); «– Боже... Тебе нема ніде, якщо тебе нема сьогодні зо мною... Я уже мертвий, хіба лише не розіп'ятий...» (2, с. 609); «– Ой, Боже-Боже... людоньки добрі...за що на нас така кара Господня?» (2, с. 896); «–...Ой, Господи милосердний... Спаси і сохрани... – крізь плач приговорює, безсило б'ючи руками по тапчану. – Ой, Господи, за що на нас така кара... Божечку... Божечку... Господі, спаси і сохрани...» (2, с. 916); «Ой, Боже-Боже...знали би це її мама...знали би це її тато...били би, певно буковими палицями» (7, с. 98); «До чого вона дожилась, Божечку-Боже...» (7, с. 98); «...Мамко наша солоденька, радосте наша утішна... Нащо нас посиротили, в біді лишили...» (11, с.77); «– Йой, мамко...вставайте, мамко...діти за вами плачуть... Миколайчик ваш плаче, нащо'сте лишили Миколайчика, мамко...беріть'го до себе...» (11, с. 78); «– Йой, Іване...Іване...не треба було тобі це робити...йой...не треба було» (13, с.100); «Наперед, Михайлюню, плачу...наперед моє серце плаче...» (13, с. 150); «– Чому...ну, чому він це зробив? Ми ж так добре жили. У нас є донечка... – уже тільки схлипнула в безсиллі жінка» (17, с. 65).

Прагматична функція незакінчених висловлювань полягає в посиленні напруженості мови та відтворенні динаміки живого мовлення, експлікує таким чином емоційний стан **обурення**: «Мей-мей... дивися, який ти мудрий, Іване, в труні...» (1, с. 86); «Чи ви лиш сіль споживаєте, що такі скупі? Коли маєте полонини і ліси, і люди, і все маєте... Але совісті не маєте...» (2, с. 64); «А ти... що ти знаєш про войну, Матею? Гівно знаєш!» (2, с. 170); «– Що шукає...що шукає... Розум свій. Він трохи тойво...» (2, с. 189); «–...Я не годен на то ся дивити...» (2, с. 211); «– Даниле... Ви мене знаєте. І Вівчара мого знаєте. – Та зна-а-аю... Знаю, рогатий би тебе забрав був з моєї голови...» (2, с. 615); «А ми тут із дітьми також знаємо, кому й за що дякувати... Таке скажете...» (11, с. 52); «Уже кому-кому, а тобі пора б знати...» (11, с. 202); «– Холера його знає, що за народ пішов... – Ти до них із добром, а вони...» (11, с. 202); «– Ая-ая, Марійо... що не сповідалася – то не сповідалася, так мені ся получило...» (13, с. 54); «– Чуєте, мамцю... ішли би ви собі до хати...і не мозолили би отут кому без потреби очі...» (13, с. 137); «– Краще би була струїла в утробі таку нечисть чи родила німою...»

(13, с. 195); «Петре, самі видите... Ой, тут ще буде, вам скажу... ой, буде з тими комуністами...» (15, с. 59); «Я знала увесь спектр почувань інших людей до себе – від поклоніння до прокляття... однак ігнорування... байдужості... ніколи» (16, с. 163); «Не можу... Не можу дивитися на ці самовдоволені пики у Верховній Раді... так ніби нічого не відбувається» (12, с. 208).

Варто відзначити, що незакінчені висловлення відіграють важливу роль у створенні конфліктної комунікації, вони увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, реалізують емоцію **гніву**. Напр.: «... Чуєте, Дарію... – Заткайся, Матею, бола би тебе заткала...» (2, с. 178); «Нехай здихає, сука... знає плодити – хай знає здихати...» (11, с. 32); «Такі хлопці гинуть... Йоб вашу матю... Такі орли...» (11, с. 33); «А, чорт з нею, з бабою... Тече дуже... Але гарна... Молода ще... Ще добре би дала...» (11, с. 33); «Я їх усіх ненавиджу... І вони нас ніколи не люблять...» (11, с. 35); «Або якась лярва вчепилась й не дає нам життя... Боже, що то можуть курви, Боже...» (11, с. 216); «Ну, что, бандьори, – каже мені в лице, підходячи так близько, що напевно, він має намір мене ударити, – сейчас вам вп...ім... Вам пі...ц... Кальоним железом... бл.. зачістім всех зачістім... долго терпелі вас, б...» (12, с. 131).

Характерологічна функція незакінчених конструкцій полягає в тому, що часто використовують для характеристики суб'єкта мовлення, експлікації його психоемоційного стану, передавання емоцій з позитивною семантикою **радість, захоплення**, напр.: «...Оце й усе, зозулько... – Оце й усе...А ти боялась...» (11, с.145); «– Чудо ти моє солодке...» (13, с. 40); «Ох, як же можна любити, коли любиш...» (17, с. 62); «Господи... як він красиво спав...» (17, с. 62); «Як добре було б, якби вони могли лише насолоджуватися одне одним... як у ті далекі часи» (2, с. 350); «– Бо я її люблю...» (2, с. 489); «– Гафійко люба та злотна, якби'сь показала мені свою квітку... Та я би тобі... Та я би тебе, Гафійко... Якби'сь ти знала...» (2, с. 507); «Бо я люблю тебе, Федоро... люблю тебе так, що, певно, зараз би вмер від тої любви...» (2, с. 644); «– Ганушко... Господи милий... – то гладить, то стискає в обіймах: – Боже милосердний, ти почув мої молитви... Ганушко-дитинко, вас відпустили, Боже Всевишній...» (2, с. 739); «Я зараз умру отут...

знепритомнію посеред двору в його руках... так мені добре...» (16, с. 7); *«– Ти чудова, кохана моя...кохана...»* (16, с. 11); *«–... Боже, якою солодкою є жінка, якої жадаєш... якою солодкою...»* (16, с. 13); *«– ...ти божественна... моє пташеня»* (16, с.16); *«...дорога моя...дорога...я з тобою... з тобою, красна моя жоно...з тобою»* (16, с. 20); *«– Ти чудо... – кажу, не чуючи власного голосу. – Ти моє чудо чудесне...»* (16, с. 26).

Отже, незакінчені конструкції слугують своєрідним стилістичним прийомом та ефективним засобом образного відображення дійсності. У художньому дискурсі М. Матіос вони утворюють цілісну систему, передають широкий спектр експресивно-емоційних та образних значень, активізують увагу читача до певних явищ та подій, збагачують мовлення емоційністю та експресивністю, відображають синтаксичний почерк письменниці, її індивідуально-авторський стиль.

4.4. Емоційно-оцінний потенціал розділових знаків у художньому тексті

Відомо, що ідіолект письменника експлікується і на пунктуаційному рівні через звучання в тексті та його графічне оформлення. *«Художня мова має сприйматися не тільки візуально, а й на слух, у її живому інтонаційному звучанні. Це значно посилює обсяг естетичної інформації, додаючи до неї емоційне ставлення мовця і навіюючи його слухачеві»* [141, с. 302]. За допомогою різнорівневих розділових знаків автор відображає динаміку усного мовлення, передає ритмічну структуру висловлення та емоційно-оцінні інтонації персонажа.

У художньому дискурсі система пунктуації – *«головний засіб забезпечення того, щоб інтонація під час декодування тексту читачем відповідала авторській інтонації. По-іншому кажучи, пунктуаційна система слугує певною мірою гарантом того, що текст звучатиме для внутрішнього слуху читача саме так, як він задумався автором: з усіма наголосами, паузами, ритмом, мелодикою та її модуляціями»* [84, с. 43].

Основними засобами вираження емотивності на графічному рівні є елементи, які увиразнюються за допомогою інтонації, темпу мовлення, наголосами, паузами

тощо. Зокрема, подвійний знак «?!» передає складну інтенцію питання-оклику, нагромадження однотипних розділових знаків «???» або «!!!» підсилюють емоційно-експресивну інтонацію мовлення, використання крапок «...» сигналізує про незавершеність думки, позначає емоційну паузу, нетипове використання дефісу «-» побуквене чи поскладове розбиття слова передає сильне збудження персонажа, вживання великої літери – виділяє емоційно та експресивно наголошений елемент – оприявнює авторську пунктуацію.

Авторська пунктуація – це індивідуальна манера письма, синтаксичний почерк письменника, хід його думок, емоційне увиразнення задуму. Індивідуальність у використанні розділових знаків, систематичність у позиціях певних пунктограм є індивідуальним літературним прийомом, який слугує авторові засобом передавання особливого стану персонажа. Саме пунктуація допомагає розкрити сутність думки та особливості реалізації комунікативної інтенції, слугує потужним стилістичним засобом і віддзеркалює «явну симпатію автора до окремих знаків» [113, с. 159].

Авторські знаки тому й називаються авторськими, «бо вони не пов'язані з суворими правилами постановки і повністю залежать від авторської волі, втілюють індивідуальне відчуття їхньої необхідності. Такі знаки входять до поняття авторського стилю, вони набувають стилістичної значущості» [39, с. 489].

Актуалізація емотивного змісту в мовотворчості М. Матіос починається вже на рівні розділових знаків, більшість з яких, при входженні в художньо організоване мовлення, створюють емоційну наснаженість висловлювання. Як правило, графічні засоби експлікації емотивності характерні для художніх діалогів персонажів. Вони сигналізують читачеві про схвильований стан адресанта (автора, мовця, персонажа), маркують емоційність художнього дискурсу.

У результаті нашого дослідження вдалося встановити, що основною функцією нанизування розділових знаків в мовотворчості М. Матіос є привертання уваги читача до змісту висловлення, вияскравлення власних емоцій та впливу на емоції адресата. Інтенсифікована виразність – це психологічна та

соціально мотивована властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у читача.

Наприклад, нанизування знаків питання в текстах письменниці створює додаткове емоційне навантаження, передає гостроту повідомлюваного. Вони слугують маркерами актуалізації уваги читача, виражаючи найрізноманітніші емоції, зокрема – такі, як:

- **страх**, напр.: *«Що я маю робити без нього???»* (17, с. 52); *«Що б він подумав, коли би побачив мене в пилуці посеред вулиці???»* (17, с. 52); *«Що я йому зробила???»* (17, с. 117);

- **смуток**: *«Це також належить печалі????»* (17, с. 76); *«І цей Новий рік... я зустріла з невідкупореним шампанським. Скільки за моє життя було їх таких, самотніх???? А скільки ще попереду???»* (17, с. 82); *«Господи, за що ж ти так не любиш жінку, що даєш їй муку невиправданого чекання????»* (17, с. 95); *«Може, ти мене також бачиш, як Сивулю в туманний день, тому не розумієш, що мені без тебе всі дні – як Сивуля в тумані???»* (17, с. 113);

- **презирство**: *«І тут дехто ще сміє «толерантвувати» щодо заборони таким тварюкам від путінської культури приїжджати в Україну на заробітки????!!!! По наші з вами гроші???»* (12, с. 263); *«Який диявол диригує цим усім???»* (12, с. 166); *«Наше терпіння і справді воляче???»* (12, с. 20); *«Бо хіба спилування огорожі під ВР у Києві – зараз найважливіше???»* (12, с. 116); *«...скажіть мені, чи ми маємо право грати у цюці-бабки – і бавитися у два тури на президентських виборах???»* (12, с. 206);

- **здивування**: *«Хто в таке повірить???»* (17, с. 119); *«– Я можу вам дати речові докази тих днів. – ?????»* (12, с. 199); *«Як таке може бути у наш час ??????????»* (12, с. 250); *«Огляд бійцівських поранень (як мені, щоб не пересвідчитись, що в меддовідці так і записано: Побутова травма????!!!!»* (12, с. 285).

Як відомо, знак оклику є одним із засобів, який допомагає краще передати емоції персонажа. Саме тому емотивного забарвлення набувають усі типи речень

(розповідні, питальні, спонукальні) – у кінці яких стоїть знак оклику. Часто визначення типу емоцій, яку експлікує те чи те речення, можливе лише з емотивно-маркованого контексту. Нанизування знаків оклику зумовлене емоційністю мовця, що, власне, передбачає високу окличну інтонацію. Інтонація слугує основним показником вираження емотивної функції в речення зазначеного типу, адже вони завжди емоційно насліджені та стилістично виразні. Досить поширені в мовотворчості М. Матіос окличні конструкції, що інтенсифікують процес авторського та персонажного мовлення і вияскравлюють негативні емоції **презирства** та **зневаги**, напр.: *«Я не стану такою мавпою, бо мене завжди будуть любити й завжди буду любити я!!!»* (17, с. 31); *«Але ми ж з Тобою співпадаємо, дурню!!!!»* (17, с. 113); *«Це чиста провокація – штурм Адміністрації Президента!!!!!!»* (12, с. 19); *«Зупиніться!!!! Комусь хочеться крові. Не дозволюмо їм!!!!!!»* (12, с. 19); *«Рінат Леонідович! Фе!!!»* (12, с. 107); *«Попластунському, пане міністре, якщо не вмієте інакше!!!!»* (12, с.192); *«Це блювотиння – а не національний круглий стіл!!!!»* (12, с. 210); *«Повний ігнор!!! І публічна зневага усіма можливими способами!!!!»* (12, с. 263); *«Коли я в парламенті показувала фото жахливих поранень Юри, то дехто із класичних і – !!! – багатих патріотів демократів гидливо відвертав обличчя»* (12, с. 292). Такі конструкції в мовотворчості М. Матіос завжди емоційно насліджені і стилістично виражені вони яскраво реалізують інтенсивність вияву психоемоційного стану мовця.

Ефективним є використання письменницею засобів експресивної графіки. Своєрідним вираженням, що передають психічний стан мовця, його переживання, є нетипове використання дефісу, побуквене чи поскладове розбиття слова на частини. Такий засіб передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, як-от: *«О-о-о-о! – протяжно вигукнув провідник»* (2, с. 684); *«–Ліндо-о-о-о! Ходи швидше!»* (2, с. 583); *«Через те, якщо можеш, живи весело, радісно сьогодні, розумієш, сьо-го-о-о-о-дні»* (5, с. 12); *«Що не хочу любові – а хочу певності, пев-но-сті, ста-біль-нос-ті, як сказав би наш президент»* (5, с. 13); *«Я зморилася від свого думання, і хочу спати, спа-ти-и-и»* (5, с. 18); *«Та де там*

мені, як кров: люди – звуки – крики – постріли – стогони поранених – цинічність тих, хто стоїть за ухваленням рішень – перекинчики – пристосуванці – благородні з благородних – мовчазні помагальники – скупі – безсердечні» (12, с. 16).

Високий ступінь експресивності тексту створює мікросегментація – поділ тексту на абзаци, які можуть складатися з одного речення чи його частини. Напр.:

*«Та де там спиться –
напівмариться,
напівколишеться,
напівумирається» (17, с. 62);*

*«Я б хотіла колись прочитати
спокійну,
розумну,
не-набридливу,
не-істеричну
книжку про печаль.*

*Про найбільшу печаль у світі.
Про еверести печалі (17, с. 75);*

*Печаль,
не названу іменем,
не пов'язану із конкретним часом,
не вмотивовану,
непоясниму,
невидиму,
не...*

*Не про людей,
не про історію,
і не про кохання –
лише про одну-єдину, але вселенську печаль, що роз'їдає кожного й точить із середини дужче, ніж точить смертельну недуга» (17, с. 75);*

«Перебула своє королівство – перебуде і жебрацтво.

Сльози.

Депресія.

Ненависть.

Розшуки.

Вертання у потяги.

Знову депресія.

Дослухання до скрипу нічних дверей.

Простоювання на вечірніх і сутінкових вікнах.

Знову депресія.

Нарешті глухе, як далекий грім, роздратування» (16, с. 53).

Досить продуктивним графічним експресивним засобом є нагромадження крапок, що сигналізує про незавершеність, обірваність думки, позначає емоційні паузи, передає різноманітні емоційні стани: невпевненість, хвилювання, збентеженість, розгубленість, як-от: *«Дивно, та я, як титулований кат, не відпускаю палець із тих місць, звідки проступає біль, неначе з-під бинтів запекла кров...*

... я не знаходжу радісних сторінок...

...не знаходжу живого життя, а лише його розірвані шматки...

...але я не можу спинитися...

...гортаю...

...вперед...

...назад...

...знову назад...

...вперед...

...без розбору...

...і чомусь звідусюди пахне кров'ю...

Боже... Поможі мені...» (17, с. 22)

Як бачимо, «інноваційні тенденції у використанні знаків пунктуації зумовлені особливостями текстових модифікацій речень, наділені авторською

модальністю й експресивністю, підпорядковані комунікативній меті мовця, його прагматичним інтонаціям» [39, с. 21].

Отже, емоційно-оцінний потенціал розділових знаків у мовотворчості М. Матіос формує додаткове емоційне навантаження художнього тексту, виформовує індивідуально-авторський стиль письменниці. Найчастіше для вираження емоцій своїх персонажів авторка послуговується такими розділовими знаками, як: нанизування знаків оклику, знаків питання, три крапки, тире. Ефективністю вирізняються графічні прийоми, а саме дефісація, анормативне вживання великої літери та мікросегментація тексту.

Висновки до розділу 4

У плані вираження і передавання людських емоцій та почуттів мовні одиниці синтаксичного рівня здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

За нашими спостереженнями, синтаксичні конструкції виформовують два емоційно-оцінні реєстри: 1) негативні, спрямовані на експлікацію емоцій горя, ненависті, докору, суму, відчаю, тривоги; 2) позитивні, що оприявнюють емоції радості, замилювання, здивування.

Передусім емоційно-експресивний потенціал реалізують питальні речення, за допомогою яких авторка всебічно передає світ людських емоцій, зокрема реєстрів негативного спрямування **гнів, обурення, докір**. Емотивна семантика перепитів вияскравлює здебільшого емоцію **здивування, горя, страху**. Запитання завжди більш емоційно навантажене, ніж розповідне речення; воно збільшує ілюктивну силу висловлення, створює діалогічність спілкування, змушує читача задуматися, допомагає письменниці виразити ту чи ту емоцію.

Яскраву емоційність текстової комунікації створюють окличні речення, які передають широкий спектр суб'єктно і об'єктно зорієнтованих емоцій людини. Вони активізують увагу адресата, слугують маркерами конфліктності, виконують прагматичну функцію, підсилюючи емоційний вплив на читача, реалізуючи негативні емоції **роздратування, гніву, страху**. Речення зі звертально-

вокативними конструкціями спрямовані на те, щоб зосередити свою увагу на адресатові мовлення. Такі конструкції часто містять негативну семантику **гніву, суму, розпачу**, а – використання звертально-вокативних комунікатів до найвищих субстанцій експлікує наявність емоцій **замилування, захоплення, радості**. Аналіз показав, що окличні висловлення створюють експресивізацію висловленого, широкий спектр емоційності в мовленні персонажів.

Незавершені конструкції як обірвані, недомовлені, усічені комунікати допомагають передати психоемоційні стани **розгубленості та тривоги**. Варто відзначити, що незакінчені висловлення відіграють важливу роль у створенні конфліктної комунікації, вони увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, реалізують таким чином емоції **обурення, докору, гніву**.

Категорію емотивності сповна виражають індивідуально-авторські розділові знаки, які природно передають емоційно наснажений мовний світ Марії Матіос. Яскраво виражений емоційно-оцінний потенціал розділових знаків формує додаткове тло художнього тексту та засвідчує ідіолект буковинської письменниці.

Основні положення четвертого розділу апробовано в публікаціях авторки: [73, 75, 78, 79, 80].

ВИСНОВКИ

Категорія емотивності – одна з антропозорієнтованих лінгвістичних категорій. Її формує автор художнього тексту, який добирає систему мовних засобів для вираження доміантних емоцій. Ця категорійна величина в мовотворчості М. Матіос представлена на всіх мовних рівнях (лексико-фразеологічному, морфологічному, синтаксичному) і виражає крізь призму різних мовних маркерів психоемоційний стан мовної особистості, її інтенції та оцінки, детермінуючи ідіолект письменниці.

За нашими спостереженнями, емотивність – антропозорієнтована лінгвістична категорія, у якій експлікується план змісту (широкий спектр людських емоцій та почуттів) і план вираження (різнорівневі мовні засоби). Основне призначення категорії емотивності – репрезентувати світ почуттів автора та його персонажів, водночас упливати на адресата, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання.

Категорія емотивності перебуває в тісному зв'язку з різними антропоцентричними поняттями, співвідносними у плані змісту і в плані вираження. Це зокрема: *емоційність* – психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини; *емотивність* – лінгвістична категорія, що її реалізують різнорівневі мовні засоби; *оцінка* – прагмалінгвістична категорійна величина, що відбиває світосприйняття людини в аспекті «добре / погане», *експресивність* – категорія, що інтенсифікує виразність та образність мовлення, підсилює сугестивність висловлення.

Ідіолект Марії Матіос – це чітка система різнорівневих мовних одиниць, що оприявнюють почерк письменниці, передають регіональний колорит мовлення, адекватно втілюють авторські інтенції. У мовотворчості письменниці представлено інтелектуальні, моральні, вольові та емоційні риси персонажів, що зумовило природне функціонування двох амбівалентних емоційно-оцінних реєстрів категорії емотивності з виразним домінуванням негативних емоцій на всіх мовних рівнях.

З-поміж екстралінгвальних чинників, що детермінують емоційно-оцінну

парадигму мовотворчості Марії Матіос, треба виокремити:

- історичні наративи (насильство, репресивні дії влади, реакція супротиву населення, життєві реалії);
- родинно-побутові складники, які впливають на появу міжособистісних конфліктів, агресії, емоційного дисбалансу в стосунках між батьками і дітьми, чоловіком і дружиною тощо;
- особистісні характеристики (депресивний стан мовної особистості, тривога, постійні переживання), що загалом увиразнюють домінування негативно-емоційних реєстрів у художньому дискурсі письменниці.

У художньому дискурсі М. Матіос визначено 5 типів емоційно-оцінних реєстрів, які репрезентують категорію емотивності в мовотворчості письменниці:

- емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами (радість, замилювання, ніжність, щастя, задоволення, осяяння, прозріння, ейфорія);
- емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, образами, спогадами (сум, відчай, горе, нещастя, депресія, пригніченість, ненависть, журба);
- емоції, пов'язані із конструктивними чи деструктивними вчинками людини (любов, жаль, повага, підтримка, злість, зневага, гнів, обурення, заздрість, докір, лютя);
- емоції, пов'язані з самооцінкою людини (каяття, провина, сором, приниження, зніяковілість, гордість, тріумф, самовдоволення);
- емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти (привітання, прощання, побажання, підбадьорення, схвалення, заспокоєння, погроза).

Критеріями виокремлення таких емоцій слугують різні лінгвістичні параметри:

- лексичне значення як базова характеристика розуміння прямого і переносного значення слова;
- контекст, який дає змогу однозначно визначити ту чи ту емоцію;
- комунікативна ситуація, у якій розвивається людська інтеракція та

адекватно втілюються емоційно-оцінні інтенції;

- потенційна здатність різнорівневих мовних засобів вербалізувати ту чи ту емоцію, вияскравлювати її позитивний або негативний реєстр у художньому дискурсі.

У процесі дослідження фіксуємо чітку систему різнорівневих мовних засобів, що здатні оживити мовлення, надати йому емоційно-експресивного відтінку, відтворити природність місцевого колориту. Мовно-естетичні доміанти художнього дискурсу М. Матіос перебувають у безпосередньому зв'язку із знанням культури українського народу, з усною народною творчістю, з мовною креативністю та глибокою обізнаністю.

У дисертації виокремлено емоційно-оцінну лексику, до якої належать:

- номінації, що позначають певні почуття і містять емоційний елемент, ужитий у прямому значенні (*радість, щастя, любов, сум, горе, страх, лют, гнів*), основною ознакою таких лексем слугує експресія, незалежно від ситуативно-контекстуальних умов;

- лексеми як вербалізатори несхвальної оцінки та негативного ставлення до адресата мовлення (*брехун, нахаба, нелюд, нечисть* та ін.);

- лексеми, що містять чітку вказівку на якусь ваду співрозмовника, виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб, стану та почуттів персонажа (*дурень, боягуз, причмелена, істеричка, скупіндра* та ін.);

- метафорично-образні лексеми, що репрезентують негативну оцінку адресата в метафоризований спосіб із відносною експресивністю (*двоногі пси, шуліка на двох ногах, підпарканна гадина, двонога нехар, свиня, гад, щенюк, гуска, курка* та ін.);

- інвективна лексика, яка вияскравлює широкий спектр негативних емоцій, увиразнює емоціогенність побутових моделей людської комунікації (*сука, курва* та ін.);

- лексеми-оптативи, що слугують лінгвоментальними формами українців та вияскравлюють сугестивну функцію української мови (*Щастя-здоров'я! Будь*

здоровий! та ін.).

На багатому фактичному матеріалі проаналізовано фразеологічні одиниці на позначення емоційних станів персонажів, представлених двома емоційно-оцінними регістрами негативного (страх, жах, неспокій, тривога, муки, страждання, відчай, безвихідь, горе, печаль, презирство, зневага, гнів, лють, сором, стид) та позитивного спектру, які репрезентують емоційні стани (втіху, радість, захоплення, захват, любов, пристрасть). У мовленні персонажів маркери фразеологічного рівня здебільшого функціують у негативних мовленнєвих ситуаціях, а тому передають емоції негативного спектру, які є домінантними.

Діалектизми як засоби увиразнення психоемоційного стану мовця становлять низку тематичних груп, що виражають емоції героїв: номінації осіб здебільшого експресивного забарвлення; номінації частин тіла людини, речей, дій, явищ, які мають забарвлення зневажливості; номінації ознак, властивостей та характеристик особи. Діалектна лексика в художньому дискурсі М. Матіос слугує важливим засобом творення внутрішнього світу, характеру персонажів, їхніх почуттів та переживань, маркером урізноманітнення художнього та розмовного стилів мови, вияскравленням емотивних та оцінних компонентів тексту.

Морфологічні маркери мають значну кількість ресурсів, що можуть виражати людські емоції, адже частиномовна належність увиразнює стилістичний колорит художнього дискурсу М. Матіос. Ті чи ті мовні одиниці слугують виразними маркерами суб'єктивності та експресивності мовлення. Особливу увагу привертають різноманітні словотвірні засоби, за допомогою яких письменниця передає яскраві відтінки почуттів, переживань, оцінок.

До таких засобів належать іменники, у структурі яких наявні спеціальні афікси, зокрема зменшено-пестливі суфікси, що реалізують семантику позитивного емоційно-оцінного плану і передають значення зменшеності, слугують носіями категорії емотивності (*любчик, дідик, мамка, вдовичка, донцю, словечка, вушко, серденько, гадючення*); збільшувально-згрубілі суфікси, що передають семантику негативного емоційно-оцінного плану і вербалізують значення згрубілості, беруть участь в емотивному оцінюванні людей або

предметів, взаємодіючи з твірною основою (*дівчинище, градиську, дідуган*).

Зафіксовано, що ефективним засобом увиразнення інтенцій мовця слугують назви людей, які у своїй структурі обов'язково містять образний компонент. Такі лексеми набувають позитивного значення (*ластів'ятко, голуб'ятко, зозулька*). Авторка застосовує суфікси у звертаннях та власних іменах, таким чином відтворює прихильне ставлення персонажів до адресата мовлення (*Гафійко-любко, Марушко, Петрусько, Уласійку, гуцулику, кумко-душко*). Високий рівень експресивності передають суфікси, які за своєю природною валентністю виражають зовсім інший змістовий план (*трунвоча, смертечка, нуждечка, воріженьки, могилка*).

Дослідження художнього дискурсу М. Матіос показало, що емотивні одиниці, виражені за допомогою прикметників, переважають, оскільки саме ця частина мови не тільки називає, а й виражає позитивну або негативну оцінку, увиразнює діапазон емоцій. Емоційно забарвлені прикметники в мовотворчості письменниці використані передусім для мовного вираження суб'єктивної оцінки персонажами один одного, а також для увиразнення певних рис характеру, їхньої зовнішності, поведінки. Вони репрезентують емоційно-оцінні реєстри позитивного (здивування, радість, щастя, задоволення) та негативного (страх, неспокій, тривога, відчай, смуток, горе, гнів, обурення, докір, огида, сором) спектру.

Спостережено, що в мовотворчості М. Матіос переважають емотивні одиниці, виражені за допомогою прикметників, що відображають колірну гаму, містять метафоричні ознаки зображального характеру (*чорна помста, чорну і свіжу тугу, червоні іскри, білими губами, біла, як туман, жовтими пальцями*). Відзначаються своєю оригінальністю та емоційною образністю, індивідуальним змістовим наповненням ті прикметники, що вжиті в переносному значенні (*тугий клубок, темний бунт крові, гострий нестерпний ніж, розжарений мозок, підленька думка, пекельний спогад, смертельна коса*).

У художньому дискурсі М. Матіос досить характерне вживання емотивних дієслів для відтворення емоційних станів персонажа. До емотивних дієслів

уналежнюємо:

- дієслова, що експлікують зовнішній вияв емоцій (невербальні компоненти), напр.: (*хлипати, шморгати, фиркати*);
- дієслова, які передають емотивне ставлення людини й описують характер поведження з кимось (*плюнув би в очі, умертвляв черкеса*);
- дієслова, які позначають емоційний стан, зображають психічне самопочуття об'єкта (*лютити, тішитися*);
- дієслова, що відображають психічні стани і потребують певних зусиль (*дуже побивалася*);
- дієслова, які позначають поведінку, виражають перебування особи у психічному стані, що супроводжується певною сукупністю дій і вчинків, манерою поведження (*тремтіла по-зłodійськи*).

Посутнім компонентом конотації в дієсловах є метафора, яка передає емоцію та оцінку, породжену інтенсивно-параметричним складником, що сприяє виникненню експресії та стилістично збагачує контекст (*всунулися в гори, серце штормить, плодили й поширювали плитку* та ін.). Завдяки своїм виражальним властивостям дієслова слугують релевантним матеріалом для творення переносного значення й реалізації авторського мислення. Використання дієслів надає текстові більшого динамізму.

Уміле використання письменницею нечленованих комунікатів, що виражені здебільшого вигуками, дає змогу мовцеві адекватно репрезентувати свої інтенції. Будь-які комунікати передають модально-логічні категорії ствердження, заперечення, питання, спонукання, емоційність та оцінку. За своєю лінгвістичною природою вони реалізують різноманітні змістові відтінки, реакції мовця на ту чи ту ситуацію.

Багата система синтаксичних одиниць яскраво віддзеркалює психоемоційний стан персонажів. Передусім емоційно-експресивний потенціал реалізують питальні речення, за допомогою яких авторка всебічно передає світ людських емоцій, зокрема реєстрів негативного спрямування **гнів, обурення, докір**. Емотивна семантика перепитів вияскравлює здебільшого емоцію **здивування**,

горя, страху. Запитання завжди більш емоційно навантажене, ніж розповідне речення; воно збільшує ілюктивну силу висловлення, створює діалогічність спілкування, змушує читача задуматися, допомагає письменниці виразити ту чи ту емоцію.

Яскраву емоційність текстової комунікації створюють окличні речення, які передають широкий спектр суб'єктно і об'єктно зорієнтованих емоцій людини. Вони активізують увагу адресата, слугують маркерами конфліктності, виконують прагматичну функцію, підсилюючи емоційний вплив на читача, реалізуючи негативні емоції **роздратування, гніву, страху.** Речення зі звертально-вокативними конструкціями спрямовані на те, щоб зосередити свою увагу на адресатові мовлення. Такі конструкції часто містять негативну семантику **гніву, суму, розпачу,** використання звертально-вокативних комунікатів до найвищих субстанцій експлікує наявність емоцій **замилування, захоплення, радості.** Аналіз показав, що окличні висловлення створюють експресивізацію висловленого, широкий спектр емоційності в мовленні персонажів.

Незавершені конструкції як обірвані, недомовлені, усічені комунікати допомагають передати психоемоційні стани **розгубленості та тривоги.** Варто відзначити, що незакінчені висловлення відіграють важливу роль у створенні конфліктної комунікації, вони увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, реалізують таким чином емоції **обурення, докору, гніву.**

Категорію емотивності сповна виражають індивідуально-авторські розділові знаки, які природно передають емоційно наснажений мовний світ Марії Матіос. Яскраво виражений емоційно-оцінний потенціал розділових знаків формує додаткове тло художнього тексту та засвідчує ідіолект буковинської письменниці.

Статистично-кількісний аналіз показав, що у текстах М. Матіос переважає уживання емотивних номінацій з емоційно-оцінним регістром негативного спектру. На багатому ілюстративному матеріалі встановлено співвідношення позитивних та негативних емоцій, виражених різнорівневими мовними одиницями: (лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів), що виформовують емоційно-оцінні регістри позитивного плану від 10%

до 51%: цікавість (10%), задоволення (15%), здивування (34%), радість (43%), щастя (51%); та емоційно-оцінні реєстри негативного плану від 42% до 100%: горе (42%), відраза (38%); страх (70%), зневага (68%), гнів (100 %). Такий дисбаланс, на нашу думку, зумовлений індивідуально-авторським сприйняттям світу самої письменниці, екстралінгвальними складниками мовної особистості, характером і темпераментом мовців-персонажів, прагненням авторки яскраво і правдиво відтворити реалії людського буття.

Перспективи подальших наукових студій полягають у вивченні мовотворчості письменниці в ракурсі жанрів та інтенційності, комунікативних стратегій і тактик художнього мовлення, стилістичного потенціалу різнорівневих мовних одиниць, що створюють упізнаваність почерку й ідіостиллю неперевершеної української письменниці XXI століття – Марії Матіос.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова С. Фразеологізми в загальнонародній мові та в художньому тексті. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 70–73.
2. Апресян Ю. Интегральное описание языка и системная лексикография. *Языки русской культуры*, 1995. 472 с.
3. Арешенков Ю. Синтаксис сучасної української мови. Навчальний посібник для студентів факультету української філології. Кривий Ріг, 2005. 88 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
5. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології. Ужгород, 1999. 176 с.
6. Барановська О. Дієслівна інвентаризація і параментаризація емотивної лексики в сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Львівському національному університеті імені Івана Франка. Львів, 2021. 22 с.
7. Барановська О. Категорії емотивності та експресивності в системі англійського дієслова. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 25–29.
8. Бехта І. Дискурс наратора в англомовній прозі. К.: Грамота, 2004. 304 с.
9. Білодід І. Сучасна українська мова: Стилїстика. К.: Наук. думка, 1973. С. 30–39.
10. Білоконенко Л. Українськомовний міжособистісний конфлікт: монографія. К.: Інтерсервіс, 2015. 335 с.
11. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С., Дячук В.В. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2008. 1140 с.
12. Бойко Н. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 235 с.
13. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія Ніжин: ТОВ

«Видавництво Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.

14. Бойко Н. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 7–10.

15. Бурячок А. Оцінна лексика в українській літературній мові. *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наук. думка, 1967. С. 76–83.

16. Вавринюк Т. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. 2010. Вип. 4. С. 67–73.

17. Верба Л. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова книга, 2003. 160 с.

18. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. М.: «Языки русской культуры», 1999. 780 с.

19. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. *Русские словари*, 1996. 411 с.

20. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005, 1728 с.

21. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: академічна граMATика української мови. Київ: Університетське вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

22. Вишневська Г. Епітети на означення демонолексики у «Лісовій пісні» Лесі Українки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2009. Вип. 20. С. 78–80.

23. Гамзюк М. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови): монографія. Видавничий центр КНЛУ: Київ, 2000. 256 с.

24. Гладь С. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук спец.: 10.02.04: германські мови. Київ, 2000. 223 с.

25. Гладь С. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний

аспект (на матеріалі сучасної англомовної прози): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 2000. 19 с.

26. Гнезділова Я. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 2007. 291 с.

27. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 1. Под общ. ред. В. В. Соколова. М.: Мысль, 1989. 622 с.

28. Голобородько Я. Буковинська орнаментика Марії Матіос. *Вісник НАН України*. 2008. №3. С. 66–73.

29. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Логос, 2004. 284 с.

30. Гончарук М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці: Видання Чернівецького нац. ун-ту. 2012. № 1. С. 30–39.

31. Горецький Я. Динамічність і динаміка в мові (переклад з словацької М. М. Пещак). *Мовознавство*. 1988. № 6. С. 7–10.

32. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова: Відіменні деривати. К.: Наукова думка, 1981. 200 с.

33. Городенська К. Г. Синтаксичні засади категорійного словотвору. *Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика* ВДПУ ім М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. Вінниця, 2000. № 2. С. 6–9.

34. Грижак Л. Емоційно-оцінні слова в портретному зображенні жінок у романі Чарльза Діккенса *Холодний дім*. *Лінгвістичні студії*. 2017. № 34. С. 64–68.

35. Гуйванюк Н. В., Руснак Н. О. Діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця. *Українська мова*. 2003. № 2 (7). С. 102–110.

36. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису: мат. міжнар. наук. конф., 19–21 жовтня 2006 р.* Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.

37. Гуйванюк Н. Емоційно-оцінна лексика у «Словнику буковинських говірок». *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Б.*

Хмельницького. 2011. Вип. 13. С. 88–95.

38. Гуйванюк Н. Лексичні та синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови». Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 90–96.

39. Гуйванюк Н. Слово – Речення – Текст: вибр. праці. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. 664 с.

40. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию. Пер. с нем. Г. В. Рамишвили. Москва: ОАО ИГ «Прогрес», 2000. 400 с.

41. Гуменюк І. Глосарій навчальної дисципліни «Основи стилістики сучасної української мови». Івано-Франківськ: ТУР-Інтелект, 2020. 72 с.

42. Гутковський В. Анотація. Майже ніколи не навпаки. М. Матіос. Вид. 3-є. Львів: «Піраміда», 2018. С. 172.

43. Гуцуляк Т. Образність як елемент розмовного мовлення і як компонент

мовної семантики. *Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea*. Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015. Вип. 4. С. 174–184.

44. Гуцуляк Т. Мовно-виражальні засоби «Енеїди» І. П. Котляревського в контексті фіксування та збереження стійких образних уявлень у фразео- та словотворенні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2020. Вип. 2 (44). С. 102–112.

45. Гуцуляк Т., Катеринич Ю. Образні відсубстантиви як домінанта творчої манери Юрія Мушкетика. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Volume 3. Oxford, United Kingdom: Oxford Sciences Ltd. & European Scientific Platform, 2020. С. 145–150.

46. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відп. ред. Я. Закревська. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.

47. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику:

монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.

48. Діалектно-фольклорні матеріали говірки с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області: наук.-попул.вид уклад.: О.В. Піцик, В.В. Ковач, Н.О. Руснак, Ю.М. Руснак, Є.Д. Квітень. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2019. 336 с.

49. Дудик П. Обірвані, або незакінчені речення. Українська мова в школі. 1995. № 4. С. 11–14.

50. Дудик П. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.

51. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.

52. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. Українознавство: *Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал*. 2008. №1. С.198–205.

53. Єрмоленко С. Методи стилістичних досліджень. *Українська лінгвостилїстика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела*: за ред. д-ра філол. наук, проф. С. Я. Єрмоленко. Київ: Грамота, 2007. 312 с.

54. Єрмоленко С. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 94–103.

55. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: стилїстика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.

56. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Київ: Довіра, 2007. 263 с.

57. Заболотська О. Роль авторської інтенції у формуванні текстових художніх концептів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2014. № 6(1). С. 171–180.

58. Забродський М. Емоції. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=17852 (Дата звернення: 13.03.2023)

59. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

60. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк: ДонНУ, 2009. 137 с.
61. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
62. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 350 с.
63. Загнітко А. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2014. 480 с.
64. Зеленько А. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. 1982. Вип. 22. С. 39–41.
65. Іваночко О. Християнсько-релігійні елементи у формулах ввічливості українського народу. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Слов'янська філологія. 2000. В. 87. С. 101–103.
66. Ізард К. Психологія емоцій: Пер. з англ. Київ, 2000. 464 с.
67. Калиновська І., М. Процик. Типологічні аспекти позитивно-емотивних іменників сучасної англійської мови. *Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2011. № 3, Ч. 2. С. 129–132.
68. Кемінь У. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Current issues of Social studies and History of Medicine*. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки». Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 25(1). С. 12–16.
69. Кемінь У. Реалізація емоційної оцінки у мовотворчості Марії Матіос: лексико-фразеологічний рівень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: «Філологія. Журналістика». Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 6. Том 32 (71). С. 24–29.
70. Кемінь У. Фразеологізми як маркери категорії емотивності у контексті мовотворчості Марії Матіос. *Закарпатські філологічні студії*. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Вип. № 21(1), 2022. С. 55–60.

71. Кемінь У. Реалізація емоцій на морфологічному рівні у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. №57 (2). С. 143–148.

72. Кемінь У. Конфліктні моделі реалізації категорії емотивності (на матеріалі роману «Букова земля» Марії Матіос»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Філологія». Одеса, 2023. № 59. Т. 2. С. 7-10.

73. Кемінь У. Питальні речення як маркери реалізації емотивності в мовотворчості Марії Матіос. *Нова філологія*. Збірник наукових праць Запорізького національного університету: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. № 89. С. 122–128.

74. Кемінь У. Емоційні вигуки у романі М. Матіос «Солодка Даруся». *Гуманітарний аспект підготовки молодших спеціалістів у контексті сучасних процесів реформування освіти в Україні*: матеріали науково-практичної конференції, Чернівці, 24 січня 2019 р. С. 38–41.

75. Кемінь У. Негативні емоційні модуси в творчості М. Матіос. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*. Діалог культур як чинник інтеграції: IV-та Міжнар. наук.-практ. конф., [редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал]. Варшава-Ужгород-Херсон: Просвіт, 2019. С.198–200.

76. Кемінь У. Емотивність як антропозорієнтована лінгвістична категорія. *Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті*: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27-28 березня 2020 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2020. С. 19–22.

77. Кемінь У. Категорія емотивності та засоби її вираження у творчості Марії Матіос. *ВМСО*: збірник матеріалів Буковинського міжнар. медико-фармацевтичного конгресу студентів і молодих учених, м. Чернівці, 16 квітня

2020 р. С. 383.

78. Кемінь У. Синтаксичні засоби вербалізації міжособистісного конфлікту в художньому дискурсі М. Матіос. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 11-12 грудня 2020 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 87 – 89.

79. Кемінь У. Синтаксична реалізація емотивності в поетичному тексті Лесі Українки: незакінчені висловлення. *Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс: матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від народження Лесі Українки*. Чернівці, 23 лютого 2021. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С. 43–44.

80. Кемінь У. Окличні висловлення як засоби реалізації емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька. Чернівці, 16-17 червня 2022. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 115–116.

81. Кемінь У. Функційна роль прикметника в контексті реалізації емотивності у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 17-18 березня 2022 р. Буковинський державний медичний університет, 2022. С. 108–109.

82. Китайгородська В. «Я собі отак і живу: коли ростіцькою нявкою, коли рафінованою столичною міщанкою...». Про нашу землячку, письменницю Марію Матіос. Буковинське Віче. 2002, 21 грудня. С. 1.

83. Клейман П. Психологія 101: факти, теорія, статистика, тести й таке інше. Харків, 2017. 240 с.

84. Ковалевська Т. Пунктуація у корпусі засобів візуально-графічного оформлення сучасного англомовного художнього дискурсу. *Південний архів. Філологічні науки*. Херсон: ХДПУ, 2018. Т II. С. 45–49.

85. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Наукова думка, 1978. 260 с.
86. Колоїз Ж. Діалектизми в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. С. 98–117.
87. Кондратенко Н. Тенденції розвитку експресивного синтаксису в українському політичному мовленні. *Одеська лінгвістична школа. Класичне і нове*. Одеса: Полипринт, 2019 С. 264–273.
88. Кондратенко Н. Експресивний синтаксис у президентському дискурсі Володимира Зеленського. *Записки з українського мовознавства*. 2022. Вип. 29. С. 313–324
89. Кондратенко Н. Фактичне твердження та оцінне судження: розмежування в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі. *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи* : кол. Монографія ОНУ ім. І. І. Мечникова; наук. ред. Н. В. Кондратенко. Одеса; Вінниця: ТВОРИ, 2022. С. 106–113.
90. Кононенко І. Лексико-синтаксичний потенціал прикметника у слов'янських мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук: спец. 10.02.03. «Слов'янські мови». Київ, 2009. 19 с.
91. Коренькова О. Визначення поняття «дієслова психічного стану» в сучасній українській мові. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 534–537.
92. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
93. Космеда Т. Основи прагмалінгвістики. Київ: Либідь, 2002. С. 227–228
94. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
95. Кротевич Є., Родзевич Н. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. 236 с.
96. Леснова В. Засоби вираження лінгвістичної категорії оцінки в українських прислів'ях. *Лінгвістика*. 2012. № 3(27). Ч.І. С. 138–146.
97. Лисиченко Л. Лексикологія сучасної української мови. Семантична

структура слова. Харків: Вища школа, 1977. 113 с.

98. Малиненко О. Особливості лінгвістичної категоризації емоцій. *Нова Філологія*. 2014. №62. С. 186–192.

99. Марчук Л., Рарицький О. Психолінгвістичні передумови функціонування градації в індивідуальній картині світу. *Психолінгвістика*. Вип. 26 (2), 2019. С. 278–295.

100. Марчук Л., Журенко Я. Негативна оцінка як засіб інтерпретації гендерних стереотипів. *Академічні студії*. Серія «Гуманітарні науки». Луцьк: Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2022. № 1. с. 55–60.

101. Мацько Л. Стилістичні функції емоційних вигуків. *Культура слова*. Київ: Наукова думка, 1981. Вип. 21. С. 20–23.

102. Мацько Л. Методологія і методи стилістики. *Стилістика української мови: підручник за ред. Л. І. Мацько*. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

103. Морараш Г. Ідіолект Євгенії Ярошинської: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2018. 304 с.

104. Навчук Г. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 українська мова. Кіровоград, 2004. 20 с.

105. Новий тлумачний словник української мови (3 томи). Укладання В. Яременко, О. Сліпушко. «Аконіт», 2008. I т. 926 с.

106. Нушикян Э. Типология интонации эмоциональной речи. Одеса: Вища школа, 1986. 158 с.

107. Онищенко І. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 19 с.

108. Падалка Ю. Емотивність як підкатегорія модальності (на матеріалі іспанської мови). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С.174–181.

109. Паров'як І. І. Емотивність художнього тексту у скопусі суміжних понять. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». Вип. 44. 2014. С. 224–225.
110. Пініч І. Вираження емоцій в окличних висловлюваннях. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Вип. 4. 2004. С. 116–124.
111. Пітель В. Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 українська мова. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
112. Помирча С. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 129–131.
113. Помирча С. Індивідуально-авторська пунктуація як засіб формування синтаксичної компетенції у майбутніх учителів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2016. Вип. 3. С. 155–162.
114. Потебня О. Думка і мова. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів: Літопис, 2001. С. 34–52.
115. Прадід Ю. Російсько-український і українсько-російський фразеологічний тематичний словник: Емоції людини. Сімферополь, 1994. 244 с.
116. Приходько Г. Оцінка і комунікація: посіб. для студентів та аспірантів. Вінниця: Нова книга, 2013. 168 с.
117. Психологічний словник за ред. В. І. Войтка. К.: Вища школа, 1982. 214 с.
118. Романченко А. Лінгвістичний дискурс: Соціативно-інфлуєтивна стратегія. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1 № Вип. 3. С. 38–43.
119. Рудоман О. Епістемічна модальність як мовна категорія дискурсу. *Молодий вчений*. № 10 (50), 2017. С. 660–664.

120. Руснак Н. Когнітивний ракурс дослідження текстів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика»: зб. наук. пр. Херсон: Вид-во ХДУ, 2012. Вип. XVI. С. 192–196.
121. Руснак Н. Лексичні особливості буковинських говірок (на матеріалі говірки с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 1. 22–26.
122. Руснак Н., Руснак Ю. Актуалізація відомостей у художньому роздумі (на матеріалі сімейної саги М. Матіос „Майже ніколи не навпаки”). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences»*. Чернівці – Сучава, 2018. № 1 (17). С. 25–29.
123. Сартр Ж. Очерк теорії емоцій. Психологія емоцій. Под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. С. 140–159.
124. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
125. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
126. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 368 с.
127. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
128. Сліпенька В. Вербалізація негативних емоцій: тенденції формування нового мовленнєвого стандарту. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. № 3. 2015. С.250–255.
129. Словник буковинських говірок. За заг. ред Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
130. Словник української мови в 11 томах. К.: Наукова думка, 1975. Т. 2. 832 с.

131. Словарь української мови: в 4-х тт. За ред. Б. Грінченка. К., 1909. Т. 1. 337 с.
132. Словник фразеологізмів та паремії Чернівецьчини: матеріали до словника фразеологізмів та паремії Чернівецьчини. Уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
133. Стадній А. С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики: *Вісник Дніпропетровського університету*. Д.: Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2010. Вип. 16, № 11, т. 18. С. 321–325.
134. Степанюк М.П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш.Бронте та Е.Бронте): дис... кандидата філол. наук: 10.02.04 Германські мови. Херсон, 2016. 244 с.
135. Стилїстика української мови. Короткий словник термінів. Уклала Валентина Грещук. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 82 с.
136. Тараненко О. О. Метафора. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана», 2007. С. 350–353.
137. Татаренко І. Марія Матіос: Люблю, коли мене впізнають по голосу. *Друг читача* № 16, 2008. С. 4.
138. Тесля В. Комунікативно-прагматичні функції вигуків. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89(5). С. 333–337.
139. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 1: Матеріали до словника. Чернівці: Рута, 2000. 480 с.
140. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 3: Буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та в загальноукраїнському контексті. Чернівці: Книги ХХІ, 2007. 252 с.
141. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. Київ, 1988. 342 с.
142. Томусяк Л. Функціонально-семантичні особливості незакінчених конструкцій в ідіостилі Марії Матіос. *Науковий вісник Чернівецького*

університету: зб. наук. пр. Слов'янська філологія. Чернівці: ЧНУ, 2011. С. 210–215.

143. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник: Знання, 2007. 494 с.

144. Форманова С. Інвективи в українській мові: монографія за ред. Н. Сологуб. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.

145. Фразеологічний словник української мови. АН України, Ін-т укр. мови; уклад.: В. М. Білоноженко та ін.. Київ: «Наукова думка», 1999. 984 с.

146. Фрасинюк Н. Картина світу як об'єкт сучасної когнітивістики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 34. С. 298–300.

147. Харчук Р. Марія Матіос: між традицією і стилізацією. *Сучасна українська проза: постмодерний період*. Київ: ВЦ «Академія», 2008. С.68–73.

148. Хобзей Н. Мовний простір міфологічних назв. *Мова і культура*. Відп. ред. Павло Гриценко, Наталя Хобзей. Львів, 2003. С. 53–61.

149. Цинтар Н. Синтаксичні засоби вираження емотивності в англійських прозових творах ХІХ та ХХІ століття. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2018. № 10. С. 150–152.

150. Чабаненко В. Говіркове мовлення як джерело експресивних засобів української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 189–200.

151. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351с.

152. Чайковська Є. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2010. С. 279–287.

153. Червак Б. Гіркий полин солодкої Дарусі. Книжковий огляд. 2004. № 3. С. 30–32.

154. Чуланова Г. Лінгво-прагматичні особливості тексту-регулятиву в рекламному дискурсі сучасної англійської мови: дисертація на здобуття

наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.02.04. Суми, 2012. 241 с.

155. Шабат-Савка С. Т. Інтенція мовця і прагматика емоційного дискурсу (на матеріалі прози Юрія Федьковича). *Науковий вісник Чернівецького національного університету* [зб. наук. пр.], Чернівці: Рута, 2011. С. 203–209.

156. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

157. Шабат-Савка С., Морараш Г. «Треба любити нарід, его мову, пісні, звичаї, обичаї» (мовно-естетичні домінанти ідіолекту Євгенії Ярошинської) *Культура слова*. 2017. Вип. 86. С. 102–113.

158. Шабат-Савка С. Психолінгвістичний вимір комунікативної інтенції: субстанція мовця та синтаксування. Psycholinguistic Dimension of Communicative Intention: Speaker's Substance and Syntaxing. *Psycholinguistics. Психолінгвістика*: зб. наук. пр. Серія: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2018. Вип. 24(2). С. 321–339.

159. Шабат-Савка С. Т. Нечленовані комунікати як маркери інтенцій адресата: діалогічний дискурс. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26(2). С. 260–269.

160. Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці, 2019. 332 с.

161. Шабат-Савка С.Т. Фразеологізовані питальні комунікати в діалогічному дискурсі. *Науковий вісник УжНУ* Серія: Філологія. Вип. 2(44), 2020 С. 366 – 372.

162. Шабат-Савка С. Синтаксичні маркери емотивності в художньому дискурсі (контекст «Щоденника страченої» Марії Матіос): *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2021. Вип. 18 С. 85–90.

163. Шабат-Савка С. Незакінчені висловлення як емоційно-експресивний маркер мовотворчості Ірини Вільде. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика Том 33 (72) № 6, 2022 С. 58–64.

164. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків:

Прапор, 2007. 640 с.

165. Шатілова Н. Ідіостиль Сидора Воробкевича: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2011. 20 с.

166. Шатілова Н. Формули етикету як маркери мовної картини світу буковинців у художніх текстах С. Воробкевича. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 159–168.

167. Шатілова Н. Ареально марковані прислівники в художніх текстах С. Воробкевича. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. І. Вернадського*. Серія: «Філологія. Журналістика» Том 33 (72) №5, 2022. С. 92–97.

168. Шатілова Н. Індивідуальний стиль письменника: лінгвостилістична інтерпретація. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Volume 3*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 505–530.

169. Шатілова Н. Порівняння в мовно-образній системі художнього тексту (на матеріалі творів Сидора Воробкевича). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. І. Вернадського*. Серія: «Філологія. Журналістика» Том 34 (73) №1, 2023. С. 92–97.

170. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: ВГУ, 1987. 191 с.

171. Шаховский В. И. Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал. 2008. Электронный ресурс. Джерело доступу: <https://elibrary.ru/item.asp?id=11790557>

172. Шинкарук В. Особливості реченневих структур з емоційно-оцінними значенням. *Studia Linguistica*. Київ. Вип. 5, 2011. 29–37 с.

173. Шинкарук В. Оцінний компонент в лексичному значенні слова. *Науковий вісник*. Київ, 2016. Вип. 248. С. 6–10.

174. Школяренко В. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької

- мови ХІХ–ХХ ст.: монографія. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. 324 с.
175. Шульжук К. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 408 с.
176. Шутак Л.Б. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 20 с.
177. Яковлева К., Стрілець Т. Оцінна лексика в сучасній англійській мові. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. 2017. Джерело доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/3582>
178. Яковлева В.Б. Взаємозв'язок ментальної та мовної системи. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Лінгвістика»: зб. наук. пр. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. С. 201–204.
179. Янова О. А. Номінативно-комунікативний аспект позначення усмішки як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» К., 2002. 19 с.
180. Aitchison J. Cognitive clouds and semantic shadows. *Language and Communication*. Oxford, 1985. P. 69–93.
181. Damasio A. *Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York: Harcourt, 1994. 312 p.
182. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction. *Preprints of the Plenary Session papers of the XIV International Congress of Linguists*. Berlin, 10–15 August 1987. Berlin, 1987. P. 272–291.
183. Ekman P. An argument for basic emotions. *Cognition and emotion*. Vol. 6. № 2 1992. P. 169-200.
184. Fiebler, R. How to Do Emotions with Words: Emotionality in Conversations. The Verbal Communication of Emotions. *Interdisciplinary Perspectives*. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2002 P. 79 –106.
185. Jacobson R. *On language*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press,

1990. 646 p.

186. Kerbrat-Orecchioni C. La connotation. Lyon, 1977. P. 7–23.

187. Linguistic Approaches to Emotions in Context. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam – Philadelphia. 2014. 358 p.

188. Oatley K. Best Laid Schemes: The psychology of emotions. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 544 p.

189. Plutchik R. The Emotions: Facts, Theories, and a New Model. New York, Random House, 1962. 228 p.

190. Sapir E. Language: An introduction to the study of speech. N. Y., 1994. P. 56.

191. Wichmann. A. Intonation in Text and Discourse. Harlow: Pearson Education Limited, 2000.

192. Wittgenstein L. Philosophical Investigations. German text and English, transl. by Gertrude E. M. Anscombe, Peter Hacker, and Joachim Schulte. 4th ed. Oxford: Basil Blackwell. 1967. P. 232

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матіос М. Армагедон уже відбувся: Повість. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. 112 с.

2. Матіос М. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.

3. Матіос М. Бульварний роман. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2003. 188 с.

4. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2011. 368 с.

5. Матіос М. Життя коротке. Книга прози. Львів: Кальварія, 2001. 236 с.

6. Матіос М. Кулінарні фіґлі. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2009. 208 с.

7. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Видання третє. Львів: Літературна

агенція «Піраміда», 2018. 176 с.

8. Матіос М. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2008. 48 с.

9. Матіос М. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr.& Ms. U-Ko in country UA. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2006. 136 с.

10. Матіос М. Москалиця. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2008. 64 с.

11. Матіос М. Нація. Одкровення: Видання шосте. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2018. 256 с.

12. Матіос М. Приватний щоденник. Майдан. Війна... Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2015. 356 с.

13. Матіос М. Солодка Даруся: укр. та рос. м-ми; перекл. на рос. м. Є. Марінічевої, С. Соложеннікової. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2010. 424 с.

14. Матіос М. Фуршет від Марії МАТІОС. Львів: Кальварія, 2002. 338 с.

15. Матіос М. Черевички Божої матері. Роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2022, вид. 2-ге. 224 с.

16. Матіос М. Чотири пори життя. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2009. 264 с.

17. Матіос М. Щоденник страченої: психологічна розвідка. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2005. 188 с.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Кемінь У. В. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Current issues of Social studies and History of Medicine. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки»*. Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 25(1). С. 12–16.

2. Кемінь У. В. Реалізація емоційної оцінки у мовотворчості Марії Матіос: лексико-фразеологічний рівень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 6. Том 32 (71). С. 24–29.

3. Кемінь У. В. Фразеологізми як маркери категорії емотивності у контексті мовотворчості Марії Матіос. *Закарпатські філологічні студії*. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» Вип. № 21(1), 2022. С. 55–60.

4. Кемінь У. В. Реалізація емоцій на морфологічному рівні у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. №57 (2). С. 143–148.

5. Кемінь У. В. Конфліктні моделі реалізації категорії емотивності (на матеріалі роману «Букова земля» Марії Матіос»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Філологія». Одеса, 2023. № 59. Т. 2. С. 7-10.

6. Кемінь У. В. Питальні речення як маркери реалізації емотивності в мовотворчості Марії Матіос. *Нова філологія*. Збірник наукових праць Запорізького національного університету: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. № 89. С. 122–128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Кемінь У. В. Емоційні вигуки у романі М. Матіос «Солодка Даруся». *Гуманітарний аспект підготовки молодших спеціалістів у контексті сучасних процесів реформування освіти в Україні: матеріали науково-практичної конференції, Чернівці, 24 січня 2019 р. С. 38–41.*

8. Кемінь У. В. Негативні емоційні модуси в творчості М. Матіос. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції: IV-та Міжнар. наук.-практ. конф., [редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал]. Варшава-Ужгород-Херсон: Просвіт, 2019. С.198–200.*

9. Кемінь У. В. Емотивність як антропозорієнтована лінгвістична категорія. *Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI столітті: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27-28 березня 2020 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2020. С. 19–22.*

10. Кемінь У. В. Категорія емотивності та засоби її вираження у творчості Марії Матіос. *ВМСО: збірник матеріалів Буковинського міжнар. медико-фармацевтичного конгресу студентів і молодих учених, м. Чернівці, 16 квітня 2020 р. С. 383.*

11. Кемінь У. В. Синтаксичні засоби вербалізації міжособистісного конфлікту в художньому дискурсі М. Матіос. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 11-12 грудня 2020 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 87– 89.*

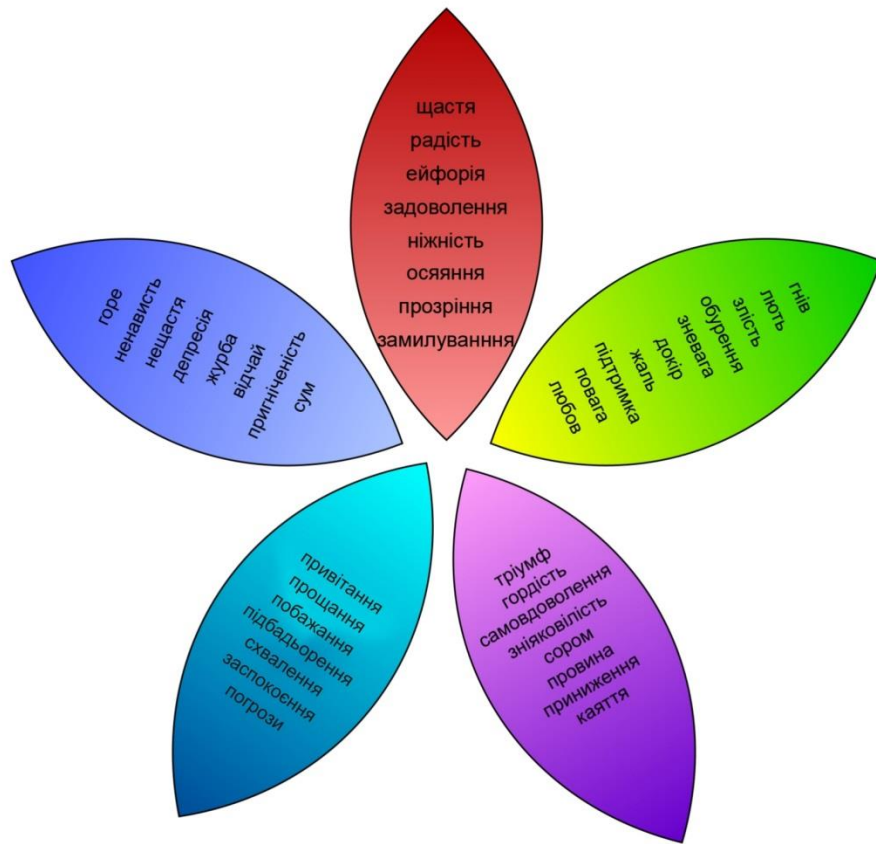
12. Кемінь У. В. Синтаксична реалізація емотивності в поетичному тексті Лесі Українки: незакінчені висловлення. *Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс: матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від народження Лесі Українки. Чернівці, 23 лютого 2021. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С. 43–44.*

13. Кемінь У. В. Окличні висловлення як засоби реалізації емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний*

стан і перспективи дослідження: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька. Чернівці, 16-17 червня 2022. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 115–116.

14. Кемінь У. В. Функційна роль прикметника в контексті реалізації емотивності у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 17-18 березня 2022 р. Буковинський державний медичний університет, 2022. С. 108–109.

ДОДАТОК Б

- емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами
- емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, спогадами
- емоції, пов'язані із конструктивними чи деструктивними вчинками людини
- емоції, пов'язані з самооцінкою людини
- емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти

ДОДАТОК В

